

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

THE ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF
WOMEN'S BEAUTY IN BUDDHISM

นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัตินิติ

รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๘

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Analytical Study of the Concept of
Women's Beauty in Buddhism

Mrs. Chintana Chalermchaikit

A Thematic Paper Submitted Partial Fulfillment Qualifying
Examination Related to the Subject Seminar on the Tipitaka
Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

B.E. 2558

(Copyright of Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ับสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ รายวิชาสัมมนาพระไตรปิฎก ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระศรีคัมภีรญาณ,รศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

กรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.

ชื่อผู้วิจัย

(นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ)

- ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา
- ผู้วิจัย : นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ
- ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
- : ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม
 - อบ. (อภิธรรมบัณฑิต), บศ. ๙ (บาลีศึกษา ๙ ประโยค)
 - ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.บ. (ภาษาไทย)
 - พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันเสร็จสมบูรณ์ : ๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาความงามของสตรีในพระไตรปิฎกและอรรถกถาและ ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่าความงามของสตรีในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีหลายมิติและมีคุณค่าใน ๒ ด้าน คือ ๑) งามภายนอก เป็นความงามทางร่างกายที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม เมื่อเห็นแล้วเกิดความรู้สึกต่อสิ่งนั้นในลักษณะมองเห็นคุณค่า เช่น เกิดความพอใจ รักใคร่ อยากรู หรือ เบิกบานใจ และ ๒) งามภายใน เป็นความงามที่มุ่งเน้นด้านสภาพจิตของบุคคล ให้มีสมรรถนะทางจิตที่ดี มีคุณธรรมประจำใจ เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ นอกจากนี้แล้วหลักธรรมที่ส่งเสริมความงามของสตรีที่เป็นเครื่องมือพัฒนาความประพฤติของสตรีให้งามสูงขึ้นตามลำดับคือ กุศลกรรม (ความดีงาม) ขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความว่าง่าย) อัปมาทะ (ความไม่ประมาท) และ อริยมรรคมีองค์ ๘

แนวคิดความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาพบว่าให้คุณค่าความงามเชิงสุนทรียภาพต่อตนเอง ชุมชนและสังคม ความงามของสตรีมีคุณค่าและองค์ประกอบที่สำคัญ คือ กิริยามรรยาทและวัตรปฏิบัติดีงาม (หรือนิสัยดีและจริยาวัตรดี) รวมทั้งคุณค่าของการพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรมประจำใจอื่นๆ คือ กรรมดี (ทำดี พูดดี คิดดี) ควบคุมตนเองดีสงบเสงี่ยมดี ครองตนดี โดยไม่หลงลืมหรือประมาทเลินเล่อ และการพัฒนาตนเองตั้งแต่รากฐานจนถึงขั้นสูงตามหลักศีล สมาธิและปัญญา

Thematic Paper Title	: The Analytical Study of the Concept of Women's Beauty in Buddhism
Researcher	: Mrs. Chintana Chalermchaikit
Degree	: Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Thematic Paper Supervisor	: Asst. Prof. Dr. Mae Chee Kritsana Raksachom Abhidhamma Study, Pāli IX, B.A. (English), B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of Completion	: 2 November 2015

Abstract

This thematic paper is of 2 objectives: 1) to study the women's beauty in Tipitaka and in Atthākathā, and 2) to analyze the perspective of the women's beauty in Buddhism

The result of the research shows that the women's beauty in Tipitaka and in Atthākathā have many dimensions and are valuable in two areas: 1) the external beauty: the physical beauty appearing as concrete. When seeing, one will have a sense of recognizing its value such as satisfaction, admiration, and joy; and 2) the inner beauty: the beauty that focuses on the person's mental state, the great mental capacity, and the morality of the mind. For instance, the help to others, having the compassionate heart. Additionally, Buddhist dhammas that promote the women's beauty as the tools to improve their behaviors are Kusala-Kamma (Good Deeds), Khanti (Patience), Soracca (Gentleness), Appamāda (Heedfulness), and Noble Eightfold Paths.

From the concept of women's beauty in Buddhism, it is found that it gives beauty of aesthetic value to themselves, the community, and the society. The beauty of women is valuable and has the important components: the courtesy and the good manners (or the good habits and the good behavior). This concept includes: 1) the value of developing oneself in inner capabilities: good kamma (right action, right speech, and right thought), good self-control, good modesty, good self-occupy without forgetfulness or carelessness, and 2) the self-development in according to Sīla, Samādhi, and Paññā.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาเรื่องวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระพรหมบัณฑิต อธิการบดี ที่ส่งเสริมให้ได้ศึกษาสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และประเสริฐสุด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งต่อพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโหม อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ และเพื่อนกัลยาณมิตรที่ให้กำลังใจ เกื้อกูลการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จตามความมุ่งหมาย คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออวยพรให้คุณพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ ตลอดผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ

๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ ความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘
๒.๑ ความหมายของความงาม	๘
๒.๒ ลักษณะความงามของสตรี	๑๐
๒.๒.๑ ประเภททั่วไปของความงาม	๑๐
๒.๒.๒ ลักษณะและประเภทความงามของสตรี	๑๖
๒.๓ ความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๓.๑ ความงามของสตรีในฐานะเป็นภริยา	๑๘
๒.๓.๒ แนวทางปฏิบัติที่ดีงามสำหรับสตรี	๒๐
๒.๔ หลักธรรมเกี่ยวกับความงาม	๒๑
๒.๔.๑ ชั้นดี-โสรัจจะ	๒๒
๒.๔.๒ กรรม	๒๔
๒.๔.๓ ความไม่ประมาท	๒๖

๒.๔.๔ มรรคมืองค์ ๘	๒๘
๒.๔.๕ เบญจกัลยาณธรรม	๓๒
๒.๔.๖ กัลยาณมิตร	๓๖
๒.๕ ความงามของสตรีในสมัยพุทธกาล	๓๘
๒.๕.๑ สตรีที่งดงามในฐานะเป็นหญิงงามเมือง	๓๘
๒.๕.๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี	๔๓
๒.๕.๓ นางวิสาขา	๔๕
บทที่ ๓ วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา	๕๒
๓.๑ วิเคราะห์เป้าหมายสำคัญของความงามตามนัยพระพุทธศาสนา	๕๒
๓.๒ วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะและประเภทความงามทางกาย ของสตรีและมหาบุรุษ	๕๓
๓.๓ วิเคราะห์สาเหตุเกิดความงามของสตรี	๕๗
๓.๓.๑ สาเหตุจากกรรมและการปฏิบัติธรรมดี	๕๗
๓.๓.๒ สาเหตุจากมรรยาทและวัตรปฏิบัติดีงาม	๕๘
๓.๓.๓ สาเหตุจากการเสริมแต่งร่างกาย	๕๙
๓.๓.๔ สาเหตุจากความพึงพอใจตามกิเลสตัณหา	๖๐
๓.๔ วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา	๖๑
๓.๔.๑ หลักการและจุดหมายสำคัญของความงามภายนอก	๖๑
๓.๔.๒ หลักการและจุดหมายสำคัญของความงามภายใน	๖๔
๓.๕ วิเคราะห์กรณีศึกษาสตรีผู้งดงามในสมัยพุทธกาล	๖๙
๓.๕.๑ จุดเด่นด้านความงามของนางอัมพาลี	๗๐
๓.๕.๒ จุดเด่นด้านความงามของนางสาลาวดี	๗๐
๓.๕.๓ จุดเด่นด้านความงามของนางปทุมวดี	๗๑
๓.๕.๔ จุดเด่นด้านความงามของนางสิริมา	๗๑
๓.๕.๕ จุดเด่นด้านความงามของพระนางมหาปชาบดีโคตมี	๗๑
๓.๕.๖ จุดเด่นด้านความงามของนางวิสาขา	๗๒

บทที่ ๔ สรุปและข้อเสนอแนะ	๗๔
๔.๑ สรุป	๗๔
๔.๑.๑ ผลสรุปความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๗๔
๔.๑.๒ ผลวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา	๗๕
๔.๑.๓ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๗๖
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๗
บรรณานุกรม	๗๘
ประวัติผู้วิจัย	๘๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก : สารนิพนธ์นี้ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างอิงเล่ม/ข้อ/หน้าตัวอย่างเช่นวิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๑/๕. หมายถึงวินัยปิฎกมหาวิภังค์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ข้อ ๑๑ หน้า ๕ เป็นต้น

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา : อ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลชุด ๙๑ เล่มฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๔ โดยใช้อักษรย่อตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด โดยเฉพาะในฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะระบุลำดับเล่มที่ (ลำดับจำนวนเล่มตั้งแต่ ๑-๙๑, ระบุเล่ม คือ เล่มของคัมภีร์หมวดหนึ่ง เช่น ทีฆนิกาย มี ๓ เล่ม คือ สीलขันธวรรค, มหาวรรค และปาฎีกวรรค เป็นต้น, ระบุภาค คือ บางเล่มคัมภีร์แบ่งเป็น ๒ ภาค เช่น ระบุว่า เล่ม ๑ มี ๒ ภาค ๑ เป็นต้น, และแบ่งตอนต่อเนื่องก็มีในบางเล่ม, ระบุหน้าที่ของเล่ม ตัวอย่างการอ้างอิง เช่น ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ฉัมมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

ถ้ามีการอ้างอิงอรรถกถาของฉบับมหาจุฬาฯ คือ ฉบับภาษาบาลี ซึ่งมีการอ้างอิงไว้ในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ ภาษาไทย โดยเป็นเชิงอรรถ ที่แสดงไว้ในเล่มพระไตรปิฎก จะแสดงไว้ว่าอ้างอิงในพระไตรปิฎก มหาจุฬาฯ ภาษาไทย เล่มไหน และตามด้วยอรรถกถา ภาษาบาลี ของฉบับมหาจุฬาฯ ส่วนอรรถกถามหามกุฏฯ ภาษาไทย ได้ใช้คำย่อและรูปแบบต่างกัน โดยสังเกต เช่น (ไทย) โดยฉบับอรรถกถา มหาจุฬาฯ จะไม่แสดงวงเล็บไว้ และการนับเล่มอรรถกถามหามกุฏฯ นั้น จะใช้การนับลำดับเล่ม ๑-๙๑ มาก่อน ดังกล่าวข้างต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้อนาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป้อนาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชั้นธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตค. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	สัตตกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย	มโนรทปุรณี	อฏฐกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	นวกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนินเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนินบาต ชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปฎฐาน	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	บุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิงค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
-----------------	---	-----------	---------------	-----------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	อุปริปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.จ.ติก.อ.(ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรถปุรณี	ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ.(ไทย)	=	ชุตทกนิกาย		ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.วิ.อ.(ไทย)	=	ชุตทกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	วิมานวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.เถร.อ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ช.เถรี.อ.(ไทย)	=	ชุตทกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรีคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความงามของสตรีเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจมากเรื่องหนึ่ง ในบรรดาเรื่องราวต่างๆ ในโลก ตั้งแต่ระดับประเทศลงมาจนถึงระดับปัจเจกบุคคล เราจึงได้ยินข่าว ได้เห็นเรื่องราวต่างๆ รอบตัวเราเกือบ ทุกวันที่เกี่ยวข้องกับความงามของสตรี เช่น การประกวดนางงามจักรวาล ข่านางสาวไทย เทพีสงกรานต์ ฯลฯ ความงามของสตรี เป็นค่านิยมของสังคมแต่ละสังคม คนที่มีรูปร่างหน้าตาไม่ได้มาตรฐานของสังคมกำหนด จะถูกมองว่า ไม่สวย ทำให้ไม่มีความพอใจในรูปร่างหน้าตาของตนเอง และพยายามทำให้ตัวเองสวยงามตามมาตรฐานของสังคมนั้นๆ จึงกล่าวได้ว่า ความงามเป็นของคู่กันมากับสตรีทุกยุค ทุกสมัย

ในสมัยพุทธกาล สตรีที่ได้รับการกล่าวถึงว่ามีความงดงามมีอยู่หลายท่านด้วยกัน เช่น นางวิสาขา พระนางอุบลวรรณาเถรี พระนางเขมาเถรี และนางสิริมา เป็นต้น แต่ที่โดดเด่นที่สุดก็คือนางวิสาขาซึ่งได้รับยกย่องว่า เป็น เเบญจกัลยาณี หมายถึง สตรี ที่มีลักษณะงดงาม ๕ ประการ คือ (๑) มีผิวพรรณงาม (๒) มีเนื้องาม (มีมือ เท้า และริมฝีปากแดงงาม) (๓) กระจุดงาม (๔) มีฟันงาม (๕) มีวัยงาม (แม้จะมีอายุ ๑๒๐ ปี ก็ยังงดงามเหมือนหญิงสาวอายุ ๑๖ ปี)^๑ ลักษณะความงามดังกล่าวข้างต้นนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคุณค่าความงามของร่างกายอย่างหนึ่ง แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ก็คือหลักธรรมที่ทำให้เกิดความงาม ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้กล่าวถึงหลักธรรมที่ทำให้งาม ๒ อย่าง คือ ชันติโสรัจจะ^๒ ว่าเป็นความงามจากความเสถียร อดทน อภัยคัยงาม รักความประณีตหมั่นจดเรียบร้อยงดงาม ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในหลายหมวดธรรมดังต่อไปนี้

ธรรมมีความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึง อริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน^๓ ซึ่งพระพุทธองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึก

^๑ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๒๖/๓๑๔, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๘๖/๓๐๑-๓๐.

^๒อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

^๓ที.สี.อ. (บาลี) ๑๙๐/๑๕๙.

ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทรงประกาศ อริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน^๔

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีมุมมองไม่ให้ความสำคัญความงามทางด้านร่างกายมากไปกว่าความงามด้านจิตใจแต่ถึงกระนั้นก็ตามแนวคิดเรื่องความงามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในมหาทุกขัณชสูตร ได้แสดงถึงคุณค่าความงามของสตรี และสตรีที่ได้ชื่อว่างาม คือสตรีที่มีอายุระหว่าง ๑๕ หรือ ๑๖ ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป หญิงสาวผู้นั้นย่อมเป็นผู้งดงาม เปล่งปลั่งนำความสุขโสมนัสให้กับผู้พบเห็น นี่คือคุณแห่งรูป^๕ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสังขาร ทุกข์ที่เกิดจากรูปกายที่เสื่อมสลายไปตามวัย แม้ว่าสตรีนั้นจะสวยงามสักปานใด สุดท้ายก็กลับคืนสู่ธรรมชาติ หากผู้ใดเข้าไปยึดมั่นถือมั่นแต่เพียงรูปกาย ย่อมจะหลีกหนีจากความทุกข์ไปไม่พ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาหลายท่าน ซึ่งได้กล่าวถึงคุณค่าความงามในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความงามจากด้านใน โดยการฝึกฝนอบรมจิตใจตนเอง ดังสตรีที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล ที่มีความงามเป็นเบญจกัลยาณีทั้งหลาย อันได้แก่ พระนางอุบลวรรณาเถรี พระนางเขมาเถรี เป็นต้น รสพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติมุมมองเรื่องความงามที่เป็นเพียงเปลือกนอกที่ฉาบทาไว้ด้วยเวลา หันกลับมาให้ความสนใจสร้างคุณค่าความงามจากด้านใน คือ การฝึกฝนปฏิบัติตนตามคำสอนของพระศาสดา จนได้บรรลุมรรคผลในที่สุด ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ผู้วิจัย เกิดความสนใจที่จะทำการศึกษาลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความงามที่แท้จริง ทั้งภายนอกและภายใน ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปแนวคิดที่จะนำไปประยุกต์ใช้ ก่อให้เกิดความงามของสตรีอย่างแท้จริง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

^๔ที.สี.อ. (บาลี) ๑๙๐/๑๕๙.

^๕ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๗๒.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความงามของสตรีในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นอย่างไร ?

๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องความงามของสตรีทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร?

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา” ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งเป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและค้นคว้ารวบรวมเรื่องแนวคิดเรื่องความงามในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

เอกสารที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔๕ เล่ม คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ๙๑ เล่ม ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับความงามในส่วนของอรรถกถา เป็นหลัก รวมทั้งเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ที่เกี่ยวกับความงาม

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Research)

๑. ชั้นปฐมภูมิ คือศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความงามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒. ชั้นทุติยภูมิ คือ ศึกษาข้อมูลชั้นอรรถกถา หนังสือ วิทยานิพนธ์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความงามในแง่มุมต่างๆ ที่มีผู้รวบรวมไว้

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ความงาม หมายถึง ความงาม ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) ความงามภายนอก คือ ร่างกาย และพฤติกรรม หรือการกระทำของสตรี เป็นสิ่งที่สื่อผ่านร่างกายออกมาด้วยความเป็นระเบียบ ส่งผลต่อความสุข ความสดชื่น สดใส สะอาดหมดจด อ่อนเยาว์ ไม่แก่กว่าวัย และรวมถึงการมีกิริยามารยาทเรียบร้อย อ่อนน้อม (๒) ความงามภายใน คือ จิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นความงามที่เกิดขึ้นจากภายใน จากจิตใจที่มีความสุข สงบ และการมีคุณธรรมภายใน

๑.๕.๒ สตรี หมายถึง หญิงงามตามหลักเบญจกัลยาณีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น นางวิสาขา พระนางอุบลวรรณาเถรี พระนางเขมาเถรี นางสุนทรินันทา เป็นต้น

๑.๕.๓ ความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา หมายถึง คุณลักษณะของหญิงงามทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาวิเคราะห์ตามคุณลักษณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา รวมถึงแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **วคิน อินทสระ**^๖ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล สรุปได้ว่า “นางวิสาขา มหาอุบาสิกาเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงามและมีปัญญาารู้เหตุรู้ผลอย่างถ่องแท้ เธอเพียงพร้อมด้วยคุณธรรม ให้ความสุข ความอบอุ่น ความสบายใจแก่บุคคลผู้เข้าใกล้คบหาสมาคม ให้ความรู้สึกที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”

๑.๖.๒ **พระคุษฎี เมธงกุโร**^๗ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สตรีกับการปฏิบัติธรรม สรุปได้ว่า “สตรีคือผู้มีสติ อันเป็นความหมายที่ท่านพุทธทาสอธิบายว่า มีสติในการนุ่งห่ม ในการลุกนั่ง การยืน การนอน การเดิน การกิน การพูดมีสติตลอดเวลา จึงเป็นสตรีที่งาม ซึ่งเป็นความงามแท้จริงอยู่ที่ใจ และกริยา ถ้าเป็นคนที่ทำความดี มีจิตใจงาม เป็นเด็ก ก็เป็นเด็กที่มีกริยามารยาทงาม เป็นคนแก่ ก็เป็นคนแก่ที่สงบเสงี่ยมสง่างาม มีความรู้อย่างนี้ก็เป็นที่ยังปรารถนา ทุกคนอยากจะเข้าใกล้ เพราะได้รับประโยชน์และสบายใจ เป็นสิ่งที่ต้องสร้างให้มีขึ้นในจิตใจของเรา

๑.๖.๓ **วิชัย วงษ์ใหญ่**^๘ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศิลปะเบื้องต้น เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ ศาสตร์เกี่ยวกับความงาม ไว้ว่า “สุนทรียศาสตร์ เป็นศาสตร์เกี่ยวกับความงาม เป็นศาสตร์อันลึกซึ้ง เกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจของมนุษย์โดยเฉพาะ การที่จะบอกว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นสุนทรียะ หรือไม่นั้น มีคำตอบคือ ถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดงามจริงๆ แล้ว ความงามต้องอยู่ในสิ่งนั้นแน่”

๑.๖.๔ **พระมหาประพนธ์ ศุภษร**^๙ ได้ศึกษาเรื่อง “ความสำคัญของคุณภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา” พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมคุณภาพอันงามของพระพุทธเจ้า คือ ๑. ปัจจัยภายนอกซึ่งประกอบด้วยสถานทางครอบครัว การศึกษา และสภาพแวดล้อมทางสังคม รวมไปถึงการแสดงออกทางพระวรกาย พระวาจาและพุทธวิธีในการเผยแผ่ ๒. ปัจจัยภายใน ได้แก่ สติปัญญา โยนิโสมนสิการคือความคิดที่แยบยลถูกต้องตามความเป็นจริง, ความมีกัลยาณมิตร, ความเมตตากรุณา, ความเป็นผู้ตั้งอยู่เสมอ, ความมีขันติธรรม, พระวิริยะอุตสาหะ และความสันโดษ

^๖วคิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : อมรรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^๗พระคุษฎี เมธงกุโร, สตรีกับการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๙-๓๒.

^๘วิชัย วงษ์ใหญ่, ศิลปะเบื้องต้น, เอกสารประกอบการเรียนศิลปศึกษา ฉบับที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕-๑๗.

^๙พระมหาประพนธ์ ศุภษร, “ความสำคัญของคุณภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

๑.๖.๕ **มณีพรรณ เสกธีระ**^{๑๐} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาหลักธรรมเรื่องความงามในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องความงามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากหลักธรรมในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความงามซึ่งจัดเป็นความงามภายในที่มีคุณค่าเป็นความงามของจิตใจที่ผ่านการพัฒนาตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำหรับหลักธรรมที่ทำให้งามได้แก่ อัปมาทะขันติโสรัจจะไตรสิกขาพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ เบญจศีลเบญจธรรม กัลยาณมิตร ๗ ส่วนการประยุกต์หลักธรรมที่ทำให้งามมาใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันสามารถกลมกลืนจิตใจของผู้ที่นำไปปฏิบัติให้เกิดความงามอย่างแท้จริง

๑.๖.๖ **ธนานันท์ บำรุงสานต์**^{๑๑} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับความงามของสตรีในวรรณกรรมอีสาน” จากการศึกษาพบว่า ความงามรูปธรรมของสตรีในพุทธศาสนาเถรวาทกับสตรีในวรรณกรรมอีสานมีลักษณะเหมือนกัน คือเป็นความงามของรูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ เป็นต้น ลักษณะที่แตกต่างกันคือ ความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความงามที่อยู่ในชั้นโลกียะ ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ให้ความสำคัญ แต่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญเฉพาะความงามนามธรรม (หลักธรรม) เท่านั้น อันจะนำไปสู่โลกุตตระ ส่วนความงามของสตรีในวรรณกรรมอีสานเป็นความงามที่อยู่ในชั้นโลกียะที่มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาความงามภายนอกเป็นหลัก

๑.๖.๗ **พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา (ใจหาญ)**^{๑๒} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือความงามในมิติทางธรรมและความงามในมิติทางโลก ความงามในมิติทางธรรม หมายถึง ความงามที่เป็นลักษณะของธรรมหรือความจริงอันเป็นผลจากคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมะซึ่งปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์ผู้มีญาณหรือแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ผู้ทรงศีลทรงธรรมทำให้ผู้คนทั่วไปรับรู้และเห็นได้ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือผู้ที่งามโดยไม่จำกัดอายุเพศและวัย ความงามในมิติทางโลก ซึ่งจัดเป็นความงามทางวัตถุพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผลของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคุณภาพ

^{๑๐}มณีพรรณ เสกธีระ, “การศึกษาหลักธรรมเรื่องความงามในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓, หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๑}ธนานันท์ บำรุงสานต์, “ศึกษาเปรียบเทียบความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับความงามของสตรีในวรรณกรรมอีสาน”, **วารสารคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒}พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา, การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

หรือคุณสมบัติของวัตถุกับกิเลสคือความพอใจหรือความยินดียินดีร้ายซึ่งเป็นอารมณ์ที่เกิดการปรุงแต่งตามแต่จริตของแต่ละคน

๑.๖.๘ พระมหากมล ถาวโร (มั่งคามี)^{๑๓} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเอาสิทธิของสตรี ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล และสมัยพุทธกาล เพื่อต้องการศึกษาความเสมอภาพของสตรีในพระพุทธศาสนา พบว่า บุรุษและสตรีต่างกันแต่เพียงเพศเท่านั้น แต่ปัญญาและศักยภาพด้านการรู้แจ้งธรรมไม่ต่างกันเลย ดังจะเห็นได้ว่า ในครั้งพุทธกาลขณะที่บุรุษจำนวนมากออกบวชและบรรลุนิพพาน สตรีจำนวนมากก็ออกบวชและบรรลุนิพพานได้เช่นเดียวกัน การอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นประวัติตอนสำคัญของสตรีอินเดียและทั่วโลก เพราะพระพุทธเจ้านับว่าเป็นพระศาสดาพระองค์แรกที่มองเห็นสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคกัน พระพุทธเจ้ายอมรับว่าสตรีก็มีศักยภาพและสติปัญญาเท่าเทียมกับบุรุษในการบรรลุนิพพาน

สรุป จากที่ได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด จะเห็นได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นศึกษาเรื่องความงามของสตรีและสถานภาพของสตรีในพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีการศึกษาเปรียบเทียบความงามของสตรีในพุทธเถรวาทกับความงามของสตรีในวรรณกรรมด้านอื่นๆ ในหลายแง่มุม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เรื่องเกี่ยวกับความงามของสตรีเป็นเรื่องสำคัญและได้รับความสนใจศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง ส่วนงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความงามที่แท้จริงทั้งทั้งภายนอกและภายใน ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นสำคัญ

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยโดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเป็นหลักอย่างมีขั้นตอนดังนี้

- ๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา
- ๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าจากตำราเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลและนำมาวิเคราะห์
- ๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

^{๑๓} พระมหากมล ถาวโร, “สถานภาพของสตรีในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า บทคัดย่อ.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบความงามของสตรีในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
- ๑.๘.๒ ได้องค์ความรู้ที่เป็นแนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ได้จัดแบ่งเป็นความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ ประเภทของความงาม หลักธรรมที่เสริมสร้างความงาม และศึกษาสตรีผู้มีความงามในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๒.๑ ความหมายของความงาม

ความหมายของความงาม ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า ลักษณะที่เห็นแล้วชวนให้ชื่นชมหรือพึงใจ เช่น มารยาทงาม รูปร่าง มีลักษณะสมบูรณ์ เช่น ต้นไม้งาม ระยะเวลาที่ผ่านไปอย่างมีความสุข มีลักษณะที่เป็นไปตามต้องการ เช่น กำไรงาม ธนาคารนี้จ่ายดอกเบี้ยงาม

ความหมายเฉพาะในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แสดงให้เห็นความงามในหลายมิติทั้งในด้านภายนอกและภายใน ภายนอกสามารถมองเห็นความงามจากสิ่งแวดล้อมภายนอก เหมือนการชื่นชมความงามของสาวงาม ดอกไม้งาม ต้นไม้งาม บ้าน สวน ทะเล บรรยากาศทางธรรมชาติที่สวยงาม ความงามภายนอกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกชอบ ประทับใจ เรียกว่า เกิดความสุข สำหรับความงามภายใน พิจารณาในแง่จิตใจ มักจะมีคำพูดว่า งามจากด้านใน เช่น จิตใจดีมีเมตตา ชอบช่วยเหลือคนอื่นที่ทุกข์ยากลำบาก หรือมองที่ความประพฤติส่วนตัว แสดงว่างามเพราะมีระเบียบวินัยหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่ยอมรับว่าเป็นความประพฤติหรือมรรยาทที่ดี คนที่มีมรรยาทดี เรียกว่า เป็นคนงาม

ความงามภายนอกพิจารณาจากร่างกาย มุ่งถึงผู้ที่มีคุณสมบัติด้านความงามครบถ้วนเหมือนรูปร่างงามของพระพุทธเจ้า ตามคัมภีร์แสดงว่า คนในเมืองสาวัตถีพากันชื่นชมว่า พระพุทธเจ้ามีพระวรกาย (รูปร่างดี) เพราะมีคุณลักษณะคือ มหาปุริสลักษณะ ๓๒ และพระอนุพยัญชนะ ๘๐ รวมทั้งมีพระรัศมี ๖ ประการที่ฉายออกมาจากพระวรกาย (คำว่า “รูปร่างดี” เช่น “สาธูรูปุโป ได้แก่ มีรูปร่าง”) และข้อความที่กล่าวถึงพระรัศมีที่ออกจากตัวประมาณว่าหนึ่งแผ่ออกมาจากแต่ละข้าง จะดูงดงามมาก เหมือนดอกไม้สวรรค์ที่กำลังบานสะพรั่ง หรือสวนดอกบัวที่แย้มกลีบ เสากระเนียดที่ประดับแก้ว และเหมือนเวลาฟ้าที่มีหมู่ดาวระยิบระยับ^๒ เป็นต้น ความงามทางรูปร่าง (หรือหน้าตาดี) เห็นได้จากการดูรูปลักษณะภายนอกตามวัย เช่น ปกติเด็กสาวจะมีความน่ารัก และสวยงามตามวัย เนื่องจากเด็กจะมีผิวพรรณผ่องใส รวมทั้งลักษณะอื่นที่ทำให้คนเห็นเกิดความรักความชอบใจ ดังใน

^๑ ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๓/๓/๑/๔๐.

^๒ ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒/๒/๔๐๙.

อรรถกถาว่า (เด็กสาว) ในช่วงปฐมวัยมีความงดงาม^๓ และสตรีในสมัยพุทธกาลที่ได้รับการกล่าวถึงมากในด้านความงามมีอยู่หลายคน เช่น นางวิสาขา พระนางอุบลวรรณาเถรี พระนางเขมาเถรี และนางสิริมา เป็นต้น

ความหมายตามรูปคำที่แสดงถึงความงาม (นอกจากคำว่า สาธูรูป-รูปร่างงาม) จะเห็นได้ว่ามีคำที่ควรศึกษาหลายคำ งามในความหมายว่า “เป็นคนงามหรือดีกว่า ยอดเยี่ยมกว่าคนอื่น” ในด้านความงาม เช่นการใช้คำว่า “อภิกันตะ”เหมือนในบาลี ใช้อภิกันตะ ตามความหมายอรรถกถาเป็นคำที่สามารถใช้แสดงถึงความงาม (สุนทร) หรือ รูปร่าง (อภิรูปะ) ก็ได้ หรือหมายถึง ขยะ (ความสิ้นไป) และอัphanุโมทนา (ความชมเชย) การแสดงคุณลักษณะของคนว่าดีกว่า เหมือนคำว่า คนนี้ดีกว่าหรือประเสริฐกว่าคนนี้ หรือชมเชยคนว่า คนนี้มียศ มีผิวพรรณงดงาม^๔ เป็นต้น หรือความงามความเชื่อถือชั้นวรรณะว่า “วรรณะนี้เป็นวรรณะสูงสุด วรรณะนี้เป็นวรรณะสูงสุด”^๕ ตามความเชื่อเดิมของพราหมณ์สมัยพุทธกาล ความงามอื่น ๆ ใช้หมายถึงความงามตามธรรมหรือคนงามด้วยคุณธรรมประเสริฐ เป็นเรื่องภายในจิตใจ ไม่เน้นมองที่รูปร่างหน้าตาหรือชั้นชนวรรณะ ตามความหมายคำที่ใช้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เช่น กัลยาณะ คือ “งามด้วยคุณงามหรือคุณประเสริฐ”^๖

ความงามภายนอกจะเห็นได้จากสิ่งแวดล้อมภายนอก เหมือนอรรถกถากล่าวถึงหมู่เสนานิคม^๗ ว่ามีประวัติความเป็นมาและทิวทัศน์ที่งดงามมาก เพราะมีองค์ประกอบหลายอย่าง ตามประวัติกล่าวถึงนิคมของเสนาวา ในอดีตในยุคปฐมกัปได้มีการพักกองทัพอยู่ในที่นั้น จึงมีชื่อเรียกว่าเสนานิคม หรือ เสนานิคาม คนดูแลหมู่บ้านคือบิดาของนางสุชาดา ชื่อว่า เสนานิ (บ้านของนายเสนานิ) สถาปนามิภาคแวดล้อมนำรีนรมย์ เพราะงดงามด้วยดอกไม้บานสะพรั่ง มีราวป่าร่มรื่น มีแม่น้ำเนรัญชราที่น้ำใสสีเขียวเย็น เหมือนกองแก้วมณีกำลังไหลเอื่อย ๆ น้ำดูใสสะอาด และมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ และหาอาหารได้ง่าย

ความงามภายในพิจารณาได้จากข้อความที่แสดงว่า ความงามในแง่ความประพฤติคุณธรรมดีงาม เช่น ใช้คำว่า โสภณหรือสุนทร โดยอธิบายความงามของบทพุทธคุณว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสุคต เพราะทรงดำเนินไปงามหรือเพราะทรงดำเนินไปสู่สถานที่ดี^๘ (แสดงสภาพการไปโดยชอบหรือทรงตรัสสิ่งใดที่ชอบและงดงาม) คือ หนทางที่ไม่มีโทษหรือทางประเสริฐสุด ซึ่งหมายถึง

^๓ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๔๔๐.

^๔ วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๑/๓๑๐.

^๕ ม.ม. (ไทย) เล่ม ๑๓/๒๗๓/๓๒๔.

^๖ วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๑/๑๘๔.

^๗ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๔๔๐.

^๘ วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๑/๑๙๔.

อมตนิพพาน และหมายถึง คนหรือธรรม เช่น คำว่า กัลยาณธรรม (ธรรมงาม) หรือ คนมีธรรมงดงาม เหมือนคำอธิบายว่า “มีกัลยาณธรรม คือ เป็นผู้ชื่อว่า มีธรรมงาม เพราะศีลนั้นและเพราะพรหมจรรย์นั้น”^๙ แสดงให้เห็นว่าคนงามเพราะปฏิบัติตนให้มีคุณธรรม เช่น การงดเว้นเมถุนธรรม (การเสพเมถุน, การมีเพศสัมพันธ์, ความสัมพันธ์กันเชิงชู้สาว) เป็นต้น ดังนั้น ความงามที่ปรากฏในคัมภีร์ให้ความหมาย ๓ อย่าง^{๑๐} คือ ธรรมงามในเบื้องต้นคือศีล ธรรมงามระดับกลางคืออริยมรรค และธรรมงามระดับสูงคือ พระนิพพาน^{๑๑}

สรุปว่า ความงามพิจารณาใน ๒ ด้านคือ ความงามภายนอกและภายใน ความงามดังกล่าวมีคุณสมบัติที่บ่งบอกลักษณะความงาม ประเภท ชนิดและคุณของความงาม ซึ่งความงามภายนอกมีคุณลักษณะที่ให้ความสุข ความชื่นชมเบิกบานสำหรับผู้พบเห็น ส่วนความงามภายในให้ความจริงแท้ของความงามตามธรรม เช่น สภาพธรรมทั้งดงาม ลักษณะของคนที่ปฏิบัติตามธรรมที่งามก็เจริญงดงามไปด้วย รวมทั้งความงามในมิติอื่น ๆ เช่น ในด้านคุณวุฒิ วิทยุฒิ หรือด้านอุปนิสัยดีงาม มารยาท และความประพฤติดีงาม

๒.๒ ลักษณะความงามของสตรี

ความงามแบ่งเป็น ๒ ประเภทตามความหมายข้างต้น ความงามภายนอก คือ ทางกาย และทางพฤติกรรมหรือการกระทำด้วยกายหรือวาจาของสตรี สตรีที่มีความงามทางร่างกายจะมีความสง่างาม น่าดู น่าชม ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความสุข รักใคร่ยินดี เป็นต้น รวมทั้งสตรีที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อย อ่อนน้อม หรือรู้จักเคารพกราบไหว้ผู้ใหญ่ ก็ดูงามเหมือนกัน ส่วนความงามภายใน คือ งามทางใจและปัญญา ซึ่งเป็นความงามที่เกิดขึ้นจากภายใน จากใจที่มีความสุข สงบ และมีคุณธรรมประจำใจ สาระสำคัญของลักษณะความงามของสตรี มีดังนี้

๒.๒.๑ ประเภททั่วไปของความงาม

การศึกษาวิจัยประเภทความงามปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังนี้

(ก) งามโดยชื่อ คือความงามตามชื่อบุคคล ชื่อเปรียบได้กับสัญลักษณ์ที่กล่าวถึงบุคคลนั้น ชื่อตามที่ตั้ง จะมีความหมายและความไพเราะสะสลายด้วยพยัญชนะ ชวนให้รู้สึกถึงความงดงามจากชื่อ หรือชื่อนั้นมีความหมายที่แสดงถึงความงดงาม จึงมีส่วนส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกถึงว่า บุคคลนั้นงามโดยชื่อ เช่น โยโสธรา พิมพา ปชาบดี ภัททา สุนทรินันทา กัลยาณี อุบลวรรณนา หรือการที่ตั้งชื่อตามบุคคลที่มีความงามโดดเด่นเป็นที่รู้จักในสังคม ก็จะทำให้รู้สึกถึงความงามได้เช่นกัน เช่น อัมพปาลี สิริมา (เป็นชื่อของหญิงงามเมืองในสมัยพุทธกาล)

^๙ วิมพา. (ไทย) ๑/๒๙๒/๓๓๑.

^{๑๐} อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๔/๒๘๙.

^{๑๑} อ่างใน อง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๖/๑๑. ที.สี.อ. ๑/๑๙๐/๑๕๙.

(ข) งามโดยชาติ (วรรณะ) คือ การถือกำเนิดของบุคคลที่เกิดมา ตามระดับชนชั้นทางสังคม หรือสถานภาพทางสังคมที่ดูสูงส่งและงดงาม เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ จัดเป็นวรรณะที่สูง จึงเกิดความเชื่อว่า ผู้ที่อยู่ในวรรณะสูง ก็จะมีคุณงาม ผู้ที่อยู่ในวรรณะต่ำก็จะดูด้อยลง

(ค) งามโคตร คือ วงศ์ตระกูล เชื้อกษัตริย์สายที่บริสุทธิ์เจ็ดช่วงโคตร เช่น นางที่มีเชื้อสายตระกูลศากยะ คือ พระนางสิริมหามายา พระนางปชาบดี พระนางยโสธรา เป็นต้น เชื้อสายพราหมณ์ที่บริสุทธิ์เจ็ดช่วงโคตร ใครจะตำหนิไม่ได้ เช่นในสูตรว่า ตถาคตบริสุทธิ์เจ็ดช่วงโคตร หรือยกย่องพราหมณ์ ชื่อว่าพาวรีโดยโคตร ที่มีลักษณะงาม ๓ อย่าง^{๑๒} (หมายถึง มีมหาปุริส ลักษณะ^{๑๓}) อยู่ในตัว และพระเจ้ามหาวชิตราชทรงประกอบคุณสมบัตินี้ตามโคตร ๘ ประการ^{๑๔} คือ

๑. ทรงเป็นอุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดามีพระกรรมเป็นที่ทรงถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วคนไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างพระชาติได้

๒. ทรงมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดูน่าชมมิใช่น้อย

๓. ทรงมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองเงินมาก มีเครื่องใช้สอยนามาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีทองพระคลังและนางบริวาร

๔. ทรงมีกำลังทรงสมบูรณ์ด้วยเสนา มีองค์ ๕ ซึ่งอยู่ในวินัยคอยปฏิบัติตามพระราชอำนาจ มีพระบรมเดชาภาพดังว่าจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิสริยยศ

๕. ทรงพระราชศรัทธาเป็นทายกเป็นทานบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุนบ่อที่ลงตีของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทางวณิกและยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖. ได้ทรงศึกษาทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก

๗. ทรงทราบข้อที่ทรงศึกษาและภาชิตนั้น ๆ ว่า นี้ อรรถแห่งภาชิตนี้

๘. ทรงเป็นบัณฑิตเฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีตอนาคต และปัจจุบันได้.

ในตระกูลพราหมณ์ปุโรหิตผู้เป็นบริวารของพระเจ้ามหาวชิตราช ก็ต้องมีคุณสมบัติของความงามของโคตรตระกูล เป็นอุภโตสุชาติ คือ ชาติตระกูลดีทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ จึงจะร่วมวงศ์ตระกูลกันทั้งสองฝ่าย พราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้ามหาวชิตราช ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ^{๑๕}

๑. เป็นอุภโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างชาติได้

^{๑๒} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๔/๘.

^{๑๓} อังน ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๔/๘. ลักษณะ หมายถึง มหาปุริสลักษณะ (ขุ.สุ.อ. ๒/๑๐๒๖-๗/๑๔๓๒)

^{๑๔} ดุราละเยียดโน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๐/๑๓๓-๑๓๔.

^{๑๕} ดุราละเยียดโน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๑/๑๓๔.

๒.เป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำมนต์รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ และมีมหาปุริสลักษณะ

๓.เป็นผู้มีศีล มีมั่นคงในศีล

๔.เป็นบัณฑิตเฉียบแหลม มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฎิภาหผู้รับบูชาด้วยกัน.

(ง) งามโดยรูปลักษณะผิวพรรณ พระนางยโสธรา รูปนันทา นางวิสาขาซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นเบญจกัลยาณี หมายถึง สตรี ที่มีลักษณะงดงามเบญจกัลยาณี ๕ ประการ คือ (๑) มีผิวพรรณงาม (๒) มีเนื้องาม (มีมือ เท้า และริมฝีปากแดงงาม) (๓) กระจุกงาม (๔) มีฟันงาม (๕) มีวัยงาม (แม้จะมีอายุ ๑๒๐ ปี ก็ยังงดงามเหมือนหญิงสาวอายุ ๑๖ ปี)^{๑๖} นางชนบทกัลยาณี คือ นางงามในชนบทมีรูปอันอุดม เว้นจากโทษแห่งสตรีระ ๖ ประการ คือ ๑. ต้องไม่สูงเกินไป ๒. ไม่เตี้ยเกินไป ๓. ไม่ผอมเกินไป ๔. ไม่อ้วนเกินไป ๕. ไม่ดำเกินไป ๖. ไม่ขาวเกินไป ความงามของผิวพรรณ แม้งามเกินกว่ามนุษย์ทั่วไป แต่ก็ไม่เท่าความงามของเทวดา และบุคคลที่มีความงามดังกล่าว จะมีคุณลักษณะพิเศษของผิวพรรณ คือ จะมีแสงสว่างเป็นรัศมีไกลถึง ๑๒ ศอก หรือมีผิวเรืองแสง ดังคำอธิบายในสารัตถที่ปณีฎีกาพระวินัยว่า นางย่อมมีผิวพรรณงามดังดอกประยงค์ หรือมีผิวพรรณดังทองคำนี้ คือ ความที่นางงามนั้นเป็นผู้งามผิว ส่วนมือเท้าทั้ง ๔ และริมฝีปากเหมือนกับประพรมด้วยสารครึ่ง ความงามของเนื้อเป็นเหมือนกับแก้วประพาฬสีแดง และผ้ากำพลสีแดง เล็บทั้ง ๒๐ ที่ยังไม่พ้นจากเนื้อ เหมือนเต็มไปด้วยสายครั้ง เส้นเอ็นเหมือนสายน้ำนม ฟัน ๓๒ ที่เรียบสนิทเรียงกันเป็นแถวเพชรที่เจียรไนดีแล้ว มีวัยที่งามถึงแม้อายุล่วงเลยไปถึง ๑๒๐ ปีแล้ว ก็ยังคงดูเหมือนเด็กสาววัย ๑๖ ปี เพราะผิวไม่เหี่ยวและผมไม่หงอก^{๑๗}

งามตามลักษณะของพระพุทธเจ้า คือ ความงามเพราะมีพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ เป็นความงามด้านรูปร่างที่จะหาใคร ๆ งามเท่านี้ไม่ได้แล้วในภุมิทั้ง ๓๑ ภุมิ แม้แต่คนที่มีฤทธิ์มาก ๆ จะแปลงร่างให้สรีระงดงามได้อย่างพระพุทธเจ้า ดังเช่น หลังจากพุทธปรินิพพานแล้วประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ ปี พระเจ้าอโศกมหาราชพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองอินเดีย เป็นผู้มีศรัทธามากในพระพุทธเจ้าได้บอกให้พระยานาคราชชื่อ กาฬนาคราช แปลงกายให้เหมือนพระพุทธเจ้า แต่พระยานาคราชกลับตอบว่า ไม่สามารถทำให้รูปลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้าได้ เพียงแต่ทำให้คล้ายได้เท่านั้น ไม่สามารถทำให้รูปลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้าเลย เพราะพระสรีระรูปของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย

^{๑๖} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๒๖/๓๑๔, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๘๖/๓๐๑-๓๐.

^{๑๗} สารัตถที่ปณี ฎีกาพระวินัย ภาค ๔ ข้อ ๑๐๘ หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

เหตุแห่งบุญญาบารมีที่พระองค์ทรงสั่งสมมาอย่างมากมายจนไม่สามารถให้คนทำเหมือนได้^{๑๘} มหา
ปรีสลักษณะ ๓๒ ประการ^{๑๙} ที่ทำให้สำเร็จเป็น ๒ อย่างดังกล่าว คือ

๑. มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน	๒. พื้นภายใต้ฝ่าพระบาทของมหาบุรุษมีจักร เกิดขึ้น มีกำข้างละ ๑,๐๐๐ มีกมมิดุม บริบูรณ์ ด้วยอาการทั้งปวง
๓. มีสันพระบาทยาว	๔. มีพระองค์ยาว
๕. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม	๖. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายประดุกตา ข่าย
๗. มีกระดูกข้อพระบาทสูง	๘. มีพระขงฆ์ (แข้ง) เรียวดุจแข้งเนื้อทราย
๙. เมื่อประทับยืน มิได้น้อมพระกายลง สามารถ ใช้ฝ่าพระหัตถ์ทั้ง ๒ จับถึงพระขานูทั้ง ๒ ได้	๑๐. มีพระคุษะเร้นอยู่ในฝัก
๑๑. มีพระฉวีสีดุจทอง คือมีหนังประดุกหุ้มด้วย ทอง	๑๒. มีพระฉวีละเอียด เพราะพระฉวีละเอียดดุจสี ละอองจึงไม่อาจติดพระกาย
๑๓. มีพระโลมาขุมละเส้นเสมอไปทุกขุมขน	๑๔. มีพระโลมามีปลายอนขึ้น มีดำสนิทเหมือน สีดอกอัญชัญ และขดมรอบเวียนขวา
๑๕. มีพระกายตั้งตรงเหมือนกายพรหม	๑๖. มีพระมังสะเต็มบริบูรณ์ในที่ ๗ แห่ง
๑๗. มีพระกายทุกส่วนบริบูรณ์ท่อนดุจกายท่อน หน้าของราชสีห์	๑๘. มีร่องพระปฤษฎางค์เต็มเสมอกัน
๑๙. มีพระกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลแห่ง ต้นไทร พระกายของพระองค์สูงเท่ากับ ๑ วา	๒๐. มีลำพระศอกกลมเสมอกันตลอด
๒๑. มีเส้นประสาทสำหรับรับรสอาหารอันดีเลิศ	๒๑. มีพระหนูดุจคางราชสีห์
๒๓. มีพระทนต์ ๔๐ ซี่	๒๔. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน
๒๕. มีพระทนต์ไม่ห่างกัน	๒๖. มีพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ อันขาวบริสุทธิ์
๒๗. มีพระชีวหาใหญ่และยาว	๒๘. มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม และตรัสดุจ เสียงนกการะเวก
๒๙. มีพระเนตรดำสนิท	๓๐. มีดวงพระเนตรทั้ง ๒ ผ่องใสดุจนิยน์ตาลูกโค
๓๑. มีพระอุณาโลมเกิดขึ้นที่ระหว่างพระโขนง สี ขาวอ่อนดุจสำลี	๓๑. มีพระเศียรงามดุจประดับด้วยกรอบพระ พัทตร์

^{๑๘} สวรรตที่ปณี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑ ข้อ ๗๗ หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๑๙} ดุราลัยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓.

ลักษณะมหาบุรุษหลักทั้ง ๓๒ ประการยังปรากฏลักษณะข้อปลีกย่อยสำหรับผู้เป็นมหาบุรุษอีก ๘๐ ประการ เรียกว่า อสตียานุพยัญชนะหรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ได้แก่

๑. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวแหลมตั้งแต่โคนจนถึงปลายนิ้ว	๒. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมงามดุจกลิ้งไว้
๓. พระนขา (เล็บ) มีสีแดงสวยงาม	๔. ปลายเล็บพระหัตถ์ ๑๐ นิ้ว มีปลายงอนขึ้นสวยงาม
๕. พระโขนง (คิ้ว) มีวรรณะเกลี้ยงกลมดำสนิทสวยงาม	๖. พระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น
๗. ข้อพระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น	๘. ทรงพระดำเนินสง่างาม ดุจอาการเดินแห่งกฤษชชาติ
๙. ขณะพระดำเนินจะยกพระบาทขวาก่อน พระกายเบื้องซ้ายยกย้ายตาม	๑๐. พระชานู (หัวเขา) เกลี้ยงกลม ไม่ปรากฏลูกสะบ้า
๑๑. มีพระลักษณะบุรุษสมบูรณ์ ไม่มีกิริยาสตรี	๑๑. มีพระนาภี (สะดือ) กลมงามไม่บกพร่อง
๑๓. หน้าพระอุทร (ท้อง) สันฐานลึก	๑๔. หน้าพระอุทร มีลายเวียนเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา)
๑๕. ลำพระเพลาทั้ง ๒ (ท่อนขา) กลมงามเหมือนท่อนกล้วย	๑๖. ลำพระกรทั้ง ๒ (แขน) กลมงาม เหมือนงาช้าง
๑๗. พระอวัยวะน้อยใหญ่งามบริบูรณ์หาที่ตำหนิมิได้	๑๘. พระมังสะที่ควรหนาก็หนา ที่ควรบางก็บาง
๑๙. พระมังสะมิได้หดและเหี่ยวยุบในที่ใดที่หนึ่ง	๒๐. มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากไฟและปาน
๒๑. มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากมูลแมลงวัน	๒๑. พระวรกายบริสุทธิ์ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง
๒๓. พระวรกายบริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง	๒๔. ทรงมีพระกำลังมากเท่ากับช้างล้านเชือก
๒๕. พระนาสิก (จมูก) สูงโต่งสวยงาม	๒๖. สันฐานพระนาสิกงามแฉล้มแซมซ้อย
๒๗. ริมพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องล่างเสมอกันดีมีสีแดงดุจผลตำลึงสุก	๒๘. มีพระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๙. มีพระทนต์ขาวบริสุทธิ์ดุจเปลือกหอยสังข์	๓๐. มีพระทนต์เกลี้ยงสนิทไม่มีริ้วรอย
๓๑. มีพระอินทรีย์ ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นต้นงามบริสุทธิ์	๓๑. มีพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ กลมสมบูรณ์ดี
๓๓. ดวงพระพักตร์สันฐานยาวรูปไข่	๓๔. พระปรางค์ทั้งสองเต็มอัมบริบูรณ์
๓๕. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยลึก	๓๖. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยยาว
๓๗. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยเส้นตรงไม่คด	๓๘. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยสีแดงรุ่งเรือง
๓๙. พระวรกายมีรัศมีสว่างรอบเป็นปริณทล	๔๐. กระพุ่มพระปรางค์ทั้ง ๒ เต็มอัมบริบูรณ์

๔๑. กระบอกระเบียงทั้ง ๒ ข้าง กว้างและยาวเสมอกัน	๔๒. ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาททั้ง ๔ ผ่องใสบริสุทธิ์
๔๓. ปลายเส้นพระโลมา (ขน) ตรงไม่คดงอ	๔๔. พระชีวหา (ลิ้น) มีสีฐานสวยงาม
๔๕. พระชีวหาอ่อนไม่กระด้าง	๔๖. พระชีวหาไม่มีสีแดงเข้มสวยงาม
๔๗. พระกรรม (หู) ทั้ง ๒ ข้างมีสีฐานยาวเหมือนกลีบดอกบัว	๔๘. พระกรรมทั้ง ๒ มีสีฐานกลมงาม
๔๙. พระเส้น (เอ็น) ทั้งหลายเป็นระเบียบดีงาม	๕๐. พระเส้นทั้งหลายไม่หดขาด
๕๑. พระเส้นทั้งหลายฝังอยู่ในพระมังสะไม่พุ่งขึ้นให้เห็น	๕๑. มีพระเศียรสีฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๓. พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างยาวเสมอกันสวยงาม	๕๔. พระนลาฏ มีสีฐานกลมสวยงาม
๕๕. พระโขนง (คิ้ว) โกงงามเหมือนคันธนู	๕๖. เส้นพระโขนงละเอียดสวยงาม
๕๗. เส้นพระโขนงราบเรียบโดยลำดับสวยงาม	๕๘. พระโขนงทั้ง ๒ ใหญ่พองาม
๕๙. พระโขนงยาวจนสุดหางพระเนตร	๖๐. ผิวพระมังสะละเอียดเหมือนเนื้อทอง
๖๑. พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยพระสิริ	๖๑. พระวรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๓. มีพระวรกายสดชื่นอยู่ตลอดเวลาดุจดอกปทุมชาติ	๖๓. พระวรกายสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทไม่แข็งกระด้าง
๖๕. พระวรกายมีกลิ่นหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคันธชาติกฤษณา	๖๖. เส้นพระโลมา (ขน) เสมอเหมือนกันหมด
๖๗. เส้นพระโลมาละเอียดเสมอกันหมดทั่วสรรพางค์กาย	๖๘. ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ หายพระทัยเข้าออกเดินสะดวก
๖๙. พระโอษฐ์มีสีฐานงดงามดุจดอกบัวแย้ม	๗๐. กลิ่นพระโอษฐ์หอมเหมือนดอกกุบล
๗๑. พระเกศาดำสนิทเป็นเงางาม	๗๑. กลิ่นพระเกศามีกลิ่นหอม
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมดุจดอกโกมลบุปผาชาติ	๗๓. พระเกศามีสีฐานกลมสวยทุกเส้น
๗๕. เส้นพระเกศาดำสนิทเหมือนกันทุกเส้น	๗๖. เส้นพระเกศละเอียดเหมือนกันทุกเส้น
๗๗. เส้นพระเกศาขดเป็นทักษิณาวรรตทุกเส้น	๗๘. เส้นพระเกศาขดเป็นปลายแหลมเหมือนกันหอย
๗๙. เส้นพระเกศามีรัศมีรุ่งเรือง	๘๐. เส้นพระเกศาม้วนเป็นขอดยอดแหลมบนพระเศียร ^{๒๐}

^{๒๐} จันทร ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗-๒๙.

(จ) งามด้วยเครื่องประดับอาภรณ์ เช่น เครื่องประดับมหาลดาปราสาทเครื่องประดับตัวของนางวิสาขา สตรีที่มีเครื่องประดับนี้ มี ๓ คน คือ นางวิสาขา นางสุปียา นางมัลลิกา ภรรยาของพันธุเรศนาบดี ผู้ที่ได้ครอบครองเครื่องประดับอันล้ำค่า จะต้องมีกำลังของบุญมาก ส่วนพระเถรีไม่มีความงามด้วยเครื่องประดับ และอาภรณ์อันล้ำค่าปราณีต แต่มีความงามด้วยการใช้ชีวิตแบบคนออกจากกิเลส เช่น การใช้ผ้ากาสาเยะ ผ้าย้อมน้ำฝาด ผ้าบังสกุลเปื้อนฝุ่นที่เก็บได้จากป่าช้าผีดิบที่เขาใช้ห่อศพ ผ้าที่ถูกทิ้งอันเป็นอาภรณ์ของเหล่ากฤติดาผู้ออกจากเรือนแสวงหาโมกขธรรมใช้

๒.๒.๒ ลักษณะและประเภทความงามของสตรี

(ก) งามตามลักษณะเบญจกัลยาณี ๕ ประการ

ความงามของหญิงตามหลักเบญจกัลยาณี คือ สตรีที่มีลักษณะงดงามเบญจกัลยาณี ๕ ด้านคือ (๑) มีผิวพรรณงาม (๒) มีเนื้องาม (มีมือ เท้า และริมฝีปากแดงงาม) (๓) กระจุกงาม (๔) มีฟันงาม (๕) มีวัยงาม (สตรีอายุ ๑๒๐ ปี แต่ยังคงดูดีเหมือนหญิงสาวอายุ ๑๖ เช่น นางวิสาขา) ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายว่า ลักษณะผมงาม คือ ผมคล้ายกำหางนกยูง มีปลายเส้นผมงอนขึ้นสวยงาม ลักษณะผิวเนื้องาม เช่น สีของริมฝีปากคล้ายผลตำลึงสุก ลักษณะกระจุกงาม เช่น มีฟันสีขาว ดูเรียบร้อยไม่ห่างกัน งดงามเหมือนการจัดวางเพชรต่อกัน ลักษณะผิวงาม เช่น ผิวพรรณของคนดำ ที่ไม่ได้ทาเครื่องประเทืองผิว เป็นต้น ก็ดำสนิท หรือขาวนวลเหมือนดอกกรรณิการ์ และลักษณะวัยงาม คือ สตรีมีอายุมากแล้ว หรือหญิงที่คลอดลูกแล้ว แต่ยังคงดูสวยพริ้งเหมือนวัยสาว (มีคำอธิบายว่า คลอดลูกถึง ๑๐ ครั้งแล้ว รูปร่างก็ยังดูดีเหมือนคลอดครั้งเดียว)

(ข) งามเพราะไม่มีโทษ ๖ ประการ

สตรีที่มีความงาม ๕ ประการดังกล่าว จะต้องมิคุณสมบัติที่ไม่เป็นโทษหรือข้อเสียของสตรีอีก ๖ ประการ คือ ๑.ไม่สูงเกินไป ๒.ไม่เตี้ยเกินไป ๓.ไม่ผอมเกินไป ๔.ไม่อ้วนเกินไป ๕.ไม่ดำเกินไป ๖.ไม่ขาวเกินไป ดังปรากฏหลักฐานในอรรถกถาเตลปิตตชาดกที่ ๖ กล่าวถึงนางงามในชนบทที่มหาชนต่างพากันหลงไหล คนเจ้าสำราญเปื้อน่ายทุกซ์ มักจะหาความสำราญกับนาง นอกจากนี้ นางยังมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษการฟ้อนและร้องเพลง เล่นดนตรีไพเราะ นางชนบทกัลยาณีเป็นนางงามในชนบทที่มีรูปยอดเยี่ยมและเว้นจากโทษทางร่างกาย ๖ ประการ คือ “๑. ต้องไม่สูงเกินไป ๒.ไม่เตี้ยเกินไป ๓.ไม่ผอมเกินไป ๔.ไม่อ้วนเกินไป ๕.ไม่ดำเกินไป ๖.ไม่ขาวเกินไป ขนาดยิ่งกว่าผิวมนุษย์ ไม่ถึงกับผิวเทวดา”^{๒๑}

สตรีที่ไม่มีโทษ ๖ อย่างดังกล่าว ปรากฏในมหาทุกขขันธสูตรซึ่งอธิบายว่า เป็นสตรีที่มีคุณ (ความงาม) ของรูปร่างดี คือ “กษัตริย์สาว พราหมณ์สาวหรือคหบดีสาว มีอายุ ๑๕ ปี หรือ ๑๖ ปี

^{๒๑} พุ.ชา.อ. ๕๖/๓/๒/๓๕๔-๓๕๕.

...ในสมัยนั้น หญิงสาวผู้นั้น ย่อมเป็นผู้งดงาม เปล่งปลั่งอย่างยิ่ง”^{๒๒} จะเห็นได้ว่า สตรีที่ได้รับยกย่องว่ามีลักษณะดังกล่าว เช่น นางวิสาขา นางงามชนบทชื่อว่าปรมปาสาวินี^{๒๓} และนางแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ^{๒๔} เป็นต้น

ข้อเสียทางร่างกายทั้ง ๖ ประการนี้ ในทางพระวินัยมีข้อบัญญัติว่า ไม่ให้นำเอาข้อเสียของสตรีมาพูด (รวมถึงผู้ชายทั่วไปด้วย) เช่น การพูดประชดประทุบทรูปพรรณสัณฐาน ดังความในเรื่องกล่าวเสียดสีด้วยรูปลักษณะที่เลวว่า

อุปสัมบันต้องการจะดำ ต้องการจะสบประมาท ต้องการจะทำให้อุปสัมบันก้อเขิน กล่าวกับอุปสัมบันมีรูปลักษณะที่เลวด้วย (คำบ่งถึง) รูปลักษณะที่เลวคือ กล่าวกับอุปสัมบันผู้สูงเกินไป กับอุปสัมบันผู้เตี้ยเกินไป กับอุปสัมบันผู้ดำเกินไปกับอุปสัมบันผู้ขาวเกินไปว่า “ท่านเป็นคนสูงเกินไป ท่านเป็นคนเตี้ยเกินไป ท่านเป็นคนดำเกินไป ท่านเป็นคนขาวเกินไป” ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุก ๆ คำพูด”^{๒๕}

ดังนั้น ลักษณะของสตรีที่ดีควรมีลักษณะร่างกายสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบ ๖ อย่างจะต้องมีรูปร่างที่ไม่ดูแล้วสูงเกินไป เตี้ยเกินไป ผิวดำดำเกินไปและมีคุณสมบัติความงามตามลักษณะเบญจกัลยาณี เหมือนหญิงสาวอายุราว ๑๕ หรือ ๑๖ ปี จะดูงดงามเปล่งปลั่ง ดูสดใสน่ารัก

(ค) ลักษณะไม่งามของสตรี

ข้อควรศึกษาเกี่ยวกับความไม่งาม เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่าเป็นสตรีที่งดงาม เช่น สตรีที่วิ่งเร็ว (ไม่สมควร เนื่องเป็นกิริยามารยาทที่ไม่เรียบร้อยและจะถูกตำหนิได้) ตามหลักฐานจากธรรมบทว่า นางวิสาขาในช่วงมีอายุย่างเข้า ๑๕ - ๑๖ ปี ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์สวยงาม เดินทางไปอาบน้ำที่แม่น้ำพร้อมกบุมารี ๕๐๐ ในขณะนั้น ฝนก็ตก ทำให้หญิงกุมารีคนอื่นต่างวิ่งหนีไปหลบฝนที่ศาลา เพราะไม่ต้องการให้ตนเองเปียกฝน แต่นางวิสาขาไม่วิ่งด้วยให้เหตุผลว่า คน ๔ ประเภทที่วิ่งแล้วไม่งาม คือ

(๑) พระราชาผู้อภิเษกแล้วทรงประดับประดาแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง เมื่อถกเขมรวิ่งไปในพระลานหลวง จึงดูไม่งาม ถูกครหานินทาว่า ทำไม พระราชาองค์นี้จึงวิ่งเหมือนคฤหบดี ค่อย ๆ เสด็จไปนั้นแหละ จึงจะงาม

(๒) แม้ข้างมงคลของพระราชาประดับแล้ว วิ่งไป ก็ไม่งาม ต่อเมื่อเดินไปด้วยลีลาแห่งข้าง จึงจะงาม

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๗๒.

^{๒๓} คูรายละเอียดยใน ขุ.ชา.อ. ๕๖/๓/๒/๓๕๕-๓๕๖.

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๘/๓๐๕.

^{๒๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๒๒/๒๑๐.

(ก) บรรพชิต เมื่อวัง ก็ไม่งาม แต่ถูกครหาอย่างเดียวกับท่านนั้นว่า 'ทำไม สมณะรูปนี้ จึงวิ่งไปเหมือนคฤหัสถ์ แต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างอาการของผู้สงบเสงี่ยม

(ข) สตรี เมื่อวังก็ไม่งาม ย่อมถูกเขาติเตียนอย่างเดียวกันว่า "ทำไม หญิงคนนี้ จึงวิ่งเหมือนผู้ชาย แต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างธรรมดา"^{๒๖}

ดังนั้น พระราชาที่ประดับเครื่องอาภรณ์อลังการ ถ้าวิ่งก็ดูไม่เหมาะสม เมื่อเดินปกติจะดูงดงามมีสง่า ช่างของพระพระราชาที่ประดับเครื่องทรงต่าง ๆ สวยงาม ถ้าวิ่งก็ดูไม่ดี บรรพชิตเป็นผู้สงบบริยาทางกาย ทางวาจา ทางใจ ถ้าคึกคะนองด้วยการวิ่งเหมือนคฤหัสถ์ ก็ดูไม่งาม ไม่เหมาะสมรวมทั้งสตรี คึกคะนองไม่สำรวมกิริยาอาการ วิ่งไปก็ไม่งาม

๒.๓ ความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา

แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับความประพฤติที่งดงาม ในด้านมรรยาทและธรรมเนียมปฏิบัติที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นได้ชื่นชมว่า สตรีคนนี้มีภาพลักษณ์ภายนอกดีและอากัปกริยามรรยาทดูสง่างามเรียบร้อย ในทัศนะพระพุทธศาสนาได้อ้างถึงประเภทของสตรีที่มีมรรยาทดีงาม และสตรีที่ปฏิบัติตัวดีในฐานะเป็นภริยา รวมทั้งคำสอนที่งดงามสำหรับนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตปกติทั่วไป และเหมาะสมสำหรับสตรีที่ใช้ชีวิตคู่ (มีครอบครัว, แต่งงานแล้ว) ดังนี้

๒.๓.๑ ความงามของสตรีในฐานะเป็นภริยา

ความงามของสตรีในฐานะเป็นภริยา ได้นำมาวิจัยเพื่อศึกษาลักษณะของสตรีที่แต่งงานแล้ว ในเรื่องข้อปฏิบัติที่งดงามสำหรับสตรี และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับสตรีที่ไม่ได้แต่งงานด้วย ดังปรากฏคำสอนในภริยาสูตร^{๒๗} (เรื่องภริยา ๗ ประเภท) ดังนี้

มีประวัติว่า ในนิเวศน์ของอนาถบิณฑิกคหบดี มักจะมีคนส่งเสียงดังอื้ออึงอยู่บ่อยๆ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามอนาถบิณฑิกคหบดีว่า ทำไม คนส่งเสียงดังเหมือนชาวประมงแย่งปลากัน เศรษฐีจึงทูลว่า เป็นเพราะในบ้าน มีลูกสะใภ้ชื่อว่านางสุชาดาที่มาจากตระกูลมั่งคั่ง มีพฤติกรรมที่ไม่เชื่อฟังแม่ผัว พ่อผัว ไม่เชื่อฟังสามี แม้แต่พระพุทธเจ้า นางก็ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา จากเหตุการณ์นี้ พระพุทธเจ้าได้เรียกนางสุชาดาและแสดงธรรมให้คิดในเรื่องการเป็นภริยาที่ดี โดยยกประเด็นลักษณะของภริยา ๗ จำพวก ดังความว่า

ภรรยา ๗ จำพวกนี้ ภรรยา ๗ จำพวกไหนบ้าง คือ ๑. ภรรยาจุจพะณฆาต ๒. ภรรยาจุจนางโจร ๓. ภรรยาจุจนายหญิง ๔. ภรรยาจุจมารดา ๕. ภรรยาจุจพี่สาวน้องสาว ๖. ภรรยาจุจเพื่อน ๗. ภรรยาจุจทาสี สุชาดา ภรรยา ๗ จำพวกนี้แล^{๒๘}

^{๒๖} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๑/๘๐.

^{๒๗} คุรยละเอียดใน อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

^{๒๘} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓.

ภริยา ๗ ประเภทดังกล่าวแยกได้เป็น ๒ ประเภทหลัก คือ ประเภทภริยาที่ประพฤติไม่ดีงามและภริยาที่ประพฤติดีงาม

ประเภทภริยาที่ประพฤติไม่ดี

ลำดับ	ลักษณะและพฤติกรรม
๑	คิดร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ (ใจแคบ) ยินดีต่อชายเหล่าอื่น (คิดนอกใจ) ดุหมั่นสามี (ดูถูกเหยียดหยาม) พยายามฆ่าสามี เรียกว่า ภริยาเพชรฆาต
๒	มุ่งจะยกยอกทรัพย์แม้มีน้อยที่สามีประกอบอาชีพหามา (ศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรม) เรียกว่า ภรรยาโจร
๓	ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ช่มชี่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร เรียกว่า ภรรยานายหญิง
	ผลการเป็นภริยาไม่ดีงามตามนัยพระสูตรอธิบายว่า มีโทษและเมื่อตายไปแล้วตกนรก

ประเภทภริยาที่ประพฤติดี

ลำดับ	ลักษณะและพฤติกรรม
๑	มีจิตใจเกื้อกูลอนุเคราะห์อยู่เสมอ คอยทะนุถนอมสามี (เอาใจใส่ดูแลกัน) เหมือนมารดาคอยทะนุถนอมบุตร รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้ เรียกว่า ภรรยาเหมือนมารดา
๒	ปฏิบัติตัวเหมือนพี่สาวน้องสาว (เป็นพี่น้องกัน) มีความเคารพในสามีของตน มีใจละเอียดรอบคอบ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี เรียกว่า ภรรยาเหมือนพี่สาวน้องสาว
๓	เป็นคนที่ชื่นชมยินดีสามี (ยกย่องให้เกียรติ) เหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี (รู้จักปรนนิบัติสามี) เรียกว่า ภรรยาเหมือนเพื่อน
๔	เป็นคนอดทนเวลาสามีขู่จะฆ่าจะเขี่ยนตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามีอดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี เรียกว่า ภรรยาเหมือนทาสี
	ผลการเป็นภริยาที่ดีงาม ตามนัยพระสูตรอธิบายว่า มีความสุข ไม่มีโทษ และเมื่อตายแล้วไปเกิดบนสวรรค์

จากผลการเป็นภริยาที่ดีงามข้างต้นปรากฏในวิมานวัตถุ มีความว่า พระโมคคัลลานะถามถึงผลกรรมของเทพธิดาว่า เพราะบุญอะไร ผิวพรรณของเธอจึงงาม เทพธิดาได้บอกว่า “ดิฉันมีนิสัยไม่

ริชยา ตั้งใจปฏิบัติแม่ผัวและพ่อผัวซึ่งทั้งคู่ร้าย โกรธง่ายและหยาบคาย จึงเป็นผู้ไม่ประมาทตามปกติ นิสัยของตน”^{๒๙} ผลอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อเกิดในโลกมนุษย์จะมีอำนาจวาสนาดี^{๓๐}

ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการเป็นภริยาที่ดีในอรรถกถาริชยสูตร มีคำอธิบายไว้ว่า นางสุชาดาเป็นน้องสาวของมหาอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา^{๓๑} เป็นคนที่ติดนิสัยส่วนตัวบางอย่างและไม่ชอบทำงาน (กิจวัตรที่สตรีต้องทำ) ให้กับคนในครอบครัว ไม่ให้เกียรติหรือเคารพนับถือแม่สามี เหมือนแม่ตนเอง และไม่เคารพพ่อสามีเหมือนพ่อของตนเอง ดังนั้น จึงเกิดความรู้สึกไม่เชื่อฟังและยำเกรงกันและกัน รวมทั้งมีนิสัยอื่น ๆ ที่ควรงดเว้นหรือดูไม่งามสำหรับสตรี เช่น (๑) นิสัยชอบนั่งแช่ ยืนแช่คือ อยู่ในอิริยาบถหนึ่งนาน ๆ แบบไม่สนใจอะไร (๒) นิสัยเป็นคนกระด้าง หรือชอบพูดคำหยาบ คำกระด้าง ฟังแล้วระดากหู (๓) นิสัยชอบกดขี่ คือ ชอบข่มคนอื่นด้วยการอ้างบางอย่าง เหมือนการกดขี่สามีที่ขยันทำงานให้เชื่อฟังอำนาจตนเอง ดังนั้น ลักษณะพฤติกรรมดังกล่าว เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาและสตรีควรนำมาปรับปรุงตัวเอง ถ้าสามารถปฏิบัติตัวเป็นภริยาที่ดี รู้จักกิจวัตร มรรยาทที่เหมาะสม จะเป็นคนที่น่ายกย่อง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ยกย่องว่า ภริยาแบบทาสี เป็นตัวอย่างหนึ่งที่น่ายกย่อง เนื่องจากเป็นภริยาที่ปฏิบัติตัวได้ยากและเป็นคนดีงามด้วยวัตรปฏิบัติสามีและยึดมั่นในสธนะทั้ง ๓ (เชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์)

๒.๓.๒ แนวทางปฏิบัติที่ดีงามสำหรับสตรี

คำสอนหรือโอวาท ๑๐ มีที่มาจากอรรถกถาธรรมบท เนื้อหาอ้างถึงธนัญชัย เศรษฐี บิดาของนางวิสาขา เมื่อลูกสาวจะออกจากเรือนไปอยู่ในตระกูลของลูกเขย และอยู่ร่วมในบ้านกับพ่อผัวแม่ผัว เศรษฐีได้ให้โอวาทเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับลูกสาวที่จะแต่งงานว่า

"แม่ ธรรมดาหญิงที่อยู่ในสกุลพ่อผัวแม่ผัว ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก, ไม่ควรนำไฟภายนอกเข้าไปภายใน, ฟังให้แก่คนที่ให้เท่านั้น, ไม่ฟังให้แก่คนที่ไม่ให้, ฟังให้แก่คนทั้งที่ให้ทั้งที่ไม่ให้, ฟังนั่งให้เป็นสุข, ฟังบริโภคให้เป็นสุข, ฟังนอนให้เป็นสุข, ฟังบำเรอไฟ, ฟังนอนน้อมเทวดาภายใน"^{๓๒}

ความสำคัญของโอวาทสอนหญิงมุ่งให้สตรีรู้จักวางตัวดีงามและเข้าใจวิธีการปฏิบัติต่อผู้อื่น ในฐานะเป็นภริยาและการใช้ชีวิตในครอบครัวกับบุคคลอื่น ๆ ดังปรากฏคำที่นางวิสาขาอธิบายให้พ่อผัวซึ่งเข้าใจผิด^{๓๓} ดังนี้

^{๒๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๙๗/๖๑.

^{๓๐} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๒/๓๕๓.

^{๓๑} อง.สตตก.อ. (ไทย) ๓๗/๔/๒๐๐.

^{๓๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๘๙.

^{๓๓} ดุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๙๕-๙๗.

ข้อที่ ๑ ไม่ควรนำไฟภายนอกไปภายนอก หมายถึง ถ้าเห็นข้อเสียหรือเรื่องไม่ดีงามของแม่ผัวพ่อผัวและสามี ก็ไม่เอาไปพูดให้คนภายนอกได้รับรู้ จะไม่เกิดปัญหาเดือดร้อน (ให้ปรึกษาและแก้ปัญหาแต่ภายใน)

ข้อที่ ๒ ไม่ควรนำไฟภายนอกเข้าไปภายใน หมายถึง ถ้ามีเรื่องของคนนอกบ้านหรือบ้านใกล้เคียง พูดให้ร้ายหรือพาดพิงไม่ดี ก็ไม่นำเรื่องนั้นมาพูดต่อให้คนในบ้านรับรู้

ข้อที่ ๓ พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายถึง ควรให้สิ่งของหรืออุปกรณ์เครื่องมือใช้สอยต่างๆ แก่คนที่ยืมไปแล้ว นำส่งคืนเท่านั้น

ข้อที่ ๔ ไม่พึงให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายถึง ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ถือเอาเครื่องอุปกรณ์ไปแล้ว ไม่ส่งคืน

ข้อที่ ๕ พึงให้แก่คนทั้งที่ให้ทั้งที่ไม่ให้ หมายถึง ถ้ามีญาติมิตรยากจนจริง ๆ ก็ควรให้ แม้ว่า จะไม่ได้คืนก็ตาม (หรือเขาไม่สามารถหามาใช้คืนได้)

ข้อที่ ๖ พึงนั่งเป็นสุข หมายถึง เวลาที่พ่อผัวแม่ผัวหรือสามีนั่งอยู่ ไม่ควรลุกไป (ทันที)

ข้อที่ ๗ พึงบริโภคเป็นสุข หมายถึง ไม่ควรรับประทานอาหารก่อน ควรจัดหาและรู้อาหารที่เหมาะสมกับทุกคน เมื่อจัดเตรียมครบแล้ว จึงรับประทานอาหารภายหลัง

ข้อที่ ๘ พึงนอนให้เป็นสุข หมายถึง ควรนอนก่อน ควรตรวจกิจวัตรต่าง ๆ ที่ควรทำให้เรียบร้อยก่อนนอนเสมอ

ข้อที่ ๙ พึงบำเรอไฟ หมายถึง ควรมองพ่อผัวแม่ผัว สามีเหมือนไฟ ที่ควรให้ความเคารพ ให้เกียรติ ยำเกรง และรู้จักการปรนนิบัติ

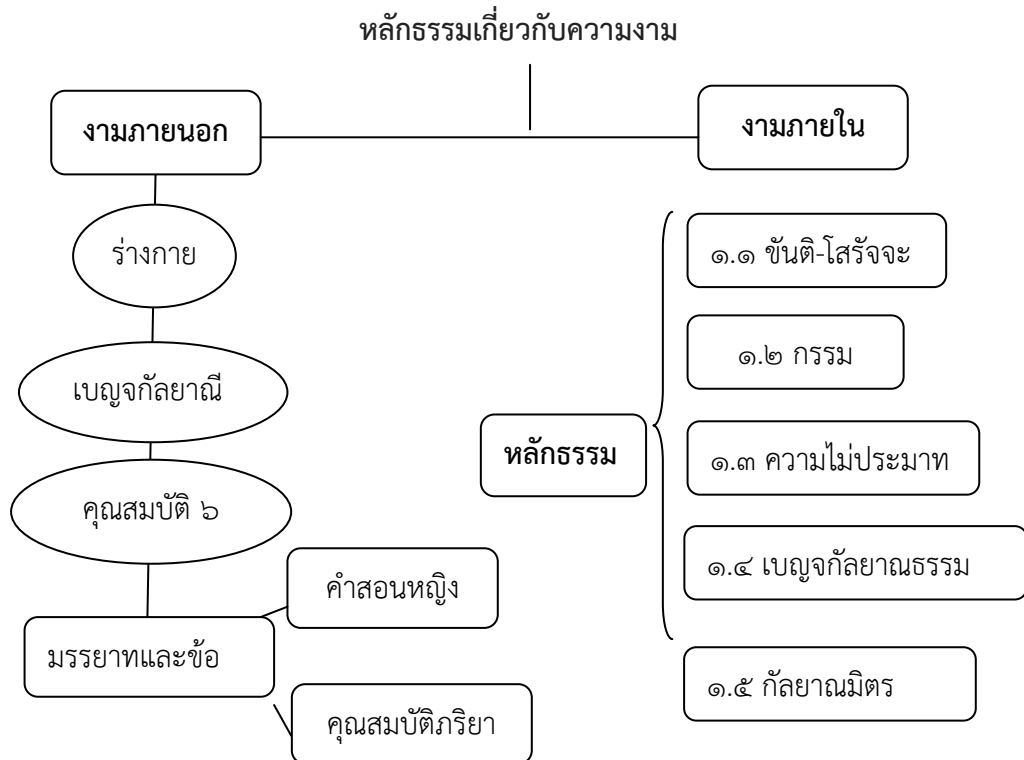
ข้อที่ ๑๐ พึงนอบน้อมเทวดาภายใน หมายถึง การเคารพผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส และสามีเป็นเหมือนเทวดา

ผลของการปฏิบัติตามโอวาท ๑๐ ประการ เช่น ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน (พ่อผัวขอโทษนางวิสาขา ยอมความคิดเห็น และปรับทัศนคติหรือมุมมองในการปฏิบัติต่อกัน) ทำให้ป้องกันอันตรายจากภายในและภายนอกได้ คือ การป้องกันเหมือนการแก้ปัญหาทันที ไม่ให้ปัญหาลุกลามแบบไฟจุดขึ้นเล็ก ๆ ลุกลามขยายใหญ่ขึ้น ทำให้รู้จักจักรวัตรหรือธรรมเนียมปฏิบัติบางอย่างที่สมควร และรู้ว่าสิ่งไหนที่ทำแล้วไม่สมควร รวมทั้งทำให้ครอบครัวมีความสุข

๒.๔ หลักธรรมเกี่ยวกับความงาม

งานวิจัยนี้ได้สร้างกรอบแนวคิดเพื่อศึกษาความงามของสตรีในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดขอบเขตหลักธรรมเป็นลำดับ จนถึงการศึกษาความงามในเชิงความประพฤติ ข้อปฏิบัติ ธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับสตรี และคุณธรรมเพื่อสร้างความงามตั้งแต่ภายใน (และความงามภายนอก-ตามเนื้อหาข้างต้น) โดยแบ่งเป็นความงาม ๒ ประเภทคือ (๑) ความงามภายนอก ประกอบด้วยข้อวิเคราะห์ร่างกายที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติความงาม ตามหลักการในพระพุทธศาสนา คือ ความงามตามหลักเบญจกัลยาณี และข้อวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณสมบัติ

๖ ประการ และคุณสมบัติของสตรีที่ตีงาม (๒) ความงามภายใน ประกอบด้วยข้อวิเคราะห์ข้อธรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาความงามของสตรี คือ หลักธรรมที่นำไปใช้ เชื่อ กรรม ชั้นดีและโสรัจจะ กัลยาณมิตตตา หรือหลักกัลยาณมิตร เป็นต้น ดังภาพต่อไปนี้

๒.๔.๑ ชั้นดี-โสรัจจะ

ความหมายของชั้นดีและโสรัจจะ ตามคำอธิบายในอภิธรรมว่า

“ชั้นดีเป็นไฉน ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้น ความไม่ดูร้าย ความไม่เกรี้ยวกราดความเข้มแข็งแห่งจิต นี้เรียกว่า ชั้นดี

โสรัจจะ เป็นไฉน ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า โสรัจจะ แม้ความสำรวมในศีลทั้งหมด ก็ชื่อว่าโสรัจจะ”^{๓๔}

คำอธิบายข้างต้น มีข้อพิจารณาเพิ่มเติมคือ ความอดทน หมายถึง ความอดทนด้วยการอดกลั้น (อิริยาสนชั้นดี)^{๓๕} ความเสถียร หมายถึง ความเป็นผู้มีศีลงาม (สุสีลภาวะ) ความเป็นผู้ไยดี (สุรตภาวะ)^{๓๖}

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๘ - ๑๓๔๙/๓๓๗.

^{๓๕} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๑๖/๑๒๖. (อง.ทุก.อ. ๒/๑๖๖/๗๑)

^{๓๖} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๑๖/๑๒๖. (อง.ทุก.อ. ๒/๑๖๖/๗๑)

ความสำคัญของขันติและโสรัจจะ จากการศึกษาจะเห็นว่า ธรรมทั้งสองอย่างมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามของมนุษย์หลายด้าน กล่าวคือ ด้านการปกครอง เรียกว่า “จักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ”^{๓๗} (พระเจ้าทัฬหเสนมิทรงสั่งสอนพระกุมารผู้เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในเรื่องการครองราชย์เรียบร้อยแล้ว) (๑) มุ่งสอนให้ปกครองโดยอาศัยธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรมหรือเอาธรรมเป็นหลักสูงสุด (ธรรมเป็นยอด) (๒) จัดการรักษารักษาป้องกันและคุ้มครองจนจนถึงสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งนกโดยธรรม (๓) ไม่มีการกระทำสิ่งที่ไม่ดีแบบแผน (๔) ดูแลให้ทรัพย์คนต่างชาติแคลน (๕) ปรีชาธรรม (กุศลและอกุศล) กับสมณพราหมณ์ที่มีคุณธรรม คือไม่มัวเมา ไม่ประมาท (ตรงข้ามกับ “ความประมาท คือ ความมีจิตหมกมุ่นในกามคุณ ๕”^{๓๘}) ตั้งมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน)และโสรัจจะ(ความเสถียร) ฝึกตน สงบตนและดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว

ดังนั้น ความสำคัญของธรรม ๒ ประการ จะมุ่งเน้นคนงามเพราะยึดมั่นในธรรม คือ กุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ (๑) เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ (๓) เว้นขาดจากการประพฤติดีในกาม (๔) เว้นขาดจากการพูดเท็จ (๕) เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๖) เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๗) เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ (๘) ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา (๙) ความมีจิตไม่พยาบาท (๑๐) ความเห็นชอบ^{๓๙} ดังปรากฏเรื่องราวของทีฆากุมาร ที่ใช้ความอดทนอดกลั้นไม่ยอมทำบาปด้วยการลอบฆ่าพระราชินีได้ปลงพระชนม์พระบิดาและพระมารดาของตนเอง เพราะสำนึกถึงคำสั่งเสียว่า ‘เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ยอมระงับได้ด้วยการไม่จองเวร’^{๔๐} ผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมนี้จะทำให้คนไม่บาดเจ็บ ทะเลาะขัดแย้งและยึดมั่นศีลธรรมดั่งงาม ตามข้อความพุทธพจน์ที่ยืนยันว่า “ก็ข้อที่พวกเขาบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวชอบแล้ว เป็นผู้อดทนและสงบเสถียรได้ นี้จะพึงดงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้”^{๔๑}

สรุปว่า ขันติ คือ ความอดทนมีลักษณะเป็นความอดกลั้นต่ออารมณ์ที่ไม่ถูกใจ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดความขุ่นเคืองใจ แต่ไม่แสดงความรู้สึกกระเทือนเพราะโกรธหรือไม่แสดงความดุร้าย สัมพันธ์กับความสงบเสถียรหรือความประพฤดิเรียบร้อยดั่งงาม ด้วยกรรม ๓ คือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต

^{๓๗} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

^{๓๘} อังน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒. ที.ปา.อ. ๘๔/๓๕.

^{๓๙} อ่างแล้ว.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๑/๓๖๖.

๒.๔.๒ กรรม

การสร้างความดีหรือที่เรียกว่า กุศลกรรม กรรมหรือการกระทำแบ่งเป็น ๓ ประเภท (กรรม ๓) คือ ความประพฤติดีทางกายเป็นกายสุจริต ความประพฤติดีทางวาจาเป็นวจีสุจริต และความประพฤติดีทางใจเป็นมโนสุจริต สรุปรเรียกว่าในชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐” ตามที่แสดงไว้ในข้อธรรมเรื่องขันติและโสรัจจะ

ความสำคัญของกรรมตามที่คณะพระพุทธศาสนามีเป้าหมายหลักให้มนุษย์ปฏิบัติในหลักสำคัญ ๓ อย่างคือ การทำกรรมดี การละเว้นบาปทุกอย่างและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลส พระพุทธเจ้าทรงเน้นเสมอว่าพระองค์สอน “ให้ทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ตลอดถึงการทำกุศลธรรมต่าง ๆ และสอน “ไม่ให้ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตลอดถึงการไม่ทำบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ” ตามที่ปรากฏในสี่เสนาปติวัตถุ^๒ มนุษย์จะสูงต่ำ ดำขาวหรือมีตำแหน่งสูงแค่ไหน ถ้ามีความเห็นผิดแล้วทำกรรมที่เป็นทุจริต หรือชักชวนให้คนอื่นทำตาม ก็ได้รับผลชั่วเป็นทุกข์เหมือนกัน (ในพระสูตรอธิบายว่า “หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก”^๓) ตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมดีเป็นสุจริต และมีความเห็นถูกชักชวนคนอื่นให้ทำกรรมดี ก็ได้รับผลดีเป็นความสุข การทำกรรมไม่ตั้งงามจึงมีโทษที่เห็นได้ชัด ๒ ลักษณะ คือ (๑) ให้ผลในปัจจุบัน เช่น ถูกลงโทษหรือถูกติเตียนว่าเป็นคนชั่ว (ทุศีล) และเป็นคนเห็นผิด (มิจฉาทิฎฐิ) (๒) ให้ผลหลังตายแล้ว ดังนั้น ในพระสูตร เช่น อปถณกสูตร เน้นให้มนุษย์เห็นคุณค่าของการปฏิบัติชอบ (กุศลธรรม ๓) และเห็นโทษว่าเกิดขึ้นจริง (อกุศลธรรม ๓) เพราะเป็นกรรมเลวทราม ทำให้หม่นหมองและจิตใจห่างเหินความดี ถ้ามนุษย์ตั้งตัวเริ่มมองเห็นโทษ แล้วปฏิบัติตัวใหม่เป็นคนมีศีลดีงาม เรียกว่ามีความเห็นชอบ (สัมมาทิฎฐิ) เมื่อมีความคิดถูก คุณธรรมดีงามอื่นก็จะเกิดขึ้นด้วย ดังปรากฏในพระสูตรว่า “เริ่มต้น เขาก็ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีล แล้วตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงาม เพราะสัมมาทิฎฐิเป็นปัจจัยกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกกับพระอรียะ การทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมเกิดขึ้น”^๔

จะเห็นว่า การสร้างความคิดถูก (สัมมาทิฎฐิ) เป็นแนวทางสำคัญเพราะเป็นการพัฒนาความรู้เห็นจริงตามธรรม เช่น เห็นว่ากรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว และมีสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ไม่มีความคิดแบบหลงผิด (คือความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน) รวมถึงการปฏิบัติตัวให้ตั้งงามตามศีลหรืออกุศลกรรมดังกล่าว (ในมรรคมืองค์ ๘

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๒/๑๑๑.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๙๙.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๑๐๐.

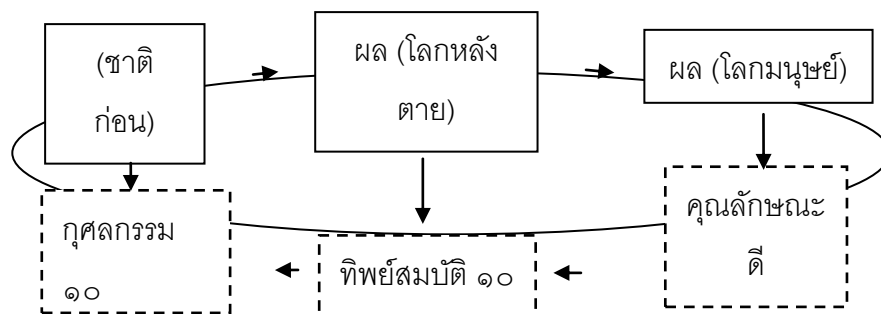
สัมมากรรมันตะ (การทำงานชอบ) หมายถึง กายสุจริต ๓ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) หมายถึง วจีสุจริต ๔)

ด้านผลของกรรมโดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับความงาม พบว่า กรรมดีส่งผลในลักษณะข้ามภพชาติและต่อเนื่องมาจนถึงภพปัจจุบัน กล่าวคือ การให้ผลดีทางร่างกายหรือให้รูปสมบัติดี เช่น ผิวพรรณดีหรือรูปร่างดี เป็นต้น รวมทั้งให้ผลดีอื่น ๆ ดังความในจุฬามณีวงศ์สูตร (ว่าด้วยการจำแนกกรรม) แสดงเหตุผลที่คนผิวพรรณสวยงามว่า เกิดจากความประพฤติดีทางใจ (มโนสุจริต) ดังข้อความว่า

“การที่บุคคลเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้าย ไม่แสดงความโกรธ ความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ นี่เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี ผิวพรรณผ่องใส”^{๔๕}

สรุปได้ว่า กรรมดีคือ คุณธรรมที่เสริมสร้างความงามทั้งภายนอกและภายในด้วยเหมือนกัน และมีผลที่สืบเนื่องในลักษณะอดีต (ข้ามภพชาติ-ต่อภพชาติ) จนถึงปัจจุบัน (ชาติ) ดังรูปต่อไปนี้

รูปภาพแสดงการผลกรรมดีตามนัยลักษณะสูตร^{๔๖}

จากรูปภาพแสดงให้เห็นว่า (ชาติก่อน) ถ้าบุคคลสร้างกรรมดีหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ และธรรมอื่น ๆ การให้ทาน การสมาทานศีลอุโบสถ ดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ บำรุงนักบวชผู้ประพฤติดี หรือปฏิบัติกุศลธรรมขั้นสูง (อรรถกถาอธิบายไว้เพิ่ม ๖ ข้อ^{๔๗} คือ (๑) กามาวจรกุศล (๒) รูปาวจรกุศล (๓) อรูปาวจรกุศล (๔) สวากขารมีญาณ (๕) ปัจเจกโพธิญาณ (๖) สัพพัญญุตญาณ) ส่งผลให้ได้รับทิพย์สมบัติในภพต่อมา (สุคติโลกสวรรค์) ที่โดดเด่น ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขุทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภหารทิพย์ และให้ผลเมื่อเกิดใน

^{๔๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๒/๓๕๒.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓-๑๖๔.

^{๔๗} อ่างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓. (ที.ปา.อ. ๒๐๑/๑๑๐.)

โลกมนุษย์ให้มีลักษณะที่ดี เช่น พระพุทธเจ้าได้มหาบุรุษลักษณะต่าง ๆ คือ มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน เวลาเหยียบลงพื้นฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ยกฝ่าพระบาทขึ้นก็ยังเสมอกัน ขณะจดฝ่าพระบาทลง ทุกส่วนก็แตะพื้นพร้อมกัน เป็นต้น

๒.๔.๓ ความไม่ประมาท

ความหมายสำคัญของคำว่า “ความไม่ประมาท” ปรากฏในจุนิเทศว่า “ผู้ทำด้วยความเอื้อเฟื้อ ทำดีต่อกัน ทำไม่หยุดประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย”^{๔๘} ความไม่ประมาทเป็นธรรมข้อใหญ่ที่รวมเอาธรรมทั้งหมดเข้ามา หมายถึง ธรรมต่าง ๆ รวมอยู่ในธรรมข้อความไม่ประมาท

ดังนั้น ลักษณะของความไม่ประมาทที่ควรพิจารณา^{๔๙} คือ ลักษณะของคนที่มีความพอใจพยายาม อุตสาหะ ขยัน ไม่ท้อแท้ (ง่าย ๆ หรือล้มเลิกความเพียรกลางคัน) มีสติสัมปชัญญะ มีการทำความเพียรเพื่อทำลายกิเลส มีเพียรแรงกล้า (มั่นคง) ตั้งใจทำอยู่เสมอต่อเนื่อง และคิดดีเสมอ เช่น เราต้องตั้งใจรักษาข้อศีลให้ดีบริบูรณ์ ข้อศีลที่ยังทำไม่ได้ต้องทำให้ดียิ่งขึ้น เราต้องมีปัญญารักษาข้อศีลต่าง ๆ ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น คนที่มีลักษณะแบบนี้เรียกว่า คนไม่ประมาทในกุศลธรรม รวมทั้งต้องมีความตั้งใจทำในเรื่องต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติสมาธิ หรือการเจริญภาวนาด้วย และมีคำอธิบายของพระสารีบุตรในทุติยนภกปानสูตร^{๕๐} ที่เปรียบเทียบให้เห็นความสำคัญของความไม่ประมาทในกุศลธรรม เหมือนพระจันทร์ส่องแสงยามค่ำคืนดงดงามและไม่เสื่อม เทียบได้กับบุคคลใดก็ตามที่มีศรัทธาในกุศลธรรม มีhiri มีโอตตปปะ มีวิริยะ มีปัญญา มีความตั้งใจฟังธรรม ทรงจำธรรม พิจารณาเนื้อความของธรรม ปฏิบัติธรรมตามสมควรตามธรรม จะมีความเจริญในธรรมไม่มีเสื่อม ตรงกันข้ามกับความประมาท ซึ่งสาเหตุสำคัญ “เกิดจากความมัวเมา”^{๕๑} (ความหลงลืมสติ, ความไม่รู้) จึงเกิดความเสื่อมเสียเพราะความประมาท ไม่เป็นคนประเภทไหน จะเป็นลูกบ้าน เจ้าบ้าน ขรราวาสทั่วไปหรือบรรพชิต นักบวช นักปกครองหรือราชา ถ้าประมาทก็เสื่อมเหมือนกัน เช่น มีเงินทองมาก แต่เป็นคนประมาท ลุ่มหลง ใช้เงินฟุ่มเฟือยก็พินาศล้มจม เป็นต้น

ความไม่ประมาทเป็นธรรมเพื่อความงามของสตรี กล่าวคือ

ในฐานะเป็นเครื่องมือปฏิบัติของสตรีที่ไม่ประมาทในข้อวัตรปฏิบัติพื้นฐาน เช่นการเป็นภริยาที่ดี (ในเรื่องภริยา ๗) การรู้จักปรนนิบัติตามหลักโอวาท ๑๐ ประการ หรือสตรีที่มีนิสัยไม่ริษยา

^{๔๘} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๕/๑๓๙.

^{๔๙} คุรยละเอียดใน พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๕/๑๔๐.

^{๕๐} คุรยละเอียดใน อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๘/๑๔๙.

^{๕๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๓๓/๕๘๙.

ไม่กระด้างหยาบคาบ ตั้งใจปฏิบัติต่อสามีและคนในครอบครัวดี ซึ่งลักษณะของสตรีดังกล่าวนี้ เรียกว่า คนมีนิสัยไม่ประมาท มีข้อสังเกตอีกอย่างนี้ในสัมพลาชาดก^{๕๒} สตรีที่สวยงามแต่งตัวดี มีคุณสมบัติดีทุกอย่าง อยู่ในบ้านเรือนที่มีข้าวของเครื่องใช้บริบูรณ์ แต่ไม่เป็นที่รักชอบใจของสามี ถือว่าเป็นสตรีไม่ประเสริฐ ตรงกันข้าม สตรีบางคนไม่สวย อาจเป็นกำพริ้ว ชัดสน (อยากจน) ไม่มีเครื่องประดับตัวให้ดูสวยงาม แต่เป็นที่รักของสามี ถือได้ว่าเป็นสตรีที่ประเสริฐกว่า เพราะเป็นคนมีน้ำใจเกื้อกูลช่วยเหลือ และมีศีลเหมือนนางสัมพลา

ในฐานะเป็นเครื่องมือทางธรรม คือ สตรีที่งามด้วยธรรม เช่น มีศีล เป็นต้น สตรีจึงดูงาม เพราะมีศีล ศีลจึงให้คุณกับผู้ปฏิบัติ ๕ ประการ^{๕๓} คือ คนมีสตรีรักษาทรัพย์สมบัติดีและเจริญรุ่งเรือง เพราะมีความไม่ประมาท ทำให้มีชื่อเสียงดีงาม ทำให้องอาจสง่างามในฝูงชน ทำให้หลงลืมสติก่อนตาย และทำให้มีแต่ความสุข (ในสุคติโลกสวรรค์)

ในฐานะเป็นธรรมส่งเสริมเพื่อทำลายกิเลส ตามความหมายข้างต้น คือการตั้งใจปฏิบัติดีในศีล สมาธิ ปัญญา โดยเฉพาะในเรื่องพื้นฐานที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ปกติสตรีทั่วไปจะยึดในรูปร่างหรือหลงรูปตัวเอง ซึ่งในมุมมองทางพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นการปฏิบัติตัวเพื่อทำลายกิเลส จากความหลงยึดติดในรูป (ขันธ) ร่างกายตนเอง (หรือหลงยึดติดรูปร่างคนอื่น) รวมถึงการยึดติดในเสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น เช่น คำสอนในปิงคิยามาณวปัญหานิทเทศ^{๕๔} ที่พระพุทธเจ้าสอนปิงคิยะเกี่ยวกับคนทั่วไปเดือดร้อนและวุ่นวายเพราะรูปเป็นต้นเหตุ เนื่องจากมีความประมาทอยู่ เวลาเจ็บปวดทางกาย หรือเกิดทุกข์ใจ จะเจ็บปวด ดิ้นรน กระวนกระวาย ที่มาจากสาเหตุต่างๆ เช่น เจ็บป่วยเพราะโรคทางตา หู หรือไม่สบายเพราะอากาศเปลี่ยนแปลง แดด ร้อน ลม ฝน เป็นต้น เวลาเกิดความเปลี่ยนแปลงของรูป เช่น ตาเสีย (มองไม่ชัด, พร่ามัว) ไม่เป็นเหมือนเดิมก็เกิดทุกข์ หรือคนบางคนเกิดความกำหนัดหลงรูปแล้ว ทำความผิดเพราะหลงรูป (เหมือนเป็นแรงจูงใจให้ทำบาปและก่ออาชญากรรมต่าง ๆ) ต้องถูกทางบ้านเมืองจับตัวไปลงโทษ เป็นต้น (ความทุกข์เกิดเพราะได้รับรู้ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัส และรับรู้ทางใจ จากการเห็น การได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส และได้รับอารมณ์ทางใจ เข้ามากระทบแล้ว เข้าไปยึดมั่นในสิ่งนั้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น ชอบ ชัง เเฉย)

สาเหตุความประมาทเกิดจากความมัวเมา^{๕๕} (ความหลงลืมสติ, ความไม่รู้) จึงเกิดความเสื่อมเสียเพราะความประมาท ไม่เป็นคนประเภทไหน จะเป็นลูกบ้าน เจ้าบ้าน ขรราวาสทั่วไปหรือบรรพชิตนักรบ ขุนปกครองหรือราชา ถ้าประมาทก็เสื่อมเหมือนกัน เช่น มีเงินทองมาก แต่เป็นคนประมาทลุ่มหลง ใช้เงินฟุ่มเฟือยก็พินาศล้มจม เป็นต้น

^{๕๒} ติฎฐะเถตตะใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๒๘-๓๓๐/๕๘๗-๕๘๘.

^{๕๓} ติฎฐะเถตตะใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

^{๕๔} ติฎฐะเถตตะใน วิ.จ. (ไทย) ๓๐/๙๐/๓๒๘.

^{๕๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๓๓/๕๘๙.

๒.๔.๔ มรรคมืองค์ ๘

มรรคมืองค์ ๘ เป็นวิธีการปฏิบัติพันทุกข์ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาต้องการให้คนเกิดความเห็นถูกต้อง เพราะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างแรก (ดังความในมหาจิตตาริสกสูตร) เพื่อทำลายแนวความคิดมิจฉาทิฏฐิ เช่น ความเชื่อว่าผลบุญกรรมที่ทำดีหรือชั่วไม่มีผล^{๕๖} เป็นต้น และถือว่า สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมนำหน้าหรือหัวหน้าธรรมอื่น (เนื้อความในอรรถกถาอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า ในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฏฐิ ๒ คือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ที่กำหนดพิจารณาสังขารที่เป็นไปในไตรภูมิโดยเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้น (๒) มัคคสัมมาทิฏฐิ ที่ถอนสังขารขึ้นด้วยไม่ให้เป็นไป อีกเพื่อกำหนดพิจารณา เพราะเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้นเกิดขึ้น^{๕๗}) ดังนั้น การเห็นถูกต้องตามสภาพความจริงของชีวิต หรือของสังขารซึ่งมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ดังนั้น วิธีปฏิบัติตามมรรค จึงเป็นการปฏิบัติใน ๓ กระบวนการตาม เรียกว่า ความงาม ๓ ระดับ คืองามเพราะศีล สมานิและปัญญา

ด้านความหมายและความสำคัญของมรรค ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร หมวดมัคคสังขจนิทเทศ^{๕๘} ดังนี้

อริยมรรคมืองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) และตามความมุ่งหมายสำคัญของสัมมาทิฏฐิ เพื่อต้องการเห็นอริยสัง ๔ เห็นไตรลักษณ์ หรือเห็นปฏิจจนุปบาท สัมมาสังกัปปะ เพื่อให้มีความนึกคิดในทางสละปลอดจากกาม ความนึกคิดปลอดจากพยาบาท และความนึกคิดปลอดจากการเบียดเบียน สัมมาวาจา เพื่อให้พูดคำสัตย์ พูดไม่ส่อเสียด พูดคำอ่อนหวานมีสาระ สัมมากัมมันตะ เพื่อไม่ให้เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคตในกาม สัมมาอาชีวะ เพื่อให้เว้นมิจฉาชีพแล้วประกอบสัมมาอาชีพ สัมมาวายามะ เพื่อให้เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิด เพียรรักษาความดีไว้ สัมมาสติ เพื่อให้พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนาจิตในจิต และธรรมในธรรม และสัมมาสมาธิ เพื่อฉาน^{๕๙}

การศึกษาความงามทางธรรมนี้เน้นการศึกษาร่างกายที่แตกต่างจากความงามรูปร่างทั่วไป โดยมองร่างกายในองค์ประกอบตามหลักชั้น ๕ หรือที่เรียกว่า เบญจขันธ์ในเรียกชื่อในงานวิจัยนี้ว่า ร่างกาย ๕ ของมนุษย์มีส่วนประหลักรสำคัญ ๔ ส่วน เรียกว่า ธาตุ ๔ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และ

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๗๘.

^{๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๕. ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๓.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๕-๑๒๘.

^{๕๙} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๓. ที่มาอื่น ๆ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๕๘,๔๐๒/๓๓๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑,๔๘๖/๓๗๑,๔๘๘,๔๙๐/๓๗๓.

ธาตุลม รวมทั้งมีส่วนปลีกย่อยอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันด้วย ดังนั้น ตามปกติบุคคลทั่วไปจะมีความรู้สึกชอบหรือยึดติดกับรูปร่างที่มองเห็นภายนอก ความยึดติดด้วยอำนาจของกิเลสและตัณหา เรียกว่า การยึดติดในชั้น ๕ หรือการยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ ประการ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งแบ่งเป็น ๕ ประเภท คือ รูปร่างอุปาทานชั้น เวทนามอุปาทานชั้น สัญญูปาทานชั้น สังขารอุปาทานชั้นและวิญญาณอุปาทานชั้น โดยเฉพาะความยึดมั่นในรูปร่าง หรือรูปร่างอุปาทานชั้น มุ่งถึงความยึดมั่นร่างกายว่าเป็นตัวเราของเรา เป็นนั่นเป็นนี่

รูปร่างของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุสำคัญ ๔ ประเภท คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ เรียกว่า อุปายายรูป มหาภูตรูป มี ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และอุปาทานรูปมี ๒๔ ตามความหมายในอภิธรรมคือ

“จักขายตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ อิตถินทรีย์ ปริสินทรีย์ ซีวิตินทรีย์ กายวิญญูติ วจีวิญญูติ อากาสธาตุ ลหุตารูป มหุตารูป กัมมัณญุตารูป อุปจยรูป สันตติรูป ชรตารูป อนิจจตารูป และกวมังการาทาร”^{๖๐}

ส่วนประกอบหลักของร่างกาย ๔ ประการที่เรียกว่า ธาตุ ประกอบด้วย

(๑.๑) ปฐวีธาตุ^{๖๑} ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ ไข้ น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า

(๑.๒) อาโปธาตุ ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมน้ำ ลาย น้ำมูก ไข้ข้อ มูล^{๖๒}

(๑.๓) เตโชธาตุ ได้แก่ ธรรมชาติที่ทำร่างกายให้อบอุ่น ทำให้ร่างกายทรุดโทรม เกิดความร้อน ไฟธาตุที่ช่วยย่อยอาหารที่กินแล้ว ต้มแล้ว เคี้ยวแล้ว และลิ้มรสเข้าไป^{๖๓}

(๑.๔) วาโยธาตุ ได้แก่ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก^{๖๔}

สรุปส่วนต่าง ๆ ข้างต้น เรียกว่า รูป และร่างกายยังมีส่วนประกอบอื่นที่เกี่ยวข้องพันเชื่อมโยงกับร่างกาย เรียกว่า นาม (จึงมีชื่อเรียกรวมว่า รูป-นาม) ประกอบด้วย ๔ ส่วน คือ

^{๖๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๙๕/๑๙๐.

^{๖๑} ตูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๐-๓๓๑.

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๓/๓๓๒.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๔/๓๓๔.

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๕/๓๓๕.

(๑) เวทนูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา) เวทนาชั้นตามนัยอภิธรรมว่า “ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข...อันเกิดแต่เจโตสัมผัส”^{๖๕}

(๒) สัญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา) สัญญาชั้น หมายถึง “ความจำได้ กิริยาที่จำได้ ภาวะที่จำได้”^{๖๖}

(๓) สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) สังขารชั้น หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งทางจิต เช่น “เจตนา” ความจงใจหรือสภาพปรุงแต่งการกระทำทางกาย วาจา ใจ

(๔) วิญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญูณ) วิญญูณชั้น หมายถึง การรู้ทางอารมณ์ ๖ หรือทางอายตนะ ๖ เช่น การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สีทางกายสัมผัส และการรู้ความนึกคิด

ตัวอย่างคำสอนเกี่ยวกับความยึดมั่นในชั้นปรากฏในปุณณมสูตร^{๖๗} ว่า มีภิกษุรูปหนึ่ง สงสัยธรรมะจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขอโอกาสถามปัญหา พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าอุปาทานชั้น ๕ ประการมีมูลเหตุสำคัญมาจากฉันทะ หรือฉันทราคะ (ความพอใจ, กำหนดยินดี) ในอุปาทานชั้น ๕ ประการ เช่น คนทั่วไปมีความปรารถนาอยากได้รูปสวย เป็นแบบนั้นหรือแบบนี้ (ตามความรู้สึกยึดติดในรูปร่างสวยงาม) กล่าวได้ว่า เป็นความกำหนดยินดีในมหาภูตรูป ๔ เพราะการอาศัยเหตุปัจจัยของรูป จึงมีผัสสะ ผัสสะเป็นเหตุให้ผลคือ เวทนา สัญญา สังขาร (จิตปรุงแต่งต่าง ๆ) และวิญญูณ^{๖๘}

สรุปผลการสอนเรื่องความยึดมั่นในชั้น ซึ่งให้เห็นว่า เมื่อบุคคลรู้เห็นรูปจะเป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบัน อยู่ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีตไกลหรือใกล้ก็ตาม ให้พิจารณาเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า รูปไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่ตัวตนของเรา ความเห็นชอบจะทำให้ไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกาย เป็นต้น

สาระสำคัญของการเข้าถึงความงามสูงสุด คือ การปฏิบัติตามแนวทางของอริยสัจ คือ การพิจารณารูปและนามในลักษณะเป็นทุกข์ (เป็นผล) ความทุกข์มีสาเหตุมาจากความยึดมั่นในร่างกายหรือความยึดมั่นในชั้น ๕ (ความทุกข์เกิดเพราะมีตัณหา) ในทางพุทธศาสนายกเอาทุกข์ และเหตุของทุกข์ขึ้นมาแล้ว เสมอวิธีพ้นทุกข์หรือทางดับทุกข์ คือ มรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าว ดังนั้น ความยึดมั่นด้วยอุปาทานในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ ที่เป็นเหตุของทุกข์ ดังคำอธิบายในมหาสติปัฏฐานสูตรหมวดทุกขสังขนิทเทศ^{๖๙} ว่า ทุกขอริยสัจ คือ (๑) ขาติ (๒) ชรา (๓) มรณะ (๔) โสกะ (๕) ปริเทวะ (๖) ทุกข์ (๗) โทมนัส (๘) อุปายาส (๙) การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ (๑๐)

^{๖๕} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๐/๓๘.

^{๖๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๑/๓๘.

^{๖๗} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๒/๑๓๖.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๒/๑๓๗.

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๒๐-๑๓๒/๑๑๘-๑๒๑.

ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ (๑๑) การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ สรุปความว่า
อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ในการเรียนรู้หรือพิจารณาทุกข์ แยกประเด็นหลักได้ ๑๑ ประการ คือ

(๑)ชาติ คือ ความเกิด ความปรากฏแห่งชั้น ความได้อายตนะในหมู่สัตว์

(๒)ชราคือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนัง
เหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์

(๓)มรณะคือ ความจติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู ความ
แตกแห่งชั้น ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น

(๔)โสกะ คือ ความเศร้าโศก เช่นถูกเรื่องราวที่เป็นทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

(๕)ปริเทวะ คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ

(๖)ทุกข์ คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่
สำราญเป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส

(๗)โทมนัส คือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่
สำราญเป็นทุกข์อันเกิดแต่มนสัมผัส

(๘)อุปายาส คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้น

(๙)การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่
ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจต่าง ๆ ในโลกนี้

(๑๐) การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์ที่น่า
ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ เช่น รูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้เกื้อกูล
ปรารถนาความสุข เช่น มารดาบิดา เป็นต้น

(๑๑) การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ คือ มนุษย์ที่ปรารถนาว่า ขออย่าได้มีความเกิด
ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัสและความ
คับแค้น จะไม่ได้ตามที่ตั้งความหวังไว้ เมื่อไม่ได้ตามปรารถนาจึงเป็นทุกข์

จะเห็นได้ว่า คำสอนเรื่องอริยสัจจ์ในข้อทุกข์ ปรากฏหลายแห่งที่มุ่งเน้นให้คนไม่เกิดความ
หลงในรูปร่าง หรือความยึดติดตามกิเลส เมื่อแยกรายละเอียด คือ ความยึดติดทางตา หู จมูก ลิ้น
กาย และใจ เช่น พระพุทธเจ้าสอนเรื่องอริยสัจจ์ด้วยการยกเอาอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ขึ้น
ให้สาเหตุให้เกิดทุกข์ในอัมมัตติกายตนสูตรว่าด้วยอายตนะภายในว่า

“ทุกขอริยสัจจ์ เป็นอย่างไรคือ ควรกล่าวได้ว่า ทุกขอริยสัจจ์นั้น ได้แก่ อายตนะภายใน ๖
ประการ อายตนะภายใน ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา) ฯลฯ
๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ) นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจจ์”^{๗๐}

^{๗๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๔/๕๙๙.

แนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความงาม คือ การเรียนรู้การดับทุกข์ เรียกว่า นิโรธ หรือการดับ
ตัณหา ความอยาก มุ่งการละความอยากในอารมณ์ที่เป็นตัณหา เมื่อละความอยากในปิยรูปสาดรูป
ทั้งหมดได้ ความดับจากความอยากก็เกิดขึ้นได้ หากละไม่ได้ ความดับก็เกิดไม่ได้ และในหลัก
พระพุทธศาสนาได้วางแนวทางปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ไว้ คือ มรรคมีองค์ ๘

๒.๔.๕ เบญจกัลยาณธรรม

ความหมายของเบญจกัลยาณธรรม หรือเบญจธรรม คือ ธรรมงาม ๕ ประการ ของผู้ที่
ปฏิบัติศีล ๕ จึงเรียกว่า คนที่ประพฤติอยู่ในศีลดีงามว่า “มีกัลยาณธรรม เพราะมีธรรมงามคือการ
ประพฤติศีล”^{๗๑} หรือดำรงอยู่ในธรรมประเสริฐคือ “เบญจศีล เบญจธรรม”^{๗๒} จะพบแต่ความสุขความ
เจริญในโลกนี้และโลกหน้า และตามความหมายของศีล ก็คือ ความประพฤติดีงามทางกาย วาจา ใจ
หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อยด้วยการตั้งใจงดเว้นจากการทำความชั่วทุกอย่าง^{๗๓}

การประพฤติดีงามในข้อศีล ๕ ประการทำให้เกิดคุณธรรมประเสริฐประจำจิตใจ ที่เรียก
เบญจกัลยาณธรรม หรือเบญจธรรม ด้วยการตั้งใจเจตนางดเว้นและละขาดการทำชั่ว คือ (๑) การละ
เว้นจากการปลงชีวิต (๒) การละเว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ การลัก น้อโกง เป็นต้น (๓) ละ
เว้นจากการประพฤติในกาม การล่วงละเมิดทางเพศ ละเมิดคนที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน (๔) การละเว้น
จากการพูดเท็จ โกหก พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ (๕) การละเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ การ
ดื่มสุราและสิ่งมีเมาทุกชนิด ศีลจึงมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการที่เกี่ยวข้องคือ การละ การเว้น
เจตนา ความสำรวม และการไม่ละเมิด เช่น การละปาณาติบาต การเว้นปาณาติบาต เจตนาที่เป็น
เข้าศึกกับปาณาติบาต ความสำรวมจากการทำปาณาติบาต และการไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต จัดเป็น
ศีล

การไม่ประพฤติศีลดีงามมีผลตรงกันข้าม เกิดโทษกับผู้ละเมิดศีลและเกิดความชั่วร้าย
ความเสื่อมเสียต่อสังคมโดยรวม เช่น การงดไม่เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือการฆ่ามนุษย์ พิจารณาในแง่
กรรมคือ การทำกรรมชั่ว ในแง่คุณธรรมคือ ขาดความเมตตากรุณาในสัตว์และมนุษย์ เพราะไม่
ความคิดเมตตา เอื้อเพื่อให้สัตว์อื่นมีความสุข และไม่มีความกรุณา คือ ความคิดสงสารอยากให้สัตว์อื่น
พ้นความทุกข์ ดังนั้น ในพระสูตรจึงความหมายอย่างหนึ่งของการทำชั่วว่า เป็นกรรมกิเลส (กรรมกิเลส
๔ เป็นทางของการทำความชั่วร้ายซึ่งเป็นสาเหตุให้เสื่อมเสีย เรียกว่า กรรมกิเลส^{๗๔} มี ๔ ประการ คือ

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน วิมหา (ไทย) ๑/๒๙๓/๓๓๑.

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒/๒๐๕.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕.

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

การฆ่าสัตว์ ลักขโมย ประพฤติผิดในกาม และพูดเท็จ) และเนื่องจากคนที่ทำกรรมชั่วด้วยจิตใจมีกิเลส จึงทำให้เกิดความเดือดร้อน เศร้าหมอง วุ่นวาย ฟุ้งซ่านและเสื่อมเสียต่างๆ

ประเภทของเบญจกัลยาณธรรม ๕ และศีล ๕ แสดงในตารางได้ดังนี้
ตารางที่ ๑ เบญจกัลยาณธรรมและศีล ๕

เบญจกัลยาณธรรม ๕	ศีล ๕
๑.เมตตา กรุณา จิตใจเอื้อเฟื้อ ประรณาคี และคิดช่วยสัตว์อื่นให้พ้นทุกข์ยากลำบาก	๑.ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต
๒.สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพในทางสุจริต	๒.อทินนาทานา เวรมณี เว้นการละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน ลัก โกงถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้
๓.กามสังวร สังวรในกาม การควบคุมตนเองไม่ให้หลงใหลในรูป รส กลิ่นเสียง สัมผัส เป็นเหตุให้ประพฤติผิดในภรรยาคนอื่น	๓.กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักหวงแหน
๔.สังจา ความเป็นคนที่รักษาคำพูด ซื่อตรง ไม่ประพฤติคดโกง	๔.มสุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง
สติสัมปชัญญะ ความรู้สึกตัวในสิ่งควรทำ และไม่ควรรทำ ระวังไม่ประมาทและไม่ทำความชั่ว	๕.สุราเมรยมชชพมาทานุฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมา เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

(๑) เมตตาและกรุณา

การปฏิบัติตามหลักธรรมข้อเมตตากรุณา ด้วยการประพฤติดีทางกาย ด้วยเจตนาตั้งใจดีเว้นการฆ่าสัตว์หรือปลงชีวิตมนุษย์ ทำให้เกิดผลต่อบุคคลในด้านจิตใจที่ประกอบด้วยกุศลธรรมและความดี คือ มีจิตเมตตา กรุณา รวมทั้งเป็นสาเหตุให้ห่างจากความชั่วที่ทำให้เป็นคนชั่วร้ายและเสื่อมเสีย เนื่องจากจิตใจมีโลภะ โทสะ โมหะ ทำให้เกิดผลในแง่สังคม คือ สังคมสงบสุข ไม่มีความเดือดร้อน วุ่นวายจากการฆ่าหรือการทำร้ายกัน เช่นในวินัยปิฎกกล่าวถึงหญิงคนหนึ่งเป็นแม่ม่าย มีครรภ์กับชายชู้ คิดฆ่าเด็กในท้อง เพราะกลัวสามีจะรู้ความจริง จึงได้บอภิกษุที่นางอุปถัมภ์ว่าให้ช่วยหายาทำแท้ง และทำให้ทารกในครรภ์ถึงแก่ความตาย^{๗๕} ดังนั้น การประพฤติดีงามด้วยการถือศีล ๕ เว้นการฆ่าสัตว์หรือปลงชีวิตมนุษย์ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์โลกทั้งหมดเสมอกัน ไม่คิดประทุษร้ายชีวิตผู้อื่น จึงมีคุณหลายประการ กล่าวคือ ไม่เดือดร้อนทางจิต เกิดความปราโมทย์ ปิติ ปัสสทธิ โสมนัส เป็นเหตุปัจจัย

^{๗๕} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๘๖ /๑๘๗.

ประสบการณ์ความสุข สมบูรณ์บริบูรณ์ในชีวิตและเป็นเหตุปัจจัยเพื่อความคลายกำหนด ความดับ ความสงบระงับ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้และนิพพาน

หลักเมตตากรุณาเป็นหลักธรรมสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจงดงามและเอื้อเพื่อ สงสารสัตว์โลก เพราะเจตนาความตั้งใจละเว้นละเมิดชีวิตสัตว์อื่น คนที่มีเมตตาจึงมีความรัก ความปรารถนาดี อยากให้ทุกชีวิตมีความสุข มีไมตรีจิตต่อกัน คิดแต่ทำประโยชน์ให้กันและกัน ส่วนกรุณา เป็นความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ในลักษณะของการบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์โลกทั่วไป

ประโยชน์ของเมตตากรุณา อาานิสงส์ของผู้ที่มีเมตตากรุณา มี ๘ ประการ^{๗๖} คือ (๑) ย่อมหลับเป็นสุข (๒) ย่อมตื่นเป็นสุข (๓) ย่อมไม่ฝันร้ายหรืออุกุศล (๔) ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย (๕) ย่อมเป็นที่รักแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย (๖) เทวดาย่อมรักษา (๗) ไฟ ยาพิษ ศาตราวุธย่อมไม่กล้ากราย (๘) ย่อมมีโอกาสเข้าถึงหนทางแห่งการหลุดพ้น หรือสิ้นชีวิตแล้วไปเกิดยังพรหมโลก

(๒) สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะคือการหาเลี้ยงชีพชอบ หรือการใช้ชีวิตอยู่โดยสุจริต ไม่ประกอบอาชีพที่ทุจริตทุกชนิด ชีวิตที่อยู่ด้วยการหาเลี้ยงชีพถูกต้องทำให้ชีวิตเกิดความเจริญ งดงาม ได้รับความยกย่องสรรเสริญ ไม่ต้องกลัวภัยจากศัตรู จากการถูกยึดทรัพย์ เป็นต้น ดังนั้น ในแง่ของมรรคมืองค์ ๘ ในขั้นของศีล ประกอบด้วยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ การดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะเป็นการตัดความเสียหายที่จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการดำรงชีวิตที่ผิด เรียกว่า มิจฉาอาชีวะ อันเกิดจากความเห็นผิดเป็นถูกในเรื่องการประกอบอาชีพทุจริต และการปฏิบัติอยู่ในกรอบของมรรคมืองค์ดังกล่าว จึงเป็นธรรมที่สนับสนุนส่งเสริมกุศลธรรม (การทำดีกรรมดี คือ สัมมากัมมันตะ ก็มีธรรมเป็นองค์ประกอบ ๓ อย่างส่งเสริมคือ สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ) และเป็นเหตุให้บรรลุ ดังที่กล่าวไว้ว่า “มรรคมืองค์ ๘ อันประเสริฐเหล่านี้...นี้แลคือทาง นี้คือข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมเหล่านั้น”^{๗๗}

สำหรับการหาเลี้ยงชีพผิดหรือการประกอบทุจริตด้วยการลักขโมย ฉ้อโกง เป็นต้น ทำให้ชีวิตเสื่อมเสียและต้องถูกลงโทษหรือได้รับความเดือดร้อน เรียกว่า มิจฉาอาชีวะ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายและลักษณะการเลี้ยงชีพผิดไว้ ๕ ประการ คือ (๑) การโกง (๒) การล่อลวง (๓) การตลบตะแลง (๔) การทำอุบายโกง (๕) การเอาลาภต่อลาภ ๑ ลักษณะการเลี้ยงชีพด้วยการโกง^{๗๘} คือ การลวงให้คนอื่นเกิดความงงวยหรือหลงเชื่อด้วยวาจา ล่อลวง การใช้คำพูดยกยอและล่อด้วยทรัพย์ (วาจายกยอ) ทำให้คนอยากได้ทรัพย์และเกิดความหลงเชื่อ การทำอุบายล่อลวง

^{๗๖} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๑๕/๑/๑๙๔.

^{๗๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๕/๑๕๗.

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน ม.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๓๕๗.

ด้วยการบู้บี้ ซึ่งทำให้คนอื่นหลงเชื่อและเข้าใจผิด การออกอุบายหรือเล่ห์เหลี่ยม กลโกงทุกอย่างของคนที่ต้องการประกอบทุจริต และติดสินบน (การแลกภาพด้วยลาภ) หรือการให้ผลประโยชน์ต่างหวังตอบแทนในเชิงทุจริต ดังนั้น การเลี้ยงชีวิตด้วยการประกอบทุจริตที่เป็นการลักขโมย ฉ้อโกง เบียดบังเอาผลประโยชน์เชิงทุจริตทุกอย่าง เป็นความชั่วร้ายที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

(๓) กามสังวร

สังวรในกาม คือ การควบคุมตนเองไม่ให้หลงไหลในรูป รส กลิ่นเสียง สัมผัส เป็นเหตุให้ประพฤติดิฉันในภรรยาคนอื่น เป็นธรรมที่ส่งเสริมให้ชีวิตดีงาม เนื่องจากการรู้จักควบคุมอายตนะไม่ให้หลงตามกิเลสวัตถุ คือภรรยาและสามีคนอื่น รวมทั้งคนที่มีผู้ปกครองดูแล ด้วยวิธีการสำรวมที่เรียกว่าสังวร สามารถปฏิบัติโดยวิธีตามหลักอินทรีสังวร ๔ คือ (๑) สติสังวร คือการใช้สติระมัดระวังอินทรี ๖ ไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำจิตใจ (๒) ญาณสังวร คือ รู้ทันความรู้สึกที่เกิดขึ้น ไม่หลงไปตามการชักนำในทางที่ผิด (๓) ขันติสังวร การข่มความรู้สึกที่เกิดจากอินทรี ๖ ออกถ่วงการยั่วยู่ได้ (๔) วิริยสังวร ฝึกฝนและเพียรพยายามควบคุมจิตใจตนเอง การประพฤติดิฉันตามหลักดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการประพฤติธรรม คือ การสันโดษหรือยินดีเฉพาะภรรยาของตน (และสำหรับสตรีก็ยินดีเฉพาะสามีของตน) เหมือนอัสติทัตตะ (ถึงไม่ประพฤติพรหมจรรย์) แต่ถือสทาสนโดษ (ยินดีด้วยภรรยาของตน)^{๗๙} ตรงกันข้ามกับบุรุษหรือสตรีที่ไม่สำรวมระวังในกาม จะหลงติตรสของกามเป็นเหตุให้ละเมิดผู้ที่มีคู่ครองหรือผู้ปกครอง เช่น ทาสีหรือสตรีที่ทำงานในเรือนเพื่อค่าจ้าง ถูกล่วงละเมิดโดยบุรุษที่ไม่ยินดีพอใจเฉพาะภรรยาของตน เป็นต้น คนที่ประพฤดิฉันไม่เหมาะสมดังกล่าว จะประสบความทุกข์เดือนร้อนในปัจจุบัน เช่น ถูกทำร้ายร่างกายจากศัตรู เป็นต้น ส่วนทุกข์หรือความเดือดร้อนในอนาคต คือการเกิดในอบายหรือประสบทุกข์ด้วยอำนาจของกรรมในชาติต่อมา เช่น คุณนิมคคเปรตที่ในอดีตเคยเป็นชู้กับภรรยาของชายอื่น หรือเรื่องบุญกรรมของอิสิทาสีเถรี^{๘๐} กล่าวถึงอดีตที่เกิดเป็นช่างทองในเมืองเอรกกัจฉะมีทรัพย์มาก มัวเมาในวัยหนุ่ม ได้เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ตายแล้วต้องตกนรก พ้นจากนั้นแล้วไปเกิดในท้องลิง พอเกิดได้ ๗ วัน ก็ถูกลิงจำฝูงกัดอวัยวะสืบพันธุ์ และได้ถือกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ๓ ชาติ เกิดเป็นกะทอย เกิดเป็นลูกสาวช่างทำเกวียนที่ขัดสน^{๘๑}

(๔) สัจจะ

สัจจะ คือ ความเป็นคนที่รักษาคำพูด ซื่อตรง ไม่ประพฤติคดโกง เป็นธรรมที่ทำให้คนงดงาม เพราะความประพฤติดีงามด้วยถือคำสัตย์ และงดเว้นการพูดคำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพื่อเจ้า ยึดคำพูดจริง คำมีประโยชน์และกล่าวคำพูดเหมาะสมถูกกาลเทศะ ดังนั้น คนที่มีความ

^{๗๙} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๕๐๓.

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๓๗-๔๓๙/๖๒๖.

^{๘๑} ดูรายละเอียดใน ขุ.เถรี.อ. ๕๔/๒/๔/๔๖๖.

ซื่อตรงตามธรรม เรียกว่า อาชชวะ (ความซื่อตรง)^{๘๒} เพราะไม่มารยา หรือเล่ห์เหลี่ยมกลโกง จึงมีลักษณะของคนที่มีคุณธรรมงดงาม เพราะงามด้วยจิตใจที่ซื่อตรง และทำให้เป็นคนอ่อนโยน (มีทหะ^{๘๓}) เพราะมีความประพฤติดีงามทางวาจา ถือคำสัตย์ และมีความซื่อตรงไม่คดโกง จึงเป็นคนที่น่าเคารพ เช่นในสังคัมพราหมณ์ที่มีการยกย่องสรรเสริญคนประพฤติธรรม คือ การประพฤติพรหมจรรย์ (งดเว้นการเสพเมถุน) ศีล ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ตบะ ความสงบเสถียร การไม่เบียดเบียนกันและกัน^{๘๔} ดังนั้น สตรีที่ประพฤติธรรมดีงามด้วยความซื่อตรง คือ ใช้คำพูดจริง ไม่หยาบคาย ไม่คลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง พูดนุ่มนวล อ่อนหวาน ไม่พูดเพื่อจ้อฟุ้งซ่าน ใช้คำพูดด้วยภาษาที่ไพเราะเสนาะหู ซึ่งไม่ทำให้คนฟังขุ่นเคืองใจ ถือเป็นคนที่งามด้วยคุณธรรมดังกล่าว

(๕) สติสัมปชัญญะ

ความหมายของสติสัมปชัญญะ คือ การระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คนที่มีคุณธรรมงดงาม เพราะฝึกฝนสติสัมปชัญญะ คือ “ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ”^{๘๕} สติเป็นความระลึกได้ รู้เท่าทันกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นความระลึกได้ที่ประกอบกับปัญญา (โยนิโสมนสิการ) และมีสัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัวและไม่ประมาท ดังนั้น สติสัมปชัญญะเป็นธรรมสำคัญต่อธรรมอื่นๆ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ การมีสติสัมปชัญญะ รู้จักสิ่งควรทำและควรละเว้น เช่น การงดเว้นการดื่มสุราหรือเสพสิ่งเสพติดทุกชนิด ที่ทำให้เป็นสาเหตุของการขาดสติยั้งคิด หรือรู้จักการเลี้ยงชีพสุจริต เป็นสัมมาอาชีวะ และมีสติสัมปชัญญะมีประโยชน์ในธรรมข้ออื่นด้วย เช่น การรู้จักยับยั้งควบคุมอารมณ์หรือสังวรในกาม ด้วยการไม่ละเมิดทางเพศหรือละเมิดคู่ครองของคนอื่น เป็นต้น การมีสติสัมปชัญญะเป็นธรรมที่ช่วยกำกับ ด้วยการมีสติระลึกและรู้ตัวอยู่เสมอในสิ่งที่ทำ ในคำที่พูด ในสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนประมาทด้วยการประพฤตินิดศีล

๒.๔.๖ กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร คือ คนดี^{๘๖} หรือการประพฤติตนเป็นคนดีมีคุณธรรมประเสริฐ ตามหลักความเป็นมิตรดี (กัลยาณมิตรตตา^{๘๗}) ในพุทธสัมปทาสูตรว่า บุคคลที่วางตัวเหมาะสม ชอบเข้าไปเจรจาสนทนากับคนผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล

^{๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๔.

^{๘๓} อง.ฉก. (ไทย) ๒๐/๑๖๕/๑๒๖.

^{๘๔} ดุราลละเอียดใน ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๙๕/๕๖๙.

^{๘๕} ดุราลละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๗๖.

^{๘๖} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๓/๓๙๓. มิตรทั้งหลายของบุคคลนั้น ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้นคือเป็นคนดี

^{๘๗} ดุราลละเอียดใน อง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๓๙๐.

หรือคนแก่ผู้เคร่งเครียด มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา คอยศึกษาเรียนรู้จากบัณฑิต ผู้รู้ ครู เป็นต้น ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาตนในด้านต่าง ๆ เช่น ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ตามสมควร จึงเรียกว่า ความมีมิตรดี บุคคลที่มีมิตรดีและปฏิบัติตามแบบอย่างของมิตรดี เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น โดยปฏิบัติตามวิถีทางดีงามตามที่พระพุทธเจ้าสอนหรือทำตามแบบอย่างพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชีวิตก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง และสามารถทำให้บุคคลนั้นพัฒนาตนเองเป็นคนดี รวมทั้งบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือการพ้นทุกข์ ดังนั้น บุคคลที่ควรคบหาไว้ในฐานะเป็นมิตรดี คือ พระพุทธเจ้า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น เนื่องจากการมีกัลยาณมิตร เป็นสื่อบุคคลที่ช่วยชี้แนะและสร้างแรงศรัทธา แนวคิดวิเคราะห์ การพิจารณาและนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในขั้นต่อไป

การปฏิบัติตนเป็นคนดี ในฐานะเป็นมิตรดีด้วยการเป็นคนที่ย่างง่าย อ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเข้าไปหาบัณฑิตผู้รู้และแสวงหาเรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งการรู้จักนำสิ่งดีมีประโยชน์ไปแนะนำสั่งสอนให้เกิดคุณค่ากับบุคคลอื่นต่อไป ตรงกันข้ามการมีคนไม่ดีเป็นเพื่อน หรือมีปาปมิตร จะทำให้เป็นคนว่ายาก ขาดปัญญาที่จะรู้สิ่งที่ดี ควรทำ และสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรทำ รวมทั้งทำให้เป็นคนเสื่อมจากประโยชน์ที่ควรได้ในชีวิตในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ (ธรรมสองอย่างที่มากคู่กัน คือ ๑.ความเป็นผู้ว่ายาก ๒.ความมีปาปมิตร^{๘๘})

ประโยชน์ที่จะได้จากการปฏิบัติดีและมีมิตรดี มีหลายประการ โดยย่อคือความสุข ความเจริญที่จะได้ในโลกมนุษย์และโลกหน้า เช่น รู้จักวิธีปฏิบัติตนดี เป็นคนขยันหมั่นเพียร เป็นคนที่พร้อมด้วยอารักขสัมปทา เป็นคนมีเพื่อนดีเป็นที่พึ่งพิง เป็นคนที่ย่างตนดีและใช้ชีวิตถูกต้องเหมาะสม (สมชีวิตา) ดังนั้น ธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมากคือความมีมิตรดี เป็นสาเหตุสำคัญให้ชีวิตเจริญในทางกุศลธรรมและป้องกันความชั่วร้ายหรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นก็เสื่อมไป ดังความในกัลยาณมิตตาทิวรรคว่า “เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๘๙}

สรุปว่า การประพฤติดีงามตามหลักกัลยาณมิตรธรรมสำหรับสตรี คือ การปฏิบัติตนดี อยู่ในศีลธรรม เป็นคนดี เป็นมิตรดี ให้ความแนะนำเรื่องดีมีประโยชน์ หรือให้ความรู้ ทางแก้ปัญหา และหาทางออกจากทุกข์ และให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ตกทุกข์ได้ยากตามสมควรแก่ฐานะ ในระดับสังคมดำรงตนเป็นมิตรที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ชักนำประชาชนไปในทางเจริญ และไม่ยั่วยุให้ประชาชนหลงผิด

^{๘๘} อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๙๕/๑๐๘.

^{๘๙} อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

๒.๕ ความงามของสตรีในสมัยพุทธกาล

การศึกษาความสตรีในงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาสตรีเฉพาะบุคคลบางกรณี เพื่อเป็นแนวทางวิเคราะห์หาองค์ความรู้เรื่องความงามของสตรีในพระพุทธรูปศาสนา ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ สตรีที่งามในฐานะเป็นหญิงงามเมือง

(ก) นางอัมพปาลี

นางอัมพปาลีเป็นหญิงที่ได้ยกย่องด้านความงามเป็นเลิศในกรุงเวสาลี ดังความในชีววัตถุ^{๙๐} ว่า สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันสถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น กรุงเวสาลีเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ มีอาณาเขตกว้างขวาง พลเมืองมาก มีคนคับคั่งหาข้าวปลาอาหารง่าย มีปราสาท ๗,๗๐๗ เรือนยอด ๗,๗๐๗ สวนดอกไม้ ๗,๗๐๗ สระโบกขรณี ๗,๗๐๗ มีหญิงงามเมืองที่ได้รับตำแหน่งหญิงงาม (นางงาม) ชื่ออัมพปาลี มีรูปร่างสวยงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่องอย่างยิ่ง นางมีความสามารถและชำนาญการพ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี คนทั่วไปที่ต้องการร่วมอภิรมย์ด้วย ต้องยอมจ่ายค่าตัวถึงคืนละ ๕๐ กหาปณะ ดังนั้น นางอัมพปาลีจึงมีอิทธิพลและทำให้กรุงเวสาลี คูมีเสน่ห์และมีความเป็นพิเศษ จึงทำให้ชาวเมืองอื่น ๆ ที่เข้ามาได้ชื่นชม เช่น ครั้งหนึ่ง คณะภุมมพิชชากรกรุงราชคฤห์ เดินทางไปกรุงเวสาลีด้วยฐานะจำเป็น ได้เห็นความรุ่งเรืองดังกล่าว จึงนำเรื่องไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ ต่อมา พระเจ้าพิมพิสารได้ตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงหาเด็กสาวผู้มีความงามอย่างนั้นที่ควรคัดเลือกให้เป็นหญิงงามเมือง”^{๙๑} เป็นเหตุให้มีคัดเลือกหญิงงามเพื่อรับตำแหน่งเป็นหญิงงามเมือง จนได้เด็กสาวชื่อสาลาวดีมีรูปร่าง น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่อง เป็นหญิงงามเมืองคนแรก

คุณลักษณะพิเศษด้านความงามทางร่างกาย

ตามประวัติของนางอัมพปาลีได้รับยกย่องเรื่องความงาม เนื่องจากมีรูปร่างสวยงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่องอย่างยิ่ง รวมทั้งนางมีความสามารถและชำนาญการพ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี จึงเป็นที่หลงใหลและหมายปองคนทั่วไป แม้แต่พระเจ้าพิมพิสาร เจ้าเมืองมคธ ก็มาหานางและร่วมอภิรมย์ จนมีบุตรด้วยกันหนึ่งคน ดังความในอรรถกถาวิมลโกณฑัญญเถรคาถา^{๙๒} อ้างไว้ตอนหนึ่งว่า พระเจ้าพิมพิสารตอนยังเป็นหนุ่มได้ฟัง (ข่าว) รูปสมบัติของนางอัมพปาลีเกิดความกำหนัดยินดี มีคนติดตาม ๒-๓ คน ไปสู่พระนครเวสาลี ปลอมตัวไปได้อยู่ร่วมกับนางคืนหนึ่ง ต่อมา นางอัมพปาลีได้ตั้งครรภ์และคลอดบุตรชายหนึ่งคนชื่อว่า วิมลละ ต่อมาบุตรนั้นได้บวชเป็นภิกษุมีชื่อว่า วิมลโกณฑัญญะ

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๒๘/๑๐๔-๑๐๘.

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๗/๑๘๐.

^{๙๒} ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๐/๒/๓/๓๒๔.

คุณลักษณะพิเศษด้านความงามในธรรม

ความงามในด้านการบำเพ็ญบุญกุศล (การสร้างศาสนวัตถุ) หญิงงามเมือง ชื่ออัมพาลีเป็นสตรีที่มีอิทธิพลมากคนหนึ่งในเมืองเวสาลี โดยเฉพาะการถวายสวนมะม่วง หรือสวนอัมพวัน ให้กับพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานรับไว้ ดังความในอัมพาลีวัตถุ^{๙๓} ว่า นางอัมพาลีทราบข่าว พระพุทธเจ้ามาถึงโกฏิกาม จึงให้จัดยานพาหนะคันงาม ขึ้นยานพาหนะคันงามหลายคันเดินทางออกจากกรุงเวสาลีไปเพื่อเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทรงต้อนรับและแสดงธรรมให้เกิดความอยากปฏิบัติ อาจหาญ ขึ้นชมในธรรม นางได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้ารับอาหารวันรุ่งขึ้น ระหว่างเดินทางกลับได้พบกับเจ้าลิจฉวีหนุ่มซึ่งมาเพื่อนิมนต์พระพุทธเจ้าเหมือนกัน นางได้ทำอนรถกระบะบนอนรถ เป็นต้น ทำเสียงเป็นนัยว่า ตนเองได้นิมนต์พระพุทธเจ้าไว้แล้ว เจ้าลิจฉวีขอต่อรองกับนางอัมพาลี ด้วยการให้เงินตอบแทนประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ แต่นางมีจิตใจเด็ดเดี่ยวไม่ยอมรับเงิน และได้บำเพ็ญกุศลใหญ่ด้วยการถวายสวนมะม่วงเพื่อเป็นที่พักและสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับพระสงฆ์ทั่วไป (สวนมะม่วงมีชื่อเรียกว่า “อัมพาลีวัน”)

คุณค่าความงามที่มีต่อสังคม

นางอัมพาลีมีจิตใจที่งดงาม มีใจกว้างขวาง ได้ถวายสวนมะม่วง หรืออัมพาลีวันไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นที่พักของพระสงฆ์และเป็นประโยชน์ต่อผู้มาปฏิบัติธรรมตลอดมา ถือได้ว่าเป็นผู้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อสังคม และสถานที่ดังกล่าวนี้ก็เป็นที่ตั้งผ่านมาของพระพุทธเจ้าในช่วงก่อนปรินิพพานและพระองค์ได้แสดงธรรมสำคัญ ดังความในมหาปริพพานสูตร^{๙๔} ตอนหนึ่งกล่าวถึงช่วงก่อนพุทธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้เดินทางไปกรุงเวสาลี และประทับที่อัมพาลีวัน ได้สอนภิกษุในเรื่อง (๑) การฝึกปฏิบัติเพื่อมีสติสัมปชัญญะในกาย เวทนา จิต ธรรม การมีสติสัมปชัญญะในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ในขณะที่เดิน ยืน นั่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง เป็นต้น (๒) เรื่องศีลสมาธิ ปัญญา^{๙๕} เกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญามีลักษณะเป็นอย่างไร สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน มีผลและอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ จึงถือได้ว่านางได้สร้างสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายเป็นประโยชน์กับมวลมนุษยชาติด้วย

^{๙๓} คูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๒๘/๑๐๔-๑๐๘.

^{๙๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๐๔.

^{๙๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๒/๑๐๘.

(ข) นางสาวดี

ประวัติย่อและคุณค่าความงามของนางสาวดี

หญิงงามเมืองชื่อว่าสาวดี^{๙๖} เกิดที่เมืองราชคฤห์ ได้รับตำแหน่งเป็นหญิงงามที่สุดในเมือง เนื่องจากครั้งหนึ่ง คณะกษัตริย์ชาวกรุงราชคฤห์เดินทางไปธูระที่เมืองเวสาลีแล้ว ได้เห็นความรุ่งเรืองของเมืองเวสาลีมีสิ่งดึงดูดประชาชน เพราะมีหญิงงามเมืองคนหนึ่งชื่อว่า อัมพปาลี จึงนำเรื่องนี้ไปทูลพระเจ้าพิมพิสารโดยเสนอให้คัดเลือกหญิงหนึ่งคนที่มีความงามพร้อมเพื่อให้ดำรงตำแหน่ง “หญิงงามเมือง” ต่อมา ได้คัดเลือกเด็กสาวชื่อว่า สาวดี ซึ่งมีรูปร่าง น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่องอย่างยิ่ง ได้ฝึกฝนจนชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี คนที่จะร่วมอภิรมย์ด้วยต้องเสียเงินค่าตัวคืนละ ๑๐๐ กหาปณะ (ต่อมา นางได้ตั้งครรรค์และคลอดบุตรชายคนหนึ่งแล้ว นำไปปล่อยทิ้งไว้ในกระดัง เจ้าชายอภัยมาพบเข้ารู้ว่ายังมีชีวิตอยู่ จึงนำไปอุปการะเลี้ยงดูและตั้งชื่อว่า “ชิวก” หรือชิวกโกมารภักจ) สาเหตุที่ต้องทิ้งเด็กผู้ชาย เพราะนางเห็นว่าอาชีพนางใช้รูปร่างในการหาเลี้ยงชีพ ถ้าได้ลูกสาว นางจะเลี้ยงไว้ ถ้าได้ลูกชาย จะนำไปทิ้ง ต่อมา นางได้ลูกสาวคนหนึ่งชื่อว่า สิริมา^{๙๗} (น้องสาวของชิวก) ซึ่งมีรูปร่างสวยงามและมีชื่อเสียงคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ ได้ตำแหน่งหญิงงามเมือง หลังจกมารดาเสียชีวิต

(ค) นางปทุมวดี

ประวัติย่อ

ประวัติย่อของนางปทุมวดีปรากฏในอรรถกถาอภยมาตุเถรีคาถา^{๙๘} ว่า นางปทุมวดี (ต่อมาภายหลังบวชเป็นภิกษุณีมีชื่อว่า อภัยมารดาเถรี (หรือพระเถรีผู้เป็นมารดาของพระอภัย) ในพระพุทธศาสนา) เป็นหญิงที่มีบุญบารมีสั่งสมมาในอดีตชาติและบำเพ็ญบุญกุศลในพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ เพราะบุญกุศลที่ได้ถวายข้าวหนึ่งทัพพีแก่พระพุทธเจ้าพระนามว่า ติสสะ ในชาติปัจจุบันได้เป็นหญิงนครโสภณีนีชื่อว่าปทุมวดี ในกรุงอุชเชนี เพราะนางมีความงามเป็นเลิศ จนเป็นที่หมายปองของคนทั่วไป แม้แต่พระเจ้าพิมพิสารพอได้ทรงสดับคุณของนางว่ามีรูปสมบัติดี เป็นต้น พระเจ้าพิมพิสารได้เดินทางไปหาและอยู่ร่วมกับนางหนึ่งคืน ต่อมา นางได้ตั้งครรรค์และทูลบอกพระราช พระเจ้าพิมพิสารได้ตรัสว่า ถ้าได้บุตรเป็นชายให้เลี้ยงไว้ ผ่านไปสิบเดือน นางได้คลอดบุตรชายและตั้งชื่อว่า อภัย ต่อมา เมื่อบุตรอายุได้ ๗ ขวบจึงนำไปให้พระเจ้าพิมพิสารทรงอุปการะไว้ นางปทุมวดี ได้ออกบวชเป็นภิกษุณีในเวลาต่อมา และได้ฟังธรรมจากบุตรชาย คือ พระอภัยเถระ ต่อมา ได้ฟังธรรมในสำนักของพระอภัยเถระผู้เป็นบุตร ตั้งใจปฏิบัติวิปัสสนาจนบรรลุพระอรหันต์

^{๙๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๗/๑๘๐.

^{๙๗} ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๖/๑/๕/๔๘๖.

^{๙๘} ตูรายละเอียดยใน ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๖๕-๖๘.

คุณค่าความงามของนางปทุมวดี

(๑) นางปทุมวดีได้บวชเป็นภิกษุณีและปฏิบัติวิปัสสนาจนสำเร็จพระอรหันต์ ได้พิจารณาร่างกายและเข้าใจถึงความจริงสูงสุดของชีวิตว่า ร่างกายตั้งแต่หัวจรดเท้าที่มนุษย์หลงรักใคร่กันอยู่นี้ ธรรมชาติแท้จริงแล้ว ไม่สะอาด ดังความในอภยมาตุเถรีคาถา^{๙๙} ว่า

“แม่เจ้า ท่านจงพิจารณาร่างกายนี้ เบื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไปเบื้องล่างตั้งแต่ปลายผมลงมาว่า เป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นเน่า เราพิจารณาอยู่อย่างนี้ จึงถอนราคะทิ้งปวงได้ ตัดความเร่าร้อนได้ขาด เป็นผู้เย็นดับสนิทแล้ว”

(๒) คุณค่าความดีงามของนางปทุมวดี (อภยมาตุเถรี) ดังความในกฐักขุภิกขทายิกาเถรียาปทาน มีสาระสำคัญ คือ พระกฐักขุภิกขทายิกาเถรี (ชื่อเมื่อเป็นฆราวาสคือ นางปทุมวดี) (การสั่งสมบุญกุศลในอดีตชาติส่งผลมาถึงปัจจุบันชาติ เช่น การถวายอาหารเพียงหนึ่งทัพพีแก่พระพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ ทำด้วยความเคารพ มีศรัทธาและตั้งใจมั่น ผลกรรมดีทำให้มนุษย์สมบัติดี เกิดในภพที่ดี ไม่รู้จักทุกข์ และปัจจุบันชาติผลกรรมเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ได้สำเร็จคุณธรรมพิเศษต่าง ๆ เช่น ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖

(ง) นางสิริมา

ประวัติย่อและคุณงามความดีของนางสิริมา

นางสิริมามีรูปร่างงดงามเป็นหญิงงามเมืองในกรุงราชคฤห์ ครั้งหนึ่งได้ทำร้ายอุตตรา ภริยาของสุมนเศรษฐีบุตร (เป็นธิดาของปุลณกเศรษฐี) ต่อมาได้สำนึกผิดเพราะคุณความดีของนางอุตตรา และได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุโสดาบัน ในพระธรรมเทศนาที่ว่าด้วยเรื่องความโกรธว่า "ฟังขานะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, ฟังชนะคนไม่ดี ด้วยความดี, ฟังชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ปัน, ฟังชนะคนพูดพล่อย ๆ ด้วยคำจริง"^{๑๐๐}

นางสิริมามีจิตใจดีงามด้วยคุณธรรมประเสริฐ เป็นผู้ที่ใส่ใจในการบำเพ็ญทานเป็นอย่างมาก โดยการตั้งวัตรปฏิบัติประจำ คือ การถวายอัฐกถัตเพื่อพระสงฆ์ ๘ ประจำ และจัดเตรียมของถวายต่าง ๆ เช่น รับเนยใส รับนมสด เป็นต้น ในด้านการถวายเงินทอง นางใช้เงินส่วนตัวเป็นจำนวนเงิน ๑๖ กหาปณะ สำหรับเป็นค่าภัตตาหารพระสงฆ์ในทุก ๆ วัน พระสงฆ์จะกล่าวชื่นชมวัตรปฏิบัติที่ดีงามของนาง นอกจากความสวยงามทางร่างกาย ในเรื่องการจัดทำอาหารถวายที่ประณีต ดังความตอนหนึ่งว่า “นางทำถวายแสนจะประณีต ภัตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ย้อมเพียงพอกแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง” จนทำให้ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง พอได้ฟังถึงคุณและความสวยของนางสิริมา ก็เกิดความหลงรักขึ้นแบบไม่รู้ตัว และคลั่งไคล้อาลัยหาแต่นางสิริมา

^{๙๙} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๒๖/๓๓-๓๔/๔/๕๖๐.

^{๑๐๐} ชู.ธ.อ. (ไทย) เล่ม ๔๒/๑/๒/๑๔๘.

นางสิริมาเกิดเจ็บป่วยด้วยโรคชนิดหนึ่ง ไม่สามารถถวายทานได้เหมือนที่เคยปฏิบัติ ได้อาศัยนางทาสีช่วยพยุงตัวไปใส่บาตร ด้วยร่างกายที่สิ้นอยู่ ภิกษุหนุ่มพอได้เห็นนางเกิดความหลงในความงามของนางสิริมา ซึ่งกำลังป่วยอยู่ ต่อมา นางสิริมาได้เสียชีวิตในตอนเย็น พระราชาได้ทูลแจ้งข่าวให้พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบเพื่อดำเนินการเรื่องฌาปนกิจ ในช่วงแรกไม่มีเผาศพ เนื่องจากพระพุทธรูปเจ้าต้องการเก็บศพนางไว้ที่ป่าช้าและให้คนดูแลป้องกันไม่ให้สัตว์ เช่น กากหรือสุนัขป่ามากัดกิน ผ่านไป ๔ วัน ศพนางสิริมาได้พองขึ้น มีหมูนอนไต่ออกจากปากแผลทั้ง ๙ แผลออกคล้ายถาดข้าวสาลี พระราชาให้ราชบุรุษตักลงโฆษณาในพระนครว่า เว้นเด็ก ๆ ใครไม่มาดูนางสิริมา จะถูกปรับ ๘ กหาปณะ และส่งพระราชสาสน์ไปสำนักพระศาสดา นิมนต์ให้ภิกษุสงฆ์มาดู ในที่สุด พระราชาได้ประกาศว่า ใครต้องการศพนางสิริมา ให้บริจาคเงิน ๕๐๐ กหาปณะ เป็นต้น ก็ไม่มีคนต้องการ แม้จะลดราคาลงเรื่อย ๆ จนถึงให้รับศพนางสิริมาไปเปล่า ปรากฏว่า ไม่มีคนต้องการศพนางสิริมาเลย ดังนั้น พระพุทธรูปเจ้าจึงอาศัยศพนางสิริมาเป็นเครื่องมือแสดงธรรม ด้วยความอนุเคราะห์ให้หมู่มนุษย์ได้เข้าใจสังขารชีวิตและเข้าถึงการพ้นทุกข์ โดยแสดงธรรมมีความสำคัญว่า ให้พิจารณาดูหญิงสวยงามที่คนทั่วไปรักใคร่ลุ่มหลง ตอนนี้มีไม่มีคนต้องการแม้ให้เปล่า จงดูความจริงของรูปร่าง หรือชีวิตว่า มีความเสื่อมและแตกดับ (ตาย) ในบั้นปลาย ชีวิตไม่มีความยั่งยืน

คุณค่าความงามของนางสิริมา

คุณค่าความงามในด้านคุณธรรมของนางสิริมา มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาดังปรากฏในสิริมาวิมาน^{๑๐๑} ดังนี้

(๑) นางสิริมาได้ฟังธรรมและรู้แจ้งธรรม (ทำให้เป็นคนที่แตกต่างกันเดิม) คือ มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย รู้แจ้งหลักอริยสัจ (เนื้อหาที่พระพุทธรูปเจ้าแสดงประกอบด้วย ทุกขสัจ (ความจริงคือทุกข์) และสมุทัยสัจ (ความจริงคือเหตุเกิดทุกข์) ว่าเป็นสภาวะที่ไม่เที่ยง ทรงแสดงทุกขนิโรธสัจ (การดับทุกข์) ซึ่งปราศจากปัจจัยปรุงแต่งว่าเป็นสภาวะคงที่ และทรงแสดงมรรคสัจ (วิธีปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์) หมดความลึกลับสงสัย และปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างอุบาสิกที่ดี บำเพ็ญทานบารมี จนเป็นที่รักอย่างแท้จริงจากประชาชนทั่วไป

(๒) การบำเพ็ญอัฐฐกัตเป็นประจำ และเคร่งครัดในศีลธรรม (ดำเนินตามหลักมัชฌิมปฏิปทา คือ มรรคมีองค์ ๘)

(๓) นางได้สัมผัสธรรม คือ ได้สัมผัสสมถสมาธิ (หมายถึง โลกุตระสมาธิที่ตัดกิเลสได้เด็ดขาด^{๑๐๒})

^{๑๐๑} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๓๗/๒๔.

^{๑๐๒} ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๑๔๕/๙๒.

๒.๕.๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี

ประวัติย่อ

พระนางมหาปชาบดีโคตมีเกิดในราชสกุลโศกกากราช ในกรุงเทวทหะ มีพระนามว่า “โคตมี” พระชนกทรงพระนามว่าอัญชนศากยะ พระชนนีทรงพระนามว่าสุลลิกขณา ต่อมา พระนางได้อภิเษกไปราชสกุลของพระเจ้าสุทโธทนะ เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ได้เป็นพระมาตุจฉาบารุณ เลี้ยงสิทธัตถกุมาร ซึ่งต่อมาได้ออกบวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระนางได้ออกบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทุกรูปในด้านผู้รู้ราตรีนาน (มีอาวสุโสเพราะเรียนรู้มาก) เนื่องจากพระนางได้สร้างบุญกุศลในอดีตชาติไว้มาก เช่น ในอดีตชาติที่เป็นภรรยาหัวหน้าทาส ๕๐๐ คน ได้ถวายอาหารพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ และช่วยกันสร้างกุฏิ ๕๐๐ หลังถวาย ช่วยอุปัฏฐากตลอด ๔ เดือน และได้ถวายไตรจีวร

ความงามในธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี

(๑) ได้จัดสร้างโรงย้อมผ้า ที่นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เป็นสถานที่หนึ่งที่มีประโยชน์มากต่อชีวิตความเป็นอยู่ของภิกษุและภิกษุณี เช่น ก่อนบวช พระนางมหาปชาบดีได้สร้างโรงย้อม ให้ช่างผู้ชำนาญย้อมผ้าและทำจีวรเนื้อดีที่สุดถวายพระพุทธเจ้า ด้วยความมุ่งมั่นและไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย

(๒) ทรงถือปฏิบัติคุณธรรม ๘ ประการ คือข้อปฏิบัติสำหรับนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งขอบวชถึง ๓ ครั้ง แต่ไม่ได้รับอนุญาต แต่เนื่องจากเหตุผลสำคัญที่สตรีหรือบุรุษ ไม่ได้แตกต่างในการบรรลุนิพพาน ทำให้นางได้บวชเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา และได้รับข้อปฏิบัติที่เรียกว่าคุณธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ภิกษุณีถึงจะบวชได้ ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ ต้อนรับทำอัญชลีกรรม ทำสามจีกรรมแก่ภิกษุผู้บวชแม้ในวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ....
๓. ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ กามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกทั้งเดือน....
๔. ภิกษุณีจำพรรษาแล้วพึงปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถาน ๓ คือได้เห็น ได้ฟังหรือได้นึกสงสัย.....
๕. ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้วพึงประพตูปกขมานต์ในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรม...
๖. ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว
๗. ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่ากรณีใด ๆ

๘. ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุสั่งสอนภิกษุณี ธรรมเนียมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต^{๑๐๓}

(๓) มีจริยาวัตรตรงตาม ในด้านการศึกษาพระธรรมวินัยของภิกษุณี เช่นในเอพท โลมโรวาปนสิกขาบท^{๑๐๔} ว่า พวกภิกษุณีพหุคดียใช้พวกภิกษุณีให้ซัก ย่อม สางขนเจียม พวกภิกษุณีได้ปฏิบัติหน้าที่นั้น จึงไม่มีเวลาหรือละเลยการเรียนหัวข้อธรรม คือ อุทเทส ปริปุจฉา อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา พระนางทราบเหตุจึงทูลให้พระพุทเจ้าทราบและได้ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นระเบียบ ปฏิบัติว่า ภิกษุไม่ควรใช้ภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ ให้ซัก ย่อมและสางขนเจียม

(๔) มีความใส่ใจเรื่องสุขอนามัยของสตรี ในเรื่องการรักษาความสะอาดร่างกาย โดยเฉพาะของสตรี ดังความในลสฺสูววรรค^{๑๐๕} ว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีทราบบว่า มาตุคามกลิ่นไม่ดี จึงทูลให้พระพุทเจ้าทราบ เป็นเหตุให้เกิดข้อบัญญัติเรื่องการใช้น้ำทำความสะอาดที่ลับสำหรับภิกษุณี และไม่ให้ทำสะอาดลึกลงไปอาจเกิดอันตรายหรือเกิดแผลได้

(๕) การบรรลุลหกรรมและพันธุกรรม พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ จนสามารถกำจัดเหตุของทุกข์และเข้าถึงความหลุดพ้น (นิโรธ การดับกิเลส) ดังความในมหาปชาบดีโคตมีเถรีคาถา ว่า

“หม่อมฉันกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวงแล้ว ทำตัณหาซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้เหือดแห้งแล้ว ได้เจริญมรรคซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ และได้บรรลุนิโรธแล้ว”^{๑๐๖}

(๖) คุณธรรมของแม่ พระนางปชาบดีโคตมีได้แสดงให้เห็นถึงความดีเย็บเย็บและความรักของแม่ที่มีต่อลูก (ในฐานะเป็นพระมารดาเลี้ยงของพระพุทเจ้า, มารดาของพระอานนท์) ว่า ลูกที่ดีต่อแม่คือ ลูกที่ความกตัญญูต่อแม่ด้วยการยึดมั่นและหมั่นสร้างคุณความดี ดังความตอนหนึ่งว่า “ถ้าลูกทั้งหลายจะมีความเอ็นดูหรือมีความกตัญญูในมารดา ก็ขอให้ลูกทุกคนจงทำความเพียรให้มั่น เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมเถิด”^{๑๐๗} ข้อความที่สังเขปพระอานนท์ว่า “พ่อจงรักษาพุทศาสนาไว้”^{๑๐๘}

^{๑๐๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๖-๓๑๗.

^{๑๐๔} ตูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๗๖-๕๗๗/๑๐๑-๑๐๒.

^{๑๐๕} ตูรายละเอียดใน วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๘๑๐-๘๑๒/๑๓๗-๑๓๙.

^{๑๐๖} ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๑๕๘/๕๘๐.

^{๑๐๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๒๗/๔๐๓.

^{๑๐๘} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๖/๔๐๙.

คุณค่าความงามที่มีต่อสังคม

พระนางมหาปชาบดีโคตมีถือว่าเป็นสตรีตัวอย่างในด้านการปกป้องและรักษาพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์และยั่งยืน กล่าวคือ พระนางได้ปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม ในด้านการรักษาพระพุทธศาสนา เมื่อมีเรื่องราวหรือความเห็นคิดที่เกิดขึ้นก็ไม่นิ่งเฉย ดังความในเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมีกราบทูลถามวิธีปฏิบัติ^{๑๐๙} เนื่องจากเกิดเรื่องราวความขัดแย้งเกี่ยวกับความไม่ลงกันทางพระธรรมวินัยของพระสงฆ์สองกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มพระธรรมกถึกและกลุ่มพระวินัยธร จนเป็นเหตุให้เกิดความทะเลาะวิวาทลึกลามเป็นเรื่องใหญ่โต เกิดความแตกแยก พระพุทธเจ้าได้ทรงปลีกวิเวก ในขณะที่พระเถระหลายรูป เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจนะ และอุบาสก เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี และบุคคลสำคัญอื่น ๆ ต่างพากันห้วงใยและได้สอบถามแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อลดความขัดแย้งดังกล่าว และได้ขอแนะนำว่า ให้ภิกษุทั้งฝ่ายธรรมวาทีและฝ่ายอธรรมวาที จงฟังธรรมในภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ให้พอใจความเห็น เชื่อและยอมรับข้อวัตรปฏิบัติจากภิกษุธรรมวาที

๒.๕.๓ นางวิสาขา

ประวัติย่อ

นางวิสาขาอุบาสิกา มีมารดา ชื่อว่าสุมนาเทวี ภริยาหลวงของธัญชัยเศรษฐีบุตรของเมณฑกเศรษฐี ในภัททियนคร แคว้นอังคะ ตอนนางมีอายุ ๗ ขวบ พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติว่า เป็นผู้ที่มีบุญบารมีที่สั่งสมมาและสามารถแนะนำให้ตรัสรู้ได้ จึงเสด็จมาเมืองนี้ พร้อมกับหมู่ภิกษุ เมณฑกเศรษฐีเรียกนางวิสาขา (หลานสาว) ให้มาต้อนรับพระพุทธเจ้า และฟังธรรม ในที่สุดนางวิสาขาได้บรรลุโสดาบัน ในขณะที่มีอายุได้ ๗ ขวบ ต่อมา ตระกูลของนางวิสาขา ได้ย้ายจากเมืองราชคฤห์ตามคำขอของพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อไปอยู่ในเมืองโกศล ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งพระองค์ได้รับสั่งให้เมืองขึ้นชื่อว่า “สาเกต”^{๑๑๐} ต่อมา นางวิสาขาได้แต่งงานกับบุตรของมิกคารเศรษฐี ชื่อว่าปุลณวัณณกุมาร ในเมืองสาเกต ทำให้เมืองนี้มีตระกูลใหญ่ ๒ ตระกูล คือ ตระกูลของเศรษฐีอนาถปิณฑิกะและตระกูลของนางวิสาขามหาอุบาสิกา ทั้งสองตระกูลมีบทบาทหลายด้าน เช่น การค้ำจุนพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในอรรถกถาธรรมบท^{๑๑๑} ว่า นางวิสาขาสร้างอารามสำหรับเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์และพระพุทธเจ้า ชื่อว่า บุพพาราม ด้วยการบริจาคเงินประมาณ ๒๗ โกฏิ เพื่อเป็นสถานที่เผยแพร่คำสอน และสถานที่นี้พระพุทธเจ้าได้ทรงพักจำพรรษาจำนวน ๖ พรรษา ส่วน

^{๑๐๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๐/๓๖๕-๓๖๖.

^{๑๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๗๓-๗๖.

^{๑๑๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๙-๑๐.

เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะบริจาคทรัพย์ประมาณ ๕๔ โกฎิ สร้างพระเชตวันมหาวิหารถวาย พระพุทธเจ้าได้พักจำพรรษาในที่แห่งนี้ ประมาณ ๑๙ พรรษา รวมทั้งสิ้น ๒๕ พรรษา

ความงามสตรีตามหลักเบญจกัลยาณี ๕ ประการ

นางวิสาขาเป็นสตรีคนหนึ่งที่ได้รับยกย่องว่า มีความงดงาม ๕ ประการ เรียกว่า “เบญจกัลยาณี” หมายถึง สตรีที่มีลักษณะงดงามเบญจกัลยาณี ๕ ประการ คือ (๑) มีผิวพรรณงาม (๒) มีเนื้องาม (มีมือ เท้า และริมฝีปากแดงงาม) (๓) มีเล็บงาม (๔) มีพินงาม (๕) มีวัยงาม (แม้จะมีอายุ ๑๒๐ ปี ก็ยังงดงามเหมือนหญิงสาวอายุ ๑๖ ปี)^{๑๑๒} มีปรากฏในอรรถกถาธรรมว่า บุตรของ มิคเรเศรษฐี ชื่อว่าปุณณวัณนกุมารในเมืองสาวัตถีกล่าวกับบิดาและมารดาว่า ถ้าได้หญิงที่มีลักษณะ งดงาม ๕ ประการ จะแต่งงานด้วย ดังข้อความว่า

“มารดาบิดา. ก็ชื่อว่าความงาม ๕ อย่างนั้น อะไรเล่า? พ่อ.

ปุณณะ. คือ ผมงาม, เนื้องาม, กระจุดงาม, ผิวงาม, วัยงาม.

(๑) ก็ผมของหญิงผู้มีบุญมาก เป็นเช่นกับกำหางนกยูง แก่ปล่อยระชาย ฝ้านุ่งแล้ว ก็กลับมีปลายงอนขึ้นตั้งอยู่, นี้ชื่อว่าผมงาม.

(๒) ริมฝีปากเช่นกับผลตำลึง (สุก) ถึงพร้อมด้วยสีเรียบชิตสนิทดี นี้ชื่อว่าเนื้องาม

(๓) พินขาวเรียบไม่ห่างกัน งดงามดุจระเบียบแห่งเพชร ที่เขายกขึ้นตั้งไว้และดุจระเบียบแห่ง สังข์ที่เขาขัดสีแล้ว นี้ชื่อว่ากระจุดงาม

(๔) ผิวพรรณของหญิงค่าไม่ลู่ปลัดด้วยเครื่องประเทืองผิวเป็นต้นเลย ก็คำสนิทประหนึ่ง พวงอุบลเขียวของหญิงประหนึ่งพวงดอกกรรณิการ. นี้ชื่อว่าผิวงาม

(๕) ก็แลหญิงแม้มคลอดแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็เหมือนคลอดครั้งเดียวยังสาวพริ้งอยู่เทียว นี้ชื่อว่า วัยงาม^{๑๑๓}

ความงามของสตรีมีจุดเด่น ๕ ประการ คือ ผมงาม เนื้องาม กระจุดงาม ผิวงาม วัย งาม ดังความในอรรถกถาชาดก^{๑๑๔} ว่า สตรีที่งดงามด้วยลักษณะ ๕ (และเว้นจากโทษหรือข้อเสีย ๖ ประการ) และตามธรรมชาติจริง ๆ ไม่จำเป็นต้องทำการเสริมสวยใหม่ ก็ดูเปล่งปลั่งในพื้นที่ประมาณ ๑๒ ศอก เพราะมีแสงสว่างจากร่างกายของตนเอง เมื่อแสดงข้อเปรียบเทียบถึงลักษณะความงาม ๕ ประการ ตามตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงข้อเปรียบเทียบความงาม ๕ อย่าง

^{๑๑๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๒๖/๓๑๔, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๘๖/๓๐๑-๓๐.

^{๑๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๑/๗๗.

^{๑๑๔} ดุรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. ๕๖/๓/๒/๓๕๕.

ลำดับที่	ลักษณะ เบญจกัลยาณี	ข้อเปรียบเทียบลักษณะความงามของสตรี	ภาพแสดงประกอบ
๑	ผิวนาง	ดอกประยงค์, ทองคำ	(ดอกประยงค์)
๒	เนื้องาม	มือและเท้า ริมฝีปาก ย้อมด้วยน้ำครั่ง แก้ว ประพาฬสีแดงและผ้ากำพลสีแดง	(แก้วประพาฬ)
๓	เอ็นงาม	แผ่นเล็บทั้ง ๒๐ (ที่ไม่พ้นจากเนื้อตุตุจิ้ม ด้วยน้ำครั่ง ที่พื้นเนื้อเหมือนน้ำมัน)	(ครั่ง)
๔	กระดุกงาม	ฟันทั้ง ๓๒ ซี่ สนิทเรียบเหมือนระเบียบ เพชรที่เจียรนัยแล้ววางไว้ดี	(เพชรที่เจียรนัย แล้ว)
๕	วัยงาม	อายุ ๑๒๐ ปี ก็ยังดูสดใสเหมือนมีอายุได้ ๑๖ ริ้วรอย(เหี่ยวยุ่น) ไม่ปรากฏ ผมไม่ หงอก	(สีผมดำสนิท)

ความงามด้านคุณธรรมของนางวิสาขา

(๑) ความงามด้านการสมาทานศีลอุโบสถ นางวิสาขาถือได้ว่าเป็นสตรีตัวอย่างในสมัยพุทธกาล เนื่องจากเป็นสตรีที่มีคุณสมบัติรอบด้าน ทั้งด้านความงามตามหลักเบญจกัลยาณี ๕ มีคุณสมบัติด้านความประพฤติหรือจริยาวัตรของหญิงที่ดีงาม มีจิตใจเปี่ยมด้วยคุณธรรม ประเสริฐ (เป็นพระโสดาบัน) และเป็นคนมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย โดยเฉพาะการถือศีลในอุโบสถ ดังความว่า ครั้งหนึ่ง นางวิสาขาได้ตั้งใจจะรักษาศีลอุโบสถที่บุพพาราม^{๑๑๕} พระพุทธองค์จึงตรัสแนะนำวิธีการรักษาศีลอุโบสถ มี ๓ ประเภท โดยอธิบายหลักการและเป้าหมายสำคัญ ดังนี้

^{๑๑๕} ุรายละเอียดใน อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๙-๒๘๙.

อุโบสถ ๓ ประเภทคือ (๑) โคपालอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค)
(๒) นิคัณฐอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนถ์) (๓) อริยอุโบสถ (อุโบสถปฏิบัติอย่างอริยสาวก)

ความหมายของอุโบสถ ๓ ตามความหมายพระสูตร

โคपालอุโบสถ คือ การรักษาอุโบสถเหมือนคนเลี้ยงโค ที่รู้ว่าการเลี้ยงโค ต้องปล่อยให้มันหากินหญ้า กินน้ำ ตามธรรมชาติของโค เทียบได้กับคนที่คิดว่าจะรักษาศีล (เพียงหัวข้อ) แต่ใจยังมีความโลภะ อยากได้อะไรก็ตามใจกิเลสอยู่

นิคัณฐอุโบสถ คือ การรักษาอุโบสถแบบนิครนถ์บางกลุ่ม ที่มีความคิดเอ็นดูอนุเคราะห์สัตว์บางชนิด แต่ลงโทษหรือทำร้ายสัตว์บางชนิด และสอนประชาชนให้คนบริจาคหรือสละสิ่งของ ไม่ให้มีความยึดติด รวมทั้งมักอ้างตนว่า ตนเองไม่มีใครให้กังวล ไม่มีความกังวลอะไร ทั้ง ๆ ที่เขาเองหรือญาติก็รู้ว่า เขายังมีความกังวล มีอาลัยกับสิ่งของ พ่อแม่ ญาติพี่น้องอยู่

อริยอุโบสถ คือ การรักษาศีลอุโบสถในลักษณะทำจิตใจที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความเพียร ความมุ่งหมาย คือการชำระหรือจัดสิ่งเศร้าหมองทางจิต ได้แก่ นิวรณ์ ๕ ประการ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจฉา^{๑๑๖})

ลักษณะของการรักษาศีลแบบอริยอุโบสถ มี ๕ วิธีการสำคัญโดยสรุปคือ

(๑) ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า (เช่นบทว่า อิติปิ โส ภควา อรหัง... เป็นต้น) เพื่อให้จิตยอมผ่อนใส เกิดความปราโมทย์ เหมือนคนที่ศีรษะเปื้อนตะกอนนอนกัน ต้องใช้ความพยายามทำความสะอาดอย่างมาก ด้วยมะขามป้อม ดินเหนียว น้ำชำระทำความสะอาด

(๒) ระลึกถึงคุณพระธรรม (เช่นบทว่า สุวากุขาโต ภควตา ธมโม.... เป็นต้น) เพื่อให้พระธรรมขัดเกลาจิตให้บริสุทธิ์ เหมือนคนร่างกายสกปรก ต้องใช้น้ำชำระล้างทำความสะอาดให้เหมาะสม (เช่น ใช้เชือก หรือ ผงอาบน้ำ)

(๓) ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ (เช่นบทว่า สุปฏิปนโน ภควโต สาวกสงโฆ.... เป็นต้น) เพื่อทำให้จิตใจบริสุทธิ์ เหมือนผ้าเปื้อนต้องใช้เกลือ น้ำด่าง โคมัย และน้ำเพื่อขัดให้สะอาด

(๔) ระลึกถึงศีลของตนที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ตัว ไม่ถูกตัณหาและทิวฏฐิครอบงำ และก่อให้เกิดสมาธิ เหมือนการใช้กระจกใสมองตนเอง (กระจกที่มัวใช้น้ำมัน ถู แปรงสำหรับทำความสะอาด)

(๕) ระลึกถึงเทวดา เช่น เทวดาชั้นจาตุมหาราช หรือ เทวดาชั้นพรหมหรือสูงกว่า ที่มีศรัทธาทำคุณงามความดี เป็นอนุสติระลึกถึงตัวเองถึงคุณธรรม เช่น ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา เพื่อให้จิตผ่องใสและเกิดปราโมทย์ เหมือนการทำทองที่หมองให้สุกใส ต้องอาศัยเบ้าหลอมเกลือ ทรายไม้และคีม

^{๑๑๖} อัง.ติก.อ. ๒/๗๑/๒๑๗.

สรุปประเด็น การรักษาอุโบสถแบบแรก เรียกว่า พรหมอุโบสถ (ระลึกถึงคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า) แบบที่สอง เรียกว่า ธรรมอุโบสถ คือ “อุโบสถที่รักษาปารามโลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๕ นิพพาน ^{๑๑๗}” แบบที่สาม เรียกว่า สังฆอุโบสถ คือระลึกถึงอริยสงฆ์ ๘ จำพวกคือ (๑) พระผู้บรรลุโสดาปัตติผล (๒) พระผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค (๓) พระผู้บรรลุสกทาคามีผล (๔) พระผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค (๕) พระผู้บรรลุอนาคามีผล (๖) พระผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค (๗) พระผู้บรรลุอรหัตตผล (๘) พระผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรค ^{๑๑๘} และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศีล คือ ศีล ๘ คือ เว้นการฆ่าสัตว์ การทำร้ายหรือทำทารุณต่าง ๆ จนถึงการงดเว้นการนอนบนที่นอนสูงและใหญ่ นอนบนที่นอนต่ำ (ศีลทั่วไปอื่น ๆ ศีล ๕ ศีล ๑๐ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐)

(๒) ความงามด้านการบริจาคทาน นางวิสาขามีความประพฤติดีงามและมีจิตใจเอื้อเฟื้อ เอาใจใส่ชวนชวยเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ จนได้รับการแต่งตั้งให้สตรีเลิศด้านการให้ทาน เช่นการถวายวัดบุพพาราม หรือการขอพร ๘ ประการ (ตั้งความในวิสาขาวัด ^{๑๑๙}) เพื่อถวายทาน ๘ ชนิด คือ ผ้าวัสสิกสาฎก อาคันตุกภัต คมิกภัต คิลานภัต คิลานุปัฏฐากภัต คิลานเภสัช ฑูยาคุ และผ้าอาบน้ำ จุดมุ่งหมายของการถวายทานนั้น นางวิสาขาได้ให้เหตุผลสำคัญว่า การถวายผ้าอาบน้ำเพื่อให้ใช้อาบน้ำและดูไม่น่าเกลียด การถวายอาหารสำหรับคนที่มาเยือน เพราะคนเดินทางที่ไม่ชำนาญทาง จะหาอาหารลำบาก คนที่เตรียมเดินทาง คนป่วย คนดูแลคนป่วย ยารักษาโรค ข้าวต้ม (ข้าวยาคุ) เพราะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอานิสงส์ ๑๐ ประการไว้ที่เมืองอันธกนิทและผ้าอาบน้ำสำหรับสตรี คือภิกษุณี เพราะเห็นว่า ภิกษุณีที่เปลือยกายอาบน้ำในแม่น้ำอจิรวดีทำเดียวกับหญิงแพศยาแล้วถูกเยาะเย้ย รวมทั้งไม่เป็นที่เลื่อมใสของคนที่พบเห็น

(๓) ความงามทางจิตใจ คือ นางวิสาขาเป็นสตรีที่มีจิตใจกว้างขวาง มองการณ์ไกล มีปัญญา เนื่องจากเป็นคนชอบช่วยเหลือคนอื่น ๆ และชอบสังเกตว่า คนทั่วไปมีชีวิตความเป็นอยู่ลำบาก ตนเองจะช่วยเหลือด้วยวิธีไหนบ้าง ที่เห็นว่าจะเกิดประโยชน์กับคนนั้นหรือกับสังคม เช่น การถวายอุปกรณ์เครื่องใช้สอย หรือเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ในเรื่องนางวิสาขามีการมาตา ^{๑๒๐} นางวิสาขาทวายนม้อน้ำ ปุ่มไม้ที่ขีดเท้าและไม้กวาด (นางถือไปถวายพระพุทธเจ้าเองถึงที่อาราม) เพราะเห็นว่าจะเกิดความสะดวกสบาย จะเห็นได้ว่า ในแง่หนึ่งเป็นการเอื้อประโยชน์ในด้านการรักษาสุขภาพ การรักษาความสะอาด เป็นต้น ในบางกรณีพระพุทธเจ้าได้อนุญาตเพิ่มเติมตาม

^{๑๑๗} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๑๑๘} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๒๐๗/๑๙๐.

^{๑๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๙-๓๕๒/๒๒๕.

^{๑๒๐} วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๖๙/๕๓.

เห็นสมควร เช่น อนุญาตที่เข็ดเท่า ๓ ชนิดคือ ศีลา กรวด ศีลาพองน้ำ รวมทั้งการถวายของใช้อื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น พัดโบกและพัดใบตาล แส้ปัดยุง (และอนุญาตแส้ ๓ ชนิด คือแส้ป้อ แส้แฝก แส้ขนนกยูง)

(๔) ความงามด้วยคุณธรรมสำหรับสตรี ๘ ประการ

นางวิสาขาได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องคุณธรรมของสตรี ๘ ประการ ดังความในทศตยวิสาขาสูต^{๑๒๑} ถือได้ว่า เป็นแนวทางสำคัญในการใช้ชีวิตคู่ ดังปรากฏในตาราง ต่อไปนี้

ข้อที่	คุณธรรมของสตรีดี
๑	ต้องตื่นก่อนนอนที่หลังสามีนั่น คอยรับใช้ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจ พูดคำไพเราะ
๒	สักการะเคารพ นับถือ บูชาและต้อนรับคนที่สามีรักเคารพ เช่น พ่อ แม่ พระสงฆ์ ด้วยน้ำและเสนาสนะ
๓	รู้จักจัดการงานดี คือ รู้จักทำงานบ้าน เช่น การทอผ้าขนสัตว์หรือผ้าฝ้าย และเป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงาน รวมทั้งมีปัญญารอบรู้วิธีการทำงานต่าง ๆ
๔	รู้จักจัดการคน คือ การดูแลคนในบ้านหรือผู้อยู่ภายใต้การดูแล เช่น ทาส กรรมกร คนใช้ เป็นต้น ในงานที่ทำแล้วและยังไม่ได้ ดูแลชีวิตความเป็นอยู่ (เช่นดูแลยามเจ็บป่วย)
๕	รู้จักจัดการทรัพย์ คือรักษาคุ้มครองสิ่งที่สามีหามาได้ เป็นทรัพย์ ข้าว เงิน หรือทองคำตามไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ
๖	จิตใจมั่นคงในพระรัตนตรัย คือ การถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง (สรณะ)
๗	มีศีล ๕ คือการสมาทานรักษาศีล ๕
๘	มีจิตใจเอื้อเฟื้อ คือ การบริจาคจาคะ ไม่ตระหนี่ และยินดีการให้ทาน

คุณค่าความงามที่มีต่อสังคม

การทำนุบำรุงและปกป้องพระพุทธศาสนา มีเรื่องราวต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่า นางวิสาขาเป็นอุบาสิกาแบบอย่างที่ดี ในด้านการช่วยดูแล ให้คำแนะนำ และกล่าวตักเตือนเมื่อมีเหตุการณ์ที่เห็นว่าจะไม่เหมาะสมเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา เช่นการกล่าวตักเตือนพระอุทายีว่า ไม่ควรนั่งในที่ลับหูและลับตาภกับหญิงสาว ดังความในปฐมอนิยตสิกขาบท^{๑๒๒} (ว่าด้วยการนั่งในที่ลับตาภกับหญิงสองต่อสอง) ว่า นางวิสาขาได้ตำหนิพระอุทายีนั่งคุยกับหญิงสาว ของตระกูลหนึ่งที่อุปฐากอยู่ใน

^{๑๒๑} อก.อภฺฐก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๓๒๒-๓๒๓.

^{๑๒๒} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๔๓/๔๗๓.

ที่ลับสองต่อสอง โดยแนะนำ การนั่งคุยกันกับหญิงในลับ ไม่เหมาะสมกับสมณะเพศ แม้ว่าไม่มีความต้องการเมถุนก็ตาม (เรื่องทางเพศ) แต่ชาวบ้านที่พบเห็นเข้าก็ไม่ศรัทธาเลื่อมใส และอีกเรื่องหนึ่งในพุทธยอนิยตสิกขาบท^{๑๒๓} (ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง) พระอุทายืนั่งคุยกันกับหญิงคนเดิมแต่คุยในที่ลับหู คือ คนทั่วไปไม่ได้ยิน นางวิสาขาเห็นว่า ความพฤติกรรมดังกล่าวไม่เหมาะสมและไม่น่าเลื่อมใสสำหรับบุคคลทั่วไป จึงกล่าวตักเตือน และในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติวินัยเกี่ยวกับข้อปฏิบัติห้ามการนั่งคุยในที่ลับตาและลับหูกับหญิงสาว

^{๑๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕๒/๔๗๙.

บทที่ ๓

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

๓.๑ วิเคราะห์เป้าหมายสำคัญของความงามตามนัยพระพุทธศาสนา

การศึกษาวินิจฉัยความหมายความงามในพระไตรปิฎกและอรรถกถา พบว่า ความงามมีหลายมิติและมีคุณค่าเฉพาะตัว เมื่อแบ่งความงามออกเป็นองค์ประกอบหลัก ๒ ประการด้านภายนอกและภายใน ด้านภายนอกมุ่งหมายถึง ความงามที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมจากวัตถุ สิ่งของ สิ่งแวดล้อมรอบตัว เมื่อเห็นแล้วเกิดความรู้สึกต่อสิ่งนั้นในลักษณะของการมองเห็นคุณค่าเช่น เกิดความพึงพอใจ รักใคร่ อยากชม อยากดู หรือเบิกบานใจ เป็นต้น เหมือนความงามของหญิงสาวงาม ดอกไม้ ต้นไม้ บ้าน สวน ทะเล ธรรมชาติแวดล้อมสวยงาม ดังนั้น ความงามจึงมีอิทธิพลต่อผู้รับหรือเสพความงามในแง่ปฏิสัมพันธ์กับจิตใจ และเกิดประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ที่ผู้เสพจะนำไปใช้และแสวงหา เช่น คนสวยงามก็อยากได้และชวนขวนขวายหาของสวยงามมาประดับตัว เป็นต้น ความงามจึงมีคุณค่าในตัวมันเองและมีคุณค่าต่อสิ่งอื่นด้วย ในฐานะเป็นแหล่งหรือเครื่องมือสร้างความสุข โดยเฉพาะความงามของสตรีที่มีความสวยงามระดับนางงาม (หญิงงามเมืองในสมัยพุทธกาล) ก็มีอิทธิพลต่อบุคคล สังคม เศรษฐกิจและประเทศ (แคว้นต่าง ๆ ไกลเคียง) และความงามยังมีความมุ่งหมายถึงชนชั้นและเชื้อชาติ เช่น การถือวรรณะในสมัยพุทธกาล วรรณะกษัตริย์ที่เกิดมาดีบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายบิดาและมารดา เป็นต้น หรือมุ่งถึงวัย เหมือนเด็กสาวอยู่ในช่วงวัยที่มีผิวพรรณเปล่งปลั่ง น่ารักและดูสวยงาม สตรีที่ผ่านวัยสาวแล้ว อยู่ในช่วงวัยสูงอายุ ก็มีความงามตามวัยได้เช่นกัน เหมือนนางวิสาขาที่งดงามตามหลักเบญจกัลยาณี ๕ ประการ

ความงามภายในมุ่งเน้นด้านสภาพจิตของบุคคล ที่สามารถพัฒนาตนเองในแต่ละระดับ คือศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีสมรรถนะทางจิตที่ดี คือมีคุณธรรม หรือจริยธรรมตั้งงามประจำใจ เช่น การช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น ความงามทางจิตใจถ่ายทอดให้เห็นผ่านการกระทำหรือการปฏิบัติตามธรรมที่เรียบร้อยสวยงาม จะเห็นได้จากการมีวินัยในตนเอง การปฏิบัติศีล มีกายสงบเรียบร้อย มีคำพูดและการเจรจาไพเราะหรือคำพูดมีประโยชน์ เป็นคำจริง และมีความจริงใจ หรือความงามที่มีคุณค่าแฝงอยู่ในธรรมเนียมปฏิบัติหรือมรรยาททางสังคม เช่น มรรยาทของหญิงในการยืน เดิน นั่ง เป็นต้น ดังนั้น ความงามภายในจะมุ่งที่การปฏิบัติตนเองให้เข้าถึงคุณธรรมประเสริฐตามหลักในพระพุทธศาสนา (เรียกว่า มีกัลยาณธรรม) จึงเป็นการสร้างคุณธรรมในตัวอย่างหนึ่ง และเป็นการก้าวผ่านรูปลักษณ์ภายนอกที่ไม่ยั่งยืน แน่นอน โดยเข้าใจกระบวนการและข้อเท็จจริงของร่างกาย สรุปลักษณะสำคัญความงามภายใน ๓ อย่าง คือธรรมมีความงามในเบื้องต้น

หมายถึง ศิล ธรรมมีความงามในท่ามกลาง หมายถึง อริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุด หมายถึงพระนิพพาน

๓.๒ วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะและประเภทความงามทางกายของสตรีและมหาบุรุษ

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาความงามทางร่างกายของสตรีโดยยกเอาลักษณะของมหาบุรุษ มี ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ที่เกี่ยวข้องนำมาศึกษาวิเคราะห์และได้ข้อสรุปเชิงเปรียบเทียบถึงลักษณะความงามทั้งสองฝ่าย และนำข้อเปรียบเทียบจากความงามของมหาบุรุษบางประการ นำวิเคราะห์ประกอบเพื่อนำไปใช้พิจารณาคุณลักษณะความงามของรูปร่างภายนอกของสตรีว่า สตรีที่ถือว่ามี ความงาม ควรมีลักษณะความงามทางเรือนร่างและมีคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องอย่างไร ดังนี้

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความงามของสตรีกับมหาบุรุษ

ประเภท/ สัดส่วนร่างกาย	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (สตรี)	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (มหาบุรุษ-มหาบุริสลักษณะ)
๑. ผิวพรรณ (สีผิว)	๑. สีผิวเหมือนดอกประยงค์/ทองคำ ๒. ผุดผ่อง (เหมือนมีรัศมีออกจากตัว ประมาณ ๑๒)	๑. สีผิวเรืองรองเหมือนห่มทองคำ ๒. เนื้อผิวละเอียด (กว่าคนปกติ) ๓. มีรัศมีสว่างรอบเป็นปริมณฑล
๒. เนื้อหนัง/ผิวหนัง (มือ เท้า ริมฝีปาก)	๑. เนื้อที่ฝ่ามือ ฝ่าเท้า และริมฝีปาก แดง เหมือนสีผ้าแดง สีครึ่ง แก้ว ประพาสสีแดง ๒. เท้า ๒ ข้างสวยงาม, อ่อนนุ่ม (เหมือนรองเท้าหุ้มปุยนุ่น ^๑)	๑. เท้าเสมอกัน/มีสันเท้ายาวงาม นิ้วเท้าเรียวยาว (กลมงาม) ๒. นิ้วมือยาวเรียวยาวสมส่วน ตั้งแต่โคน ถึงปลาย ๓. ฝ่ามือและเท้าอ่อนนุ่ม ๔. พระโอษฐ์มีสัณฐานงามดุจดอกบัว แย้ม ๕. ริมพระโอษฐ์บน-ล่างเสมอกันดี มีสี แดงเหมือนผลตำลึงสุก
๓. เล็บ	๑. มีสีแดง/สีเลือด (เหมือนสีครึ่ง) ๒. มีเส้นเอ็น คล้ายสายน้ำนม	๑. เล็บสีแดงสวยงาม ๒. ปลายเล็บงอนขึ้นสวยงาม
๔. ฟัน (กระดูกฟัน)	๑. ฟันครบ ๓๒ ซี่ ๒. ฟันเรียงต่อกันเป็นระเบียบ (เหมือนเพชร) ๓. สีฟันขาวนวล (มีสีและสัณฐานตั้ง หน้าตมของต้นกล้วย ^๒)	๑. มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เรียงเสมอกัน ไม่ ห่าง ๒. มีพระเขี้ยวแก้ว ๔ อันขาวบริสุทธิ์

^๑ ชู. เถรี. อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๒.

ประเภท/ สัดส่วนร่างกาย	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (สตรี)	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (มหาบุรุษ-มหาบุริสลักษณะ)
๕.อายุ (วัย)	๑.งามตามวัยเด็กสาว วัยรุ่น ๒.งามแบบผู้สูงอายุ (ไม่มีผมหงอกและผิวหนังไม่เหี่ยวย่น)	๑.พระมิ่งสะไม่หดและเหี่ยวย่นในที่ใดที่ หนึ่ง
๖.ความสูง-ต่ำ	๑.ไม่สูงเกินไป ๒.ไม่เตี้ยเกินไป (เฉลี่ยคนปกติทั่วไป)	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๗.ผอม-อ้วน	๑.ไม่ผอมเกินไป ๒.ไม่อ้วนเกินไป	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๘.ผิวดำ-ขาว	๑.ไม่ดำเกินไป (ดำสนิท) ๒.ไม่ขาวเกินไป	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๙.เส้นผม	๑.สีผมดำ มีปลายผมงอนขึ้น (ปลาย ผมงอน ม้วยผมดำสวย ช้องผม ละเอียด มีกลิ่นหอมเหมือน อัมพปาลีเถรี ^๒) ๒.สีผมเหมือนแมลงภู่ คือเขียวสนิท ^๓ ๓.ผมมีกลิ่นหอมเหมือนกลอง เครื่องประดับ ^๔	๑.พระเศศาดำสนิททุกเส้นและเป็นเงา งาม ๒.มีกลิ่นหอม ๓.ละเอียดทุกเส้น ๔.เป็นขดม้วนปลายแหลมเหมือนกัน หอย
๑๐.จมูก	จมูกโด่งสวยงาม ^๕	๑.พระนาสิก (จมูก) สูงโด่งสวยงาม ๒.สันฐานพระนาสิกงามแหลมแซมซ้อย
๑๑.หน้าผาก	(ไม่ระบุงัด) (ควรมีหน้าผากงาม, ไม่มี รอยย่นที่หน้าผาก)	๑.พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างยาวเสมอ กันสวยงาม ๒.กลมสวยงาม
๑๒.คิ้ว	คิ้วงาม (เหมือนดังรอยเขียนที่จิตรกร ช่างศิลป์บรรจงเขียนด้วยสีเขียว ^๖)	๑.พระโขนง (คิ้ว) โกงงามเหมือนคันธนู ๒.เส้นราบเรียบ ๓.พระโขนงใหญ่พองาม

^๒ ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๕.

^๓ คุรายละเอียดใน ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๒๕๒-๒๕๕/๕๙๖.

^๔ ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๒.

^๕ ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๓.

^๖ ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^๗ ชุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

ประเภท/ สัดส่วนร่างกาย	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (สตรี)	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (มหาบุรุษ-มหาบุริสลักษณะ)
		๔.พระโขนงยาวสุดทางพระเนตร (ตา)
๑๓.จมูก	จมูกโด่งสวยงาม ^{๘๘} คล้ายขั้วหนาดาลที่ เขาปันทองไผ่ ^{๘๙}	๑.พระนาสิก (จมูก) สูงโด่งสวยงาม ๒.สัณฐานพระนาสิกงามแหลมเข้มซ้อย
๑๔.หู	ใบหู (เหมือนพวงดอกไม้ ^{๙๐})	๑.พระกรรณ (หู) ทั้ง ๒ ข้างมีสัณฐาน ยาวเหมือนกลีบดอกบัว ๒.กลมงาม
๑๕.ดวงตา	๑.ดวงตาดำ รอบดวงตาขาวบริสุทธิ์ (เหมือนเด็กแรกเกิด) ๒.ดวงตาคัลลยกินนรี ^{๙๑} ๓.ดวงตาคัลลยตาเนื้อทราย ^{๙๒}	๑.ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาท ทั้ง ๔ ผ่องใสบริสุทธิ์ ๒.เบ้าตา (กระบอกตา) กว้าง-ยาวเสมอกัน
๑๖.คอ/ลำคอ	กลมงาม (คล้ายแห่งทองคำ ^{๙๓}) (คอเหมือนสังข์ทอง ^{๙๔})	๑.มีลำพระศอกกลมเสมอกันตลอด
๑๗.แก้ม	ไม่ระบุงัด (แต่ควรมีเนื้อแก้มอิม สมบุรณดี)	๑.กระพุ้งพระปราง (แก้ม) ทั้ง ๒ เต็ม อิมบริบูรณ์
๑๘.หน้าท้อง	๑.ท้องเรียบ (ไม่มีลักษณะ “ท้องพลู” ^{๙๕} คือ ท้องใหญ่, ลงพุง)	๑.หน้าท้องลึก ๒.มีลายทักษิณาวรรต
๑๙.ก้น	๑.ก้นไม่ห้อย (เหมือนกระเช้า ^{๙๖})	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๒๐.ต้นขา (ลำขา-ขา)	๑.ต้นขากกลมงาม (เหมือนขากวาง)	๑.ลำพระเพลาทั้ง ๒ (ท่อนขา) กลมงาม เหมือนท่อนกล้วย

^{๘๘} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^{๘๙} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒/๒/๓๕๗.

^{๙๐} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^{๙๑} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๔. ดูเนื้อหา “แม่นางผู้มีดวงตาโศกดังกินนรีเอย ข้าจะยอมอยู่ใต้
อำนาจแม่นาง ถ้าเราจะอยู่ร่วมกันในกลางป่า เพราะสัตว์ที่น่ารักกว่าแม่นางของข้าไม่มีเลย”

^{๙๒} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๒. ดูเนื้อหา “เพราะเห็นดวงตาของแม่นาง ประดุจดวงตาลูก เนื้อ
ทราย ประดุจดวงตากินนรีในระหว่างเขา ฤดีร้านรักของข้าก็ยิ่งกำเริบ”

^{๙๓} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^{๙๔} ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๕.

^{๙๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๓๗๑.

^{๙๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๓๗๑.

ประเภท/ สัดส่วนร่างกาย	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (สตรี)	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (มหาบุรุษ-มหาบุริสลักษณะ)
อ่อน-หน้าตัก)	๒.ขาอ่อนทั้งสองข้างสวยงาม เหมือน งวงช้าง ^{๑๗}	
๒๑.ลำแขน	๑.ต้นแขน ๒ ข้างเรียวยาว ๒.มีลักษณะกลมกลิ้ง ^{๑๘}	๑.ลำพระกรทั้ง ๒ (แขน) กลมงาม เหมือนงาช้าง
๒๒.ตำหนิที่ ร่างกาย	๑.ร่างกายเกลี้ยงเกลาดังแผ่นทอง สวยงาม ^{๑๙}	๑.ร่างกายไม่มีจุดตำหนิ/มูลแมลงวัน ๒.บริสุทธิ์ทั่วร่างกายทั้งหมด
๒๓.พละกำลัง (กาย)	๑.มีกำลังมาก (ประมาณช้าง ๕ เชือก เหมือนกำลังนางวิสาขา ^{๒๐})	๑.ทรงมีพระกำลังมากเท่ากับช้างล้าน เชือก
๒๔.รูปรองหน้า	รูปร่างสวยงาม (วงหน้าที่งามดังดวงจันทร์ ^{๒๑})	๑. ดวงพระพักตร์สัณฐานยาวรูปไข่
๒๕.ปลายขน (ตาม ร่างกาย)	(ไม่ระบุงัด)	๑.ปลายเส้นพระโลมา (ขน) ตรงไม่คด งอ
๒๖.กลิ่นตัว	กลิ่นตัวสตรี (ผสมกับกลิ่นเครื่องหอม ได้กลิ่นหอมพอดี)	๑.มีกลิ่นหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคันธชาติ กฤษณา
๒๗.ท่าทางเดิน	ไม่ระบุงัด (มีระบุงบางแห่งว่า เดินงาม ไม่วิ้งเหมือนนางวิสาขา)	๑.ทรงพระดำเนินสง่างาม ดุจอาการ เดินแห่งกฤษณาชาติ
๒๘.ลักษณะเป็น หญิง	ไม่ระบุงัด แต่ควรมีกิริยาหญิง ไม่ติด ท่าทางแบบบุรุษ	๑.มีพระลักษณะบุรุษสมบูรณ์ ไม่มี กิริยาสตรี
๒๙.เอว	เอวส่วนกลางงาม ^{๒๒} สะเอวกลม มีตะโพกผาย ^{๒๓}	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๓๐.สะดือ	ไม่ระบุงัด	๑.มีพระนาภี (สะดือ) กลมงามไม่ บกพร่อง
๓๑.หัวเขา	ไม่ระบุงัด	๑.พระขานู (หัวเขา) เกลี้ยงกลม ไม่

^{๑๗} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๒.

^{๑๘} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๑.

^{๑๙} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๑.

^{๒๐} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๓/๑๖๗. “เครื่องประดับนั้นสวมบนศีรษะย่อมย่อยคลุมจนจดหลังเท้า. หญิงที่
ทรงพลังข้างสาร ๕ เชือกได้เท่านั้น จึงจะสามารถทรงเครื่องประดับนั้นไว้ได้”

^{๒๑} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^{๒๒} ชู.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๒/๑/๕๒๐.

^{๒๓} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

ประเภท/ สัดส่วนร่างกาย	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (สตรี)	ลักษณะที่บ่งชี้ความงาม (มหาบุรุษ-มหาบุริสลักษณะ)
		ปรากฏลูกสะบ้า
๓๒. ถัน (หน้าอก)	๑. ถันงามสมส่วน (ถันสมบูรณ์ ^{๒๔}) ๒. รูปทรงถัน (เหมือนดอกบัวตูม (หรือ) หมอนน้ำมนต์ ^{๒๕} หรืองามเหมือนหม้อทอง ^{๒๖}) ๓. อวบน้ำอืดกลมกลึงประชิดกันและงอนสล้างสวยงาม ^{๒๗}	ไม่มี (ไม่เปรียบเทียบ)
๓๓. แข็ง-หน้าแข็ง (ลำขาส่วนล่างเข้าถึงข้อเท้า)	๑. แข็งเกลี้ยงเกลาสวยงาม	๑. มีพระขงฆ์ (แข้ง) เรียวดุจแข้งเนื้อทราย

วิธีพิจารณาความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา สามารถดูคุณลักษณะทางร่างกาย ตั้งแต่หัวจรดเท้าตามที่ปรากฏในตารางดังกล่าว ตามหลักทั่วไปคือ สตรีมีความสวยงามตามหลักเบญจกัลยาณี ๕ ประการและไม่มีข้อเสีย ๖ ประการ ถ้าสตรีมีความงามตามลักษณะ ๓๓ ประการ ก็ถือได้ว่า สตรีคนนั้นมีความสวยงามทางเรือนร่างยอดเยี่ยม

๓.๓ วิเคราะห์สาเหตุเกิดความงามของสตรี

การศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปสาเหตุสำคัญที่ทำให้สตรีมีความงาม คือ สาเหตุที่มีอิทธิพลต่อความงามในแง่มุมต่าง ๆ เช่น เรื่องกรรม เรื่องการประพฤติธรรมดีงามในรูปแบบต่าง ๆ คือ การรักษาศีล การถือศีลอุโบสถ เป็นการสร้างความงามภายใน รวมทั้งการเสริมแต่งร่างกายให้สวยงามและสาเหตุอื่น ๆ ที่มีผลทำให้เกิดคุณค่าความงามภายนอก ดังนี้

๓.๓.๑ สาเหตุจากกรรมและการปฏิบัติธรรมดี

ประเด็นความงามที่มีผลจากกรรม (จากข้อวิจัยในบทที่ ๒) พบว่า กรรมมีอิทธิพลต่อความงามในเชิงเหตุ-ผลจากอดีตถึงปัจจุบัน (หรือการกรรมดีในปัจจุบันก็มีผลต่อไปในอนาคตเช่นกัน) คือ (๑) การทำกรรมดีด้วยการให้ทาน บริจาค มีผลให้ได้รูปสมบัติดี เช่น ผิวพรรณดีหรือรูปร่างดี เป็นต้น

^{๒๔} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๒/๑/๕๒๐.

^{๒๕} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๑๔๓.

^{๒๖} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๕.

^{๒๗} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๑.

(๒) การทำกรรมดีด้วยการประพาดิตน เป็นสตรีไม่ซี้โกรธ หน้าบึ้งตึง แกร่งเครียด (หน้าบูด) ไม่พยายามป้องกันภัย พังโทษเล็กน้อย มีผลให้ผิวพรรณผ่องใส (๓) การสร้างกรรมดีหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ สมทานศีลอุโบสถ (๔) ดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ให้ดี อนุเคราะห์นักษบวชที่ประพาดิตนงาม (๕) ปฏิบัติตนให้มีธรรมสูงขึ้นตามลำดับ เช่น ปฏิบัติธรรม คือ (๕.๑) กามาวจรกุศล (๕.๒) รูปาวจรกุศล (๕.๓) อรูปาวจรกุศล (๕.๔) สวากบารมีญาณ (๕.๕) ปัจเจกโพธิญาณ (๕.๖) สัพพัญญุตญาณ) กล่าวโดยสรุป กรรมดีส่งผลให้ได้รับทิพยสมบัติในภพต่อมา (สุคติโลกสวรรค์) ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพะทิพย์ และส่งผลให้เมื่อเกิดในโลกมนุษย์ ทำให้มีลักษณะที่ดีต่าง ๆ

๓.๓.๒ สาเหตุจากมรยาทและวัตรปฏิบัติดีงาม

สาเหตุที่ทำให้สตรีมีความงาม สามารถพิสูจน์ได้จากพฤติกรรมที่ทำในชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกมาให้เห็นว่าเป็นคนมีมารยาท คือ กิริยาวาจาเรียบร้อยและจริงใจ หรือเป็นคนมีแนวคิดที่ดี ในการดำเนินชีวิต เช่น มีหลักการในการใช้ชีวิต เป็นต้น ในทัศนะพระพุทธศาสนาให้หลักการสำคัญไว้อย่างเหมาะสมกับฐานะของตน หรือหลักปฏิบัติที่ใช้ได้กับสตรีทุกคน ดังนี้

เรื่องนิสัยหรือพฤติกรรมที่ไม่งาม

คือ การกระทำที่คุ้นเคยหรือความประพฤติไม่ดีและมีโทษ เช่น (๑) นิสัยไม่ชอบทำงานบ้าน (๒) นิสัยชอบนั่งแช่ ยืนแช่แบบคนเกียจคร้าน เบื่อหน่าย หน้าบูดบึ้งตึงเวลาทำงานหรือได้รับมอบหมายภาระหน้าที่บางอย่าง และไม่สนใจทำอะไรจริงจัง (๓) นิสัยเป็นคนกระด้าง ชอบพูดคำหยาบ พูดถากถาง พูดกระทบกระเทียบ หรือพูดประชดประชัน (๔) นิสัยชอบกดขี่ข่มคนอื่น (พูดอวดอ้างตนและกดคนอื่นให้ต่ำ) (๕) ไม่เคารพผู้มีคุณ เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น (๖) ไม่เชื่อความดีชั่ว (ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำกรรมใดไว้ ดีหรือไม่ดี ต้องได้รับผลของกรรมนั้น เป็นต้น) (๗) ไม่เคารพในคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

เรื่องวัตรปฏิบัติสำหรับการใช้ชีวิตคู่ตามหลักโอวาท ๑๐

คือ แนวทางปฏิบัติจากการศึกษาเรื่องนางวิสาขา สรุประเด็นที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์กับชีวิตของสตรี ดังนี้

(๑) เป็นสตรีที่ฟังหูไว้หู หนักแน่นในเหตุและผล โดยไม่นำเรื่องภายในครอบครัว ไปพูดในทางเสียหาย หรือนำเรื่องภายนอกที่เสียหาย มาทำให้ภายในครอบครัวสั่นคลอนหรือได้รับผลกระทบ เสื่อมเสียชื่อเสียง

(๒) เป็นสตรีฉลาดจัดการบ้านเรือนหรือบริการบุคคล เช่น รู้จักให้คนที่ให้ ไม่ให้คนที่ไม่คืน และช่วยเหลือญาติมิตรที่ตกทุกข์ได้ยากจริง ๆ

(๓) เป็นสตรีที่บริหารตนเป็น คือ รู้จักมารยาทธรรมเนียมในการยืน เดิน นั่งที่ เหมาะสม รู้จักจัดเตรียมงานบ้านดี เช่น การทำอาหารที่เหมาะสม (ถูกปาก) กับทุกคน และรู้จักตรวจสอบกิจการต่าง ๆ ให้เรียบร้อยก่อนเสมอ

(๔) เป็นสตรีที่เคารพบูชาผู้อาวุโสเป็นอย่างดี เช่น เคารพยำเกรงพ่อ-แม่ของฝ่ายสามี

เรื่องคุณธรรมของภริยาดี ๘ ประการ

คือ คุณธรรมสำหรับสตรีที่อยู่ครองเรือน ตามเนื้อหาที่แสดงไว้ในบทที่ ๒ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วมีประเด็นสำคัญ คือ (๑) บริหารตนดี (๒) บริหารงานดี (๓) บริหารคนในปกครองดี (๔) บริหารทรัพย์สินดี (๕) ยึดมั่นธรรมดี

(๑) บริหารตนดี คือ ตื่นก่อนนอนที่หลังสามี ปรนนิบัติสามีดี เจริญไฟเพราะเคารพสามีและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสามีอย่างเหมาะสม

(๒) บริหารงานดี คือ รู้จักทำงานบ้านและจัดการภายในครอบครัวดี และมีความรอบรู้ในเรื่องกิจการงานที่ปฏิบัติอยู่

(๓) บริหารคนในปกครองดี คือ ดูแลคนทำงานในครอบครัวหรือคนที่รับใช้ดี มีการให้ความช่วยเหลือและให้สวัสดิการดี

(๔) บริหารทรัพย์สินดี คือ ดูแลรักษาเงินทองดี ไม่หลงฟุ้งเฟ้อด้วยการใช้จ่ายเกินตัวและรู้จักประหยัดอดออม รวมทั้งไม่ให้สามีหลงติดการพนันซึ่งเป็นเหตุทำให้ครอบครัวเสื่อมเสียหรือแตกแยกทางครอบครัว

(๕) ยึดมั่นธรรมดี คือ เชื้อกรรมและคุณพระรัตนตรัย มีศีลและมีน้ำใจงาม

๓.๓.๓ สาเหตุจากการเสริมแต่งร่างกาย

การตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น การใช้เครื่องทาผิวให้สวยงาม การใช้เครื่องหอมต่าง ๆ ที่ทำดอกไม้ เป็นต้น หรือการแต่งตัวด้วยชุดเสื้อผ้าสวยงาม การใช้เครื่องประดับ จะเป็นแหวน หรือสร้อย กำไลข้อเท้า กำไลแขน ตุ้มหู เครื่องประดับที่ทำจากทองคำ เป็นต้น เรียกว่า สตรีสวยเพราะทำการเสริมแต่งร่างกายให้งดงาม (เหมือนสำนวนไทยที่คุ้นเคยกันว่า ไก่งามเพราะขนคนงามเพราะแต่ง) ดังนั้น ความสวยต้องมีการตกแต่งให้ดูดี ถ้าไม่แต่งตัวเลย ก็ดูไม่สวย^{๒๘} ดังความในเรื่องพระอนรุทธะ^{๒๙} ที่สะท้อนให้เห็นพฤติการณ์ชอบแต่งตัวของสตรีเพื่อให้เกิดความสวยงาม และต้องการให้เกิดความพึงพอใจกับคนที่ได้พบเห็นหรือคนที่ตนเองรัก (เรื่องย่อ : เหตุเกิดที่เมืองกรุงสาวตถิ แคว้นโกศล ทานพระอนรุทธะเดินทางถึงหมู่บ้านหนึ่งและขอพักแรมที่บ้านของสตรีคนหนึ่ง (เหตุเกิดก่อนบัญญัติวินัย) สตรีนั้นพอนพอนพระอนรุทธะก็หลงรักและยินดีให้พักแรม นางได้ต้อนรับและ

^{๒๘} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๖๖.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน วิมหา. (ไทย) ๒/๕๕/๒๔๑-๒๔๒.

แต่งตัวเองสวยงาม ประพรมของหอม เข้าไปหาเพื่อชักชวนให้อยู่ด้วยกันด้วยการเปลื้องอาภรณ์ และแสดงท่วงท่าการยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น)

๓.๓.๔ สาเหตุจากความพึงพอใจตามกิเลสตัณหา

การศึกษาสาเหตุที่เกิดความรู้สึกว่า สวยงาม หรือความชอบและพึงพอใจต่อความงามของสตรี ในบทที่ ๒ ได้ศึกษาเฉพาะเรื่องความยึดมั่นในรูปร่างของสตรี หรือความชอบสิ่งต่าง ๆ ตามความรู้สึกที่คล้อยไปตามอำนาจกิเลสตัณหา ดังความในเรื่องอริยสัจ ยกเอาตัณหา ความดีนทรนททยานอยากว่า เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งหมด ตัณหาเป็นสาเหตุให้เกิดความรู้สึกทางอารมณ์ที่น่าปรารถนา รักใคร่ชอบพอว่า สิ่งนั้นสวย สตรีคนนั้นสวย ตามอำนาจตัณหา และยึดถือเป็นเรา เป็นเขา เป็นต้น เรียกว่า มีความยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ ตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แสดงแนวทางออกหรือทางดับทุกข์ว่า นิโรธ คือ ทางดับตัณหา และมรรคมืองค์ ๘ คือวิธีปฏิบัติสำคัญเพื่อการพ้นทุกข์

การยึดติดความสวยงาม เช่น เรือนร่างของสตรีเป็นปกติทางธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนทั่วไปอย่างหนึ่ง ที่ได้รับการตอบสนองทางอารมณ์จากสิ่งที่ตนพอใจ ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยการมองแบบสวยงาม ไม่ใช่การมองแบบใช้ปัญญาพิจารณาในเชิงพุทธ เช่น การพิจารณาร่างกายแบบแยกส่วนในลักษณะร่างกายมนุษย์มีส่วนประกอบของธาตุ ๔ จึงทำให้เกิดความรักใคร่ ลุ่มหลงหรืออาลัยอาวรณ์หาสิ่งที่ตนเองปรารถนาอยู่บ่อย ๆ ดังนั้น ความรู้สึกพึงพอใจในลักษณะดังกล่าวเป็นความสุขในระดับหนึ่งของมนุษย์ ที่เรียกว่า สุขจากกาม (ซึ่งเกี่ยวข้องความปรารถนาวัตถุและอารมณ์ที่น่าใคร่ น่าพอใจ) ดังความในอรรถกถาฎีกาโกปมสูตร^{๓๐} กล่าวถึงผู้ชายคนหนึ่งคิดจะออกบวชเพราะไม่ยอมให้มีชีวิตลำบากอยู่กับภรรยา พอบวชแล้วก็คิดว่า อยากจะกลับไปอยู่กับภรรยาอีก เพราะรู้สึกที่บ้านเรือนของตนเอง (ความรู้สึกเดิมที่อยู่กับภรรยาเป็นสถานที่ที่ดูคล้ายกับนรก) ให้ความรู้สึกเป็นสุขและอบอุ่นกว่า เหมือนอยู่ในเวชยันตปราสาท พอเห็นแควที่บ้าน ก็คิดอยากจะได้ไม้ไผ่ไว้ทำแควดี ๆ สำหรับตนเองจะได้นอนสบาย มองไปเห็นหม้อหุงข้าวใส่ข้าวเปลือก ก็คิดทางอกุศลว่า เมียเราคงไปกินข้าวกับชายอื่น ก็รู้สึกเป็นทุกข์ร้อนใจขึ้นมาว่า เราจะบวชอยู่ทำไม สึกดีกว่า มองเมียตนเอง ก็เกิดความรู้สึกหึงหวงขึ้นมา จนกลัวว่า เวลาที่ตนเองไม่อยู่ ผู้ชายคนอื่น (คนเลี้ยงช้าง คนเลี้ยงม้า) จะมาพูดเกี่ยวกับภรรยา

เรื่องข้างต้นสะท้อนความพึงพอใจและการคิดปรุงแต่งจิตใจไปตามอำนาจกิเลสตัณหา ในลักษณะยึดติดอุปาทานชั้น ๕ เพราะผู้ชายคนนี้เกิดความยึดมั่นในวัตถุและอารมณ์ที่น่าปรารถนา และเกิดความคิดปรุงไปตามความคิดต่าง ๆ คือ อยากจะได้รับความสุขสบายแบบชาวบ้านทั่วไป หรืออยากได้ที่อยู่ทีนอบสบาย (ลักษณะของกามตัณหา) อยากกลับไปใช้ชีวิตครอบครัวกับภรรยาเหมือนเดิม (ลักษณะภวตัณหา) เกิดความเบื่อหน่ายชีวิตนักบวช จึงรู้สึกอึดอัดรำคาญ ไม่อยากทนอยู่

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๓๗๑-๓๗๒.

สภาพนั้นอีกต่อไป และคิดไปเองว่า ภรรยาของตนจะมีชายอื่นและไม่อยากให้ใครมาเกี่ยวพัน (ลักษณะของวิภวตัณหา)

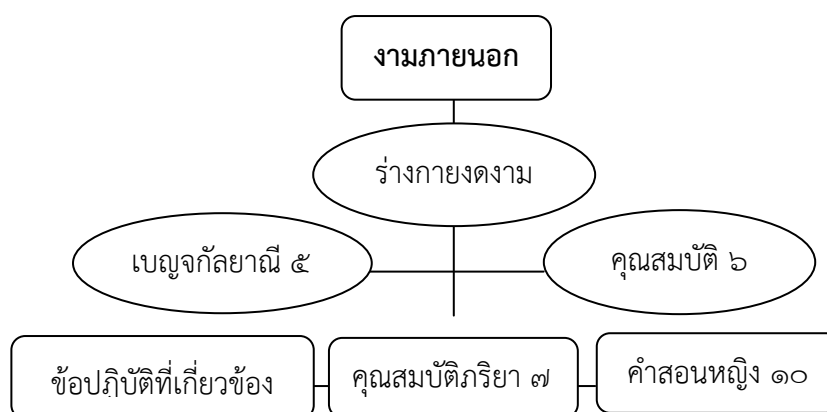
ดังนั้น การประเมินค่าความงามของสตรีมีความเกี่ยวข้องกับกิเลสตัณหาเป็นแรงจูงใจหรือแรงผลักดันอย่างหนึ่ง จากองค์ประกอบที่เหลือ เช่น ความยึดมั่นโดยเฉพาะถือว่า สตรีที่เกิดในวรรณะกษัตริย์และพรหมณ์สูงส่งกว่า ทั้งในเรื่องร่างกาย ความบริสุทธิ์ของการเกิดมา (ถือชาติ) วงศ์ตระกูล (ถือโคตร) รวมทั้งมองในภาพรวมอื่น ๆ เช่น การถือเรื่องทรัพย์สินเงิน (ฐานะทางสังคม)

สรุปผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า สตรีงามมาจากองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ จากกรรมดีและการปฏิบัติตนดีงาม (เน้นในปัจจุบัน) มีมรรยาทและวัตรปฏิบัติดีงาม การเสริมแต่งร่างกาย และจากความพึงพอใจตามกิเลสตัณหา

๓.๔ วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

๓.๔.๑ หลักการและจุดมุ่งหมายสำคัญของความงามภายนอก

หลักการและจุดมุ่งหมายสำคัญของความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ได้ศึกษาความงามใน ๒ หลักการสำคัญ (๑) ความงามภายนอก และ (๒) ความงามภายใน โดยเฉพาะคำว่า “ความงามภายนอก” คือ การศึกษาเรื่องความงามในทัศนะพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางร่างกายของสตรีตามหลักเบญจกัลยาณี คุณสมบัติที่ดี ๖ ประการ และข้อปฏิบัติดีเพื่อความดีงามสำหรับสตรี ตามหลักภริยา ๗ และคำสอนหญิง ๑๐ ประการ ดังแสดงในรูปภาพแนวคิด คือ

จุดมุ่งหมายสำคัญของความงามของสตรี คือ (๑) เพื่อได้ความรู้เรื่องความงามทางกายภาพโดยตรงของสตรี (๒) เพื่อทราบหลักเกณฑ์และมาตรฐานความงามในแง่มุมมองของพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อทราบความงามของสตรี ที่งาม ๒ ลักษณะ คือ งามด้านรูปพรรณสัณฐานงามกิริยามารยาทและคุณธรรมจริยธรรมในรูปแบบพระพุทธศาสนา จากการศึกษาข้อเปรียบเทียบข้างต้นทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับความงามของสตรี ดังนี้

ลักษณะความงามที่เป็นเลิศของสตรี (งามภายนอก)

ลักษณะโครงหน้าหรือรูปหน้าสวยงาม วงหน้างามเหมือนดวงจันทร์ มีรูปสัณฐานยาว คล้ายรูปไข่

ลักษณะอวัยวะส่วนศีรษะประกอบด้วย ตา คิ้ว หู จมูก ริมฝีปาก หน้าผาก ผม ฟัน แก้ม และลำคอ มีลักษณะสำคัญ คือ

- (๑) ตาสวย ลูกตาดำสนิท เนื้อตาขาวบริสุทธิ์ ตาคัลล้ายกินนรีหรือตาเนื้อทราย
- (๒) คิ้ว มีลักษณะยาวสุดคอบหรือหางตา รูปโค้งคล้ายคันธนู ดูสวยงามพอดี
- (๓) หู มีลักษณะของใบหูคล้ายพวงดอกหรือเปรียบได้กับรูปกลีบดอกบัว
- (๔) จมูกโด่งสวยงาม มีรูปทรงเป็นลำตั้งตรง คล้ายเข่าปั้นขั้วหาดาลตั้งไว้
- (๕) ริมฝีปาก มีลักษณะสมส่วนทั้งบนและล่าง มีสีอมแดงคล้ายสีผ้าแดงหรือผลตำลึงสุก
- (๖) หน้าผาก มีลักษณะกลมเกลี้ยงเกลา กว้างและยาวพอดี ไม่มีรอยผิวย่นบนหน้าผาก
- (๗) ผม มีลักษณะเส้นผมตรง สีผมดำสนิท และมีเส้นผมละเอียด
- (๘) ฟัน มีฟันครบ ๓๒ ซี่ เรียงต่อกันเรียบร้อย สีขาวคล้ายหน่อตุมของต้นกล้วย
- (๙) แก้มคูดุเอิบอิมและเต็มบริบูรณ์
- (๑๐) คอ มีรูปทรงกลมงาม คล้ายแห่งทองคำ

ลักษณะอวัยวะส่วนอื่น ๆ ประกอบด้วยแขน ๒ ข้าง มือ ๒ ข้าง เท้า ๒ ข้าง เล็บมือและเท้า หน้าอก (ถัน) ส่วนบั้นท้าย (ก้น) หน้าท้อง เอว (สะเอวหรือตะโพก) สะตือ ต้นขา (ขาอ่อน) หัวเข่า หน้าแข้ง มีความงามตามแบบของสตรี คือ

- (๑) แขนเรียวยาวงดงาม เป็นรูปทรงกลม เนื้อฝ่ามืออ่อนนุ่ม
- (๒) มือ-เท้า มีลักษณะนิ้วมือ-เท้าเรียวยาว ฝ่ามือ-ฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม และเท้ามีรูปทรงเสมอกันพอดี
- (๓) เล็บมือ-เท้า มีสีคล้ายสีครึ่ง สีเลือด (ในลักษณะอื่น ๆ เช่น ร่างกายมีเส้นเอ็น คล้ายสายน้ำนม)
- (๔) หน้าอก (รูปทรงถัน) มีลักษณะอวบอิมเต็มสมบูรณ์ ดูสมส่วน ทรงกลมอยู่ชิดกันและงอนขึ้นสวยงาม รูปทรงเหมือนดอกบัวตูม หน่อน้ำมันต์หรือหม้อทองคำ
- (๕) บั้นท้าย (ก้น) ลักษณะผิ้วผาย ไม่ห้อยย้อยลงเหมือนกระเช้า
- (๖) หน้าท้อง มีลักษณะหน้าท้องพอดี ราบเรียบสวยงาม (หรือหน้าท้องเล็ก) ไม่มีลักษณะท้องใหญ่หรือคนลงพุง
- (๗) เอว มีลักษณะสมส่วนงามพอดี รูปเอวกลม มีตะโพกผิ้วผาย
- (๘) สะตือ มีลักษณะกลมงามพอดี (เป็นข้อเปรียบเทียบคุณลักษณะมหาบุรุษที่นำศึกษาและนำข้อดีมาใช้)

(๙) ต้นขา (ลำขา-ขาอ่อน-หน้าตัก) มีลักษณะกลมงามเหมือนขาขวางหรือวงข้าง (หรือรูปทรงกลมคล้ายท่อนกล้วย)

(๑๐) หัวเขา มีลักษณะกลมเกลี้ยงเกลา

(๑๑) แข้ง-หน้าแข้ง มีลักษณะแข้งเกลี้ยงเกลาสวยงาม (รูปทรงเปรียบได้กับแข้งเนื้อทราย)

คุณสมบัติที่ดีสำหรับสตรีมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความงามในด้านต่าง ๆ คือ ผิวพรรณ อายุ สัดส่วนความสูง รูปทรงหรือทรวดทรงอ้วนและผอม สีผิว รอยตำหนิตามร่างกาย กำลังกาย กลิ่นตัว ท่าทางการเดิน ลักษณะเป็นสตรี (อิตถีภาวะ) ดังนั้น สตรีควรมีคุณสมบัติด้านความงามคือ

(๑) ผิวพรรณ มีคุณสมบัติเนื้อผิวร่างกายที่ผุดผ่อง ละเอียด เกลี้ยงเกลา เปรียบเทียบได้กับสีดอกประยงค์หรือทองคำ

(๒) อายุ มีความงามตามวัย ไม่มีผมหงอกและผิวหนังไม่เหี่ยวย่น

(๓) สัดส่วนความสูง มีข้อกำหนดประมาณความสูง-ต่ำไว้โดยเฉลี่ยว่าไม่สูงเกินไป ไม่เตี้ยเกินไป

(๔) รูปทรงหรือทรวดทรงอ้วนและผอม มีข้อกำหนดลักษณะโดยเฉลี่ยว่า ไม่อ้วนเกินไป และไม่ผอมบางจนเกินไป

(๕) สีผิว มีข้อกำหนดสีผิวว่า ไม่ดำเกินไปและไม่ขาวเกินไป

(๖) รอยตำหนิตามร่างกาย ไม่มีมูลแมลงวันหรือรอยตำหนิต่าง ๆ ที่ทำให้สูญเสียความงาม

(๗) กำลังกาย คือ พละกำลังของสตรี หรือสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ มีพละกำลังดี

(๘) กลิ่นตัว มีกลิ่นตัวแบบสตรีทั่วไปและมีการประพรมหรือตกแต่งร่างกาย เช่น ใช้น้ำหอมมีกลิ่นหอมพอดี

(๙) ท่าทางการเดิน ลักษณะการเดินองอาจ มีความสง่างาม

(๑๐) ลักษณะเป็นสตรี (อิตถีภาวะ) มีลักษณะเป็นสตรีโดยเพศ และท่าทางกิริยาอาการเป็นหญิงไม่ออกไปทางบุรุษ (ไม่มีจิตใจแข็งเบนทางเพศ คือ เป็นหญิงแต่อยากเป็นเหมือนบุรุษ อาจรวมถึงรสนิยมอื่น ๆ เกี่ยวกับบุรุษหรือความชอบเพศเดียวกันด้วย)

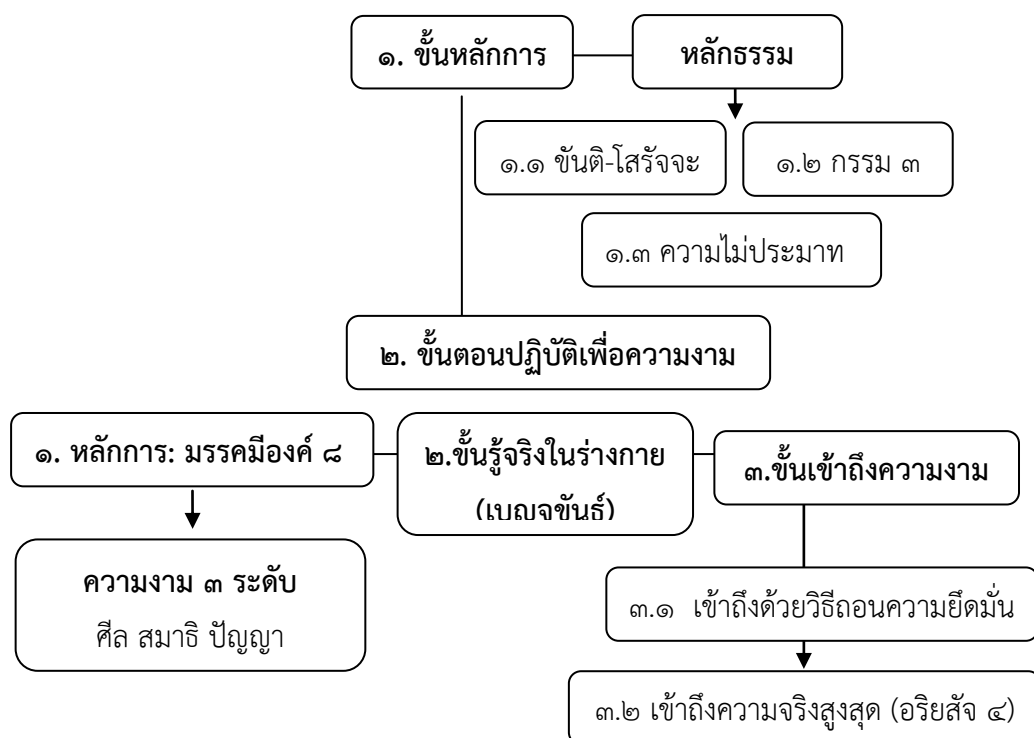
คุณสมบัติที่ดีของสตรีในด้านพฤติกรรมและข้อวัตรปฏิบัติในทัศนะพระพุทธศาสนา สรุปได้มี ๒ หมวดสำคัญ คือ (๑) หมวดอุปนิสัยหรือพฤติกรรมที่ดีและพฤติกรรมที่ควรงดเว้น (๒) หมวดคำสอนหญิง ๑๐ และคุณสมบัติหญิงในฐานะเป็นภริยาดีงาม ซึ่งได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว โดยสรุปเนื้อหา คือ เรื่องนิสัยหรือพฤติกรรมที่ไม่งามที่ควรงดเว้น เป็นการกระทำที่คั่นเคยหรือความประพฤติ แต่ไม่ดี และมีโทษสำหรับสตรี เช่น นิสัยไม่ชอบทำงานบ้าน นิสัยชอบนั่งแช่ นิสัยเป็นคนกระด้าง นิสัยชอบกด

ซึ่งคนอื่น ไม่เคารพผู้มีคุณหรือไม่สัมมาคารวะ ไม่เชื่อถือนิยามดี-ชั่ว ไม่เคารพในคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในฐานะเป็นพุทธบริษัท

ในหมวดโอวาท ๑๐ เกี่ยวข้องกับเรื่องวัตรปฏิบัติสำหรับการใช้ชีวิตคู่ คือ แนวทางปฏิบัติ จากการศึกษาเรื่องนางวิสาขา เช่น (๑) เป็นสตรีที่พึงฟูไว้ฟู หนักแน่นในเหตุและผล (๒) เป็นสตรีฉลาด จัดการบ้านหรือบริการบุคคล (๓) เป็นสตรีที่บริหารตนเป็น (๔) เป็นสตรีที่เคารพบูชาผู้อาวุโสเป็นอย่างดี และเรื่องคุณธรรมของภริยาดี เกี่ยวข้องกับหลักการบริหารจัดการเชิงพุทธสำหรับสตรี คือ (๑) บริหารตนดี (๒) บริหารงานดี (๓) บริหารคนในปกครองดี (๔) บริหารทรัพย์สินดี (๕) ยึดมั่นธรรมดี

๓.๔.๒ หลักการและจุดมุ่งหมายสำคัญของความงามภายใน

หลักการและจุดมุ่งหมายสำคัญด้านความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา ตามกรอบแนวคิดการวิจัยข้อที่ ๒ เกี่ยวข้องกับเรื่องความงามภายใน ดังนี้

จุดมุ่งหมายสำคัญของความงามภายใน คือ (๑) ชั้นหลักการประกอบด้วยการศึกษา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับชั้นติและโสรัจจะ กรรมและความไม่ประมาท เพื่อทราบ หลักการพัฒนาความงามของสตรีตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา (๒) ขั้นตอนปฏิบัติเพื่อความงาม เป็นแนวทางการพัฒนาความงามสูงสุดโดยวิธีปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเข้าถึงความงามเชิง พุทธ ๓ ระดับ คือ ระดับศีล สมานิและปัญญา และเพื่อเข้าถึงหลักความเป็นจริง (ความงาม-บริสุทธิ์) ในกระบวนการของอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

(ก) ชั้นหลักการ

การศึกษาชั้นหลักการดังกล่าวได้ระบุข้อธรรมไว้ ๓ ประการ โดยเฉพาะ คือ

หลักการข้อที่ ๑ กรรม มุ่งหมายถึงกุศลกรรม ๑๐ ประการ ถือว่าหลักเกณฑ์พื้นฐานสำหรับพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ทำให้รู้จักความดีและละเว้นความชั่วทางกาย วาจาและทางใจ และถือเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางศีลธรรมอย่างหนึ่งที่จำเป็นต่อสังคมด้วย เมื่อบุคคลไม่ว่าสตรีหรือบุรุษ ถ้าประพฤติตนดี อยู่ในศีลธรรมดีงาม ก็มีชีวิตเป็นปกติสุขและเจริญรุ่งเรือง ถ้าประพฤติเสื่อมเสียโดยไม่คำนึงศีลธรรมอันดี ก็เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย เช่น การทำลายชีวิตมนุษย์หรือเบียดเบียนรังแกกัน เป็นต้น เรื่องการทำกรรมดีมีความเกี่ยวข้องกับธรรมข้ออื่นด้วย คือ สัมมาทิฏฐิ หรือความเห็นชอบ เห็นถูกต้อง ในทัศนะพระพุทธศาสนาถือว่าการสร้างความเห็นถูกต้อง เป็นวิธีการแรกเริ่มที่ต้องทำก่อน เพราะเป็นเหมือนแสงส่องทางให้มนุษย์พัฒนาตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงความพ้นทุกข์ คือ การสร้างบุคคลให้มีความงาม ควบคุมคุณค่าในเชิงความคิดดี เช่น พิจารณาจากความคิดเห็นว่า สตรีนั้นมีความคิดในการทำความดีเป็นอย่างไร เป็นต้น สรุปลักษณะสัมพันธ์ของธรรมในเรื่องกรรมเพื่อพัฒนาความงาม คือ

สัมมาทิฏฐิ → กรรม ← (ขันติ โสรัจจะ เป็นข้อธรรมที่ช่วยส่งเสริมในกระบวนการของการทำความดีด้วย ซึ่งจะอธิบายต่อไป)

หลักข้อที่ ๒ ขันติและโสรัจจะ มีความสำคัญมากเช่นกัน เนื่องจากขันติ คือความอดทนต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ ไม่แสดงความดุร้าย ความโกรธและความเกลียดชัง เรียกว่า อดทนต่อสภาพอารมณ์ที่เป็นกิเลสขุ่นวน ให้ลุ่มหลง โลกและโกรธแค้น อาฆาต พยาบาท เหมือนเครื่องมือป้องกันตัวทางธรรม ป้องกันคนไม่ให้หลงทำผิด ธรรมข้อขันติมีความสัมพันธ์กับโสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยมในความมุ่งหมายคือ ความประพฤติเรียบร้อยดีงาม โดยการไม่ล่วงละเมิดทางกาย วาจา หรือไม่ทำผิดศีลธรรมทั้งทางกายและวาจา ดังนั้น โสรัจจะจึงความหมายในแง่ความสำรวจศีลธรรมด้วย เพราะคนที่ประพฤติตนดีด้วยการฝึกฝนกายดี ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม และฝึกฝนการใช้การคำพูดหรือยับยั้งตนเองไม่ให้พูดคำหยาบ คำไม่จริง คำเพ้อเจ้อ คำพูดที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และเสียผลประโยชน์ ซึ่งทำให้เกิดผลที่พึงประสงค์สำคัญคือ ความงามในเชิงพฤติกรรม (กิริยาวาจาดี-ทางกายและทางใจ) และมีข้อพิจารณาว่า ความอดทนไม่จำเป็นสำหรับคนพาล เพราะคนพาลเห็นว่าคนอดทนเป็นคนขลาดกลัว คือในสังคมทั่วไป ถ้าคนไม่รู้จักอดทน ก็ดูเหมือนไม่งาม หรือทำเรื่องที่ไม่งามออกมา เช่น ทำกิริยาหยาบคายต่อคนอื่น เพราะยังทนต่ออารมณ์กระทบกระทั่งไม่ได้และยังจัดการกับตนเองไม่ได้ เป็นต้น ถ้าคนสามารถอดทนตามธรรมต่อคนพาล (คนพาลทำไม่ดี ก็ไม่ควรทำไม่ดีตอบ) ถือว่าเป็นคนที่มีระดับการยับยั้งด้วยความอดทนดี

ดังนั้น ในแง่ความสัมพันธ์ของธรรมข้อขันติและโสรัจจะ เป็นธรรมที่ส่งเสริมให้คนงดงาม และยึดมั่นในธรรม เรียกว่า การใช้ชีวิตถูกต้องด้วยความไม่ประมาทในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ (ในความหมายธรรมทั้งหมดนับเข้ารวมในความหมายของธรรมคือ ความไม่ประมาท) คือ (๑) งดเว้นการฆ่าสัตว์ (๒) งดเว้นการลักขโมย ยกยอก ฉ้อโกงต่าง ๆ (๓) งดเว้นการประพฤติดีในกาม การล่วงละเมิดทางเพศ (๔) งดเว้นการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง (๕) งดเว้นการพูดส่อเสียด (๖) งดเว้นการพูดคำหยาบ (๗) งดเว้นการพูดเพ้อเจ้อ (๘) ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ ความโลภ ละโมบอยากได้ (๙) มีจิตไม่พยายาบาท (๑๐) มีความเห็นชอบและเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง สรุปลักษณะสัมพันธ์ของธรรมตามคำอธิบายข้างต้น ดังนี้

สัมมาทิฐิ → กรรม ← ขันติ โสรัจจะ
ความไม่ประมาท

หลักการข้อที่ ๓ ความไม่ประมาท มีจุดหมายสำคัญที่ปรากฏในจุนิเทศ คือ บุคคลที่มีความประมาท คือ คนที่มีสติระมัดระวัง มีความตั้งใจดี ทำความดีโดยไม่ย่อท้อ และมีความขยันหมั่นเพียรอยู่เสมอในการทำความดี เรียกว่า “ไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย” ลักษณะที่เห็นได้จากการพิจารณา เช่น การมีความคิดริเริ่มในด้านดี หรือความรู้สึกระท้อหรือร้อนในการคิดดี ทำดี พูด ถ้าพัฒนาให้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ คือ การตั้งใจให้มีสติสัมปชัญญะอยู่ในทุกการกระทำ หรือทุกอริยาบถ ซึ่งต้องใช้ความเพียรและความตั้งใจดีเป็นแรงผลักดัน เหมือนพระสงฆ์ปฏิบัติพระวินัยเพื่อต้องการฝึกหัดกาย-วาจา ให้สงบ ไม่ให้ละเมิดพระวินัย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพัฒนาตนให้มีจิตตั้งมั่นดี (สมาธิ) เป็นต้น ดังนั้น ความไม่ประมาทเป็นเหมือนธรรมองค์ใหญ่ที่รวมธรรมที่ต่าง ๆ ไว้ เพื่อพัฒนามนุษย์ให้ถึงความงามขั้นสูง คือ การพ้นทุกข์ จะเห็นได้ว่า การศึกษาข้อธรรมดังกล่าวมีธรรมที่ควรพิจารณาเกี่ยวข้อง เช่น ศรัทธาในกุศลธรรม หิริ (ความละอายใจ ไม่กล้าทำบาปหรือความชั่วร้ายต่าง ๆ) โอตตปปะ (ความกลัวต่อความชั่วร้าย, ตระหนักรู้ในโทษ ความเสื่อมเสียต่าง ๆ) วิริยะ (ความเพียร) ปัญญา (ความรู้, การพิจารณาไตร่ตรอง, ความรอบรู้) ความตั้งใจฟังธรรม (ชวนขยายเรียนรู้อยู่เสมอ) ทรงจำธรรม (จดจำสิ่งที่เรียนรู้, จดบันทึก, ทบทวนในระบบความคิด) พิจารณาเนื้อความของธรรม (นำเนื้อหามาทบทวนใหม่, พิจารณาเนื้อหาด้วยปัญญาให้รอบด้าน) ปฏิบัติธรรมตามสมควร (นำธรรมไปใช้, ต้องได้ลงมือปฏิบัติในสิ่งที่เรียนรู้มา, หรือถ่ายทอดให้คนอื่นได้รับประโยชน์)

ความไม่ประมาททำให้สติตั้งงาม ตามความหมายดังกล่าวมีแนวทางสำคัญที่สามารถปฏิบัติได้ตามแนวทางข้างต้น คือ

(๑) เริ่มต้นที่การเว้นคนไม่ดี คนพาล เข้าไปหาบัณฑิตหรือผู้รู้ สร้างความเห็นถูก การคิดดี ใฝ่ดีให้เกิดขึ้นในใจ เพื่อป้องกันไม่ให้หลงไปตามคำแนะนำของคนไม่ดี

(๒) พัฒนาตนเองตามกระบวนการสัมมาทิฐิ → กรรม → ชั้นดีและโสรจจะ → ความไม่ประมาท

(๓) ปฏิบัติให้ดีเหมาะสมต้งามตามหลักที่แสดงไว้เรื่องโอวาท ๑๐ และเรื่องภริยา ๗ ประการ

เมื่อปฏิบัติได้ตามหลักการดังกล่าว ถือได้ว่า สตรีนั้นมีความงามในระดับต้น คือ ศील ต่อไปจึงพัฒนาจิตใจและปัญญาของตนเองต่อไป ให้เข้าถึงความงามระดับกลาง คือ สมภาติ และระดับสูงคือ ปัญญา จะเห็นได้ว่า ผลของการความงามในระดับต้น ทำให้คนเป็นปกติอยู่ในศีลธรรมต้งาม และเป็นคนที่ม่พิพติกรรมทางกายและการแสดงออกทางคำพูดต้งาม รวมทั้งมีการมีอุปนิสัยใจคอดี จึงเป็นที่ถูกใจและชื่นชมของคนทั่วไป เหมือนนางวิสาขาที่ม่ักจะได้รับคำชมในเรื่องความงาม นิสัยใจคอดีมีความเอื้อเฟื้อคนอื่น และเป็นอุบาสิกาที่เป็นโสดาบันเจริญในอริยธรรมที่ประเสริฐ เป็นต้น

สรุปความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความประมาท ที่นำมาเป็นแนวพัฒนาความงามของสตรีต้งนี้

ศรัทธาในกุศลธรรม → หิริ → โอตตปะปะ → วิริยะ → ปัญญา → ความต้งใจฟังธรรม → ทรงจำธรรม → พิจารณาเนื้อความของธรรม → ปฏิบัติธรรมตามสมควรตามธรรม

= ความไม่ประมาท

(ข) ขั้นตอนปฏิบัติเพื่อความงาม

หลักการสำคัญของการศึกษาขั้นตอนปฏิบัติเกี่ยวเนื่องกับข้อธรรมที่กล่าวข้างต้น ซึ่งมีความสัมพันธ์ในเชิงเหตุ-ผล ที่ส่งเสริมสนับสนุนกัน โดยเฉพาะสัมมาทิฐิ คือความเห็นถูกต้อง ที่เป็นธรรมเริ่มแรกในกระบวนการ จึงนำหลักของมรรคมีองค์ ๘ เข้าศึกษา ทำให้ทราบแนวทางสำหรับพัฒนาสตรีเพื่อความงาม ๓ ระดับในทัศนะพระพุทธศาสนา คือ ศील สมภาติ ปัญญา ซึ่งเรื่องเกี่ยวกับศีล (อธิบายในความหมายกุศลกรรม ๑๐) ได้อธิบายสาระสำคัญไว้พอสมควรแล้วข้างต้น

(๑.๑) ขั้นเตรียมตัวเพื่อฝึกฝนและพัฒนาความงาม ๓ ระดับ

การแนวทางการฝึกฝนและพัฒนาความงาม ๓ ระดับ คือ ศील สมภาติ ปัญญา โดยมีหลักการในพระไตรปิฎก ในพระสูตรชื่อจุฬารากุโลวาทสูตร^{๓๑} ที่สอนเกี่ยวกับธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ หมายถึง ธรรม ๑๕ ประการ คือ เว้นบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้เกียจคร้าน ผู้หลงลืมสติ ผู้มีจิตไม่มั่นคง และผู้มีปัญญาทรม คบบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้มีศรัทธา ผู้ขยัน ผู้มีสติมั่นคง ผู้มีจิตต้งมั่น และผู้มีปัญญา พิจารณาธรรม ๕ ประการ คือ พระสูตรที่น่าเลื่อมใส สัมมปปธานสูตร สติปิฎก ฐานสูตร ฌานและวิโมกข์ และญาณจรिया อีกนัยหนึ่ง หมายถึง ธรรม ๑๕ ประการ คือ อินทรีย์ ๕ ประการ สัญญาอันเป็นส่วนแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้ ๕ ประการและธรรม ๕ ประการ มีกัลยาณมิตตตา

^{๓๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๖/๔๗๐.

เป็นต้น^{๓๒} และในพระสูตรได้สอนเรื่องร่างกาย (เบญจขันธ์) คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (๑) เพื่อให้เข้าใจหลักไตรลักษณ์ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๒) เพื่อให้ความเบื่อหน่ายและคลายความยึดมั่นถือมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (๓) เพื่อให้เกิดสัญญา ๕ ประการ^{๓๓} คือ “ความสำคัญว่าไม่เที่ยง, ความสำคัญว่าเที่ยง เป็นทุกข์ ในสิ่งที่ไม่เที่ยง, ความสำคัญว่า ไม่ใช่ตัวตนในสิ่งที่เป็นทุกข์, ความสำคัญในการละ, ความสำคัญในวิราคะ (เบื่อหน่าย, คลายความยึดมั่นถือมั่น)

ดังนั้น แนวทาง ๑๕ วิธีดังกล่าว จึงเป็นแนวทางฝึกฝนอินทรีย์ของบุคคลให้พร้อมเพื่อความบริสุทธิ์หมดจดหรือความพ้นทุกข์ โดยให้ทำความเข้าใจเรื่องบุคคลที่จะเข้าไปหา ควรเป็นบุคคลที่สามารถชักนำให้เกิดการพัฒนาใน ๓ ระดับ คือ สมาธิ ปัญญา โดยแบ่ง ๓ ประเภท คือ

บุคคลประเภทที่ ๑ ควรเว้น มี ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้เกียจคร้าน ผู้หลงลืมสติ ผู้มีจิตไม่มั่นคง และผู้มีปัญญาทรมาน

บุคคลประเภทที่ ๒ ควรคบ มี ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้มีศรัทธา ผู้ขยัน ผู้มีสติมั่นคง ผู้มีจิตตั้งมั่น และผู้มีปัญญา

ประเภทธรรม ๕ ประการ คือ การพิจารณาธรรม ได้แก่ พระสูตรที่น่าเลื่อมใส (แหล่งความรู้) สัมมปธานสูตร สติปัฏฐานสูตร ฌานและวิโมกข์ และญาณจรिया สรุปรูปเนื้อความสำคัญตามอรรถกถา จะเห็นว่า มีการแบ่งประเภทเป็น ๕ หมวด

หมวดแรกเป็นการพิจารณาดูความบริสุทธิ์ด้านความเชื่อ เช่น ดูเรื่องแนวคิดหรือความเชื่อของคน และดูความถูกต้องของพระสูตร (ว่าน่าเชื่อถือหรือเป็นแหล่งความรู้ที่ก่อให้เกิดความเจริญและให้คุณค่าที่ดีงามหรือไม่) สรุปรุประเด็นสำคัญ ๓ ข้อ คือ (๑) เว้นคนไม่มีความเชื่อ (๒) เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ บุคคลที่มีความเชื่อ (๓) พิจารณาสูตรที่เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส

หมวดสองให้พิจารณาดูความบริสุทธิ์ด้านความเพียร ว่า บุคคล (บุรุษหรือสตรี) เป็นคนนิสัยขยันหมั่นเพียร หรือเป็นคนเกียจคร้าน สรุปรุประเด็นสำคัญ ๓ ข้อ คือ (๑) เว้นคนเกียจคร้าน (๒) เสพ คบ นั่งใกล้ (เข้าไปสนทนา หรือปรึกษาข้อธรรม) คนที่มีนิสัยขยันหมั่นเพียร (ปรารธนาความเพียร) (๓) พิจารณาความเพียรชอบ (เห็นเหตุ - ผล, คุณค่า ความเพียรชอบ)

หมวดสามให้พิจารณาดูความบริสุทธิ์ด้านสติ ระลึกได้ว่า บุคคลนั้นว่า มีสติระลึกหรือเป็นคนกลุ่มหลง และพิจารณาดูธรรมข้อสติปัฏฐาน

หมวดสี่ให้พิจารณาความหมดจดด้านสมาธิ (ความตั้งใจมั่น) ว่า บุคคลนั้นเป็นคนที่ไม่มัวใจตั้งมั่นหรือมีใจตั้งมั่น และให้พิจารณาฌานและวิโมกข์

^{๓๒} อ่างแล้ว. ม.อ.อ. ๓/๔๑๖/๒๔๙, ส.สพ.อ. ๓/๑๒๑/๔๓.

^{๓๓} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓/๒/๔๘๓.

หมวดทำให้พิจารณาความหมัดจดด้านปัญญา มี ๓ ข้อ คือ ด้วยการเว้นคนทรมปัญญา คบหาคนมีปัญญา และให้พิจารณาจรिया (ความประพฤติ) ให้ลึกซึ้ง

สรุปรากฐานสำหรับนำไปใช้เพื่อการพัฒนาความงามมีองค์ประกอบ ๑๕ ขั้นตอน การมุ่งเน้นฝึกฝน พัฒนาอินทรีย์ให้บริสุทธิ์ถึงดงาม ๕ ด้าน ความศรัทธา ความเชื่อ ความขยันหมั่นเพียร ความตั้งใจใฝ่ชอบ การตั้งใจให้มั่นคง ความรู้ชัดเจน และเห็นได้ว่า วิธีการดังกล่าวสามารถนำไปใช้สนับสนุนมรรคมีองค์ ๘ โดยเริ่มต้นที่การสร้างแนวคิดที่ถูกต้อง ดังแสดงในรูปโครงการ ดังนี้

หมวดธรรม	สนับสนุน	มรรคมีองค์ ๘	ความงาม ๓
๑.ศรัทธา / ความรอบรู้	}	สัมมาทิฐิ	ปัญญา
๒.ปัญญา/จรिया		สัมมาสังกัปปะ	
๓.ความเพียร/เพียรชอบ	}	สัมมาวายามะ	ศีล
		สัมมากัมมันตะ	
		สัมมาวาจา	
๔.สติ/สติปัญญา ๔	}	สัมมาอาชีวะ	สมาธิ
๕.สมาธิ/ฌานและวิโมกข์		สัมมาสมาธิ	

ผลลัพธ์ของการปฏิบัติ : ถ้าสตรีปฏิบัติวางรากฐานตัวเองตามขั้นตอนจึงมีลักษณะเชิงศักยภาพที่งดงาม เหมาะแก่การฝึกฝนและพัฒนา ๕ ด้าน โดยรู้จักข้อเสีย หรือข้อด้อยของบุคคลที่ไม่ควรคบหา รู้จักข้อดี จุดเด่นของคนดี ๕ ประเภทที่จะช่วยเหลือให้ได้โอกาสดีในการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง และข้อสุดท้าย คือ การพัฒนาปัญญาในทางพุทธศาสนา ปัญญา คือ ความบริสุทธิ์ถึงดงาม เพราะสามารถทำให้คนบริสุทธิ์ถึงดงามตามสมควรแก่การปฏิบัติ ถึงขั้นสูงสุดคือความบริสุทธิ์ถึงดงาม เพราะพ้นกิเลสและเข้าถึงหลุดพ้น (วิมุตติ)

๓.๕ วิเคราะห์กรณีศึกษาสตรีผู้งดงามในสมัยกาล

การศึกษาความงามของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุชา โดยเลือกสตรีในสมัยพุทธกาล ที่มีชีวิตอยู่แบบคฤหัสถ์หรือชาวบ้านทั่วไป และสตรีที่ใช้ชีวิตแบบชาวบ้าน แต่ก้าวเข้ามาในพระพุทธศาสนา เป็นบุคคลที่มีบทบาททั้งในครอบครัว บ้านเมืองและพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกัน สตรีนั้นก็มีความงามในระดับที่ประชาชนทั่วไปยกย่องในตำแหน่งสูงสุดในฐานะเป็นยอดหญิงงาม รวมทั้งสตรีที่ก้าวพ้นความงามแบบชาวโลก โดยสามารถพัฒนาตนเองเป็นแบบอย่างสตรีที่มีจริยวัตรตรงดงามและมีคุณธรรมที่งดงามใน ๓ ระดับคือ ศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์บทบาทของสตรีแต่ละคนมีจุดเด่นและจุดด้อยในแง่ความงามต่างกัน ดังนี้

๓.๕.๑ จุดเด่นด้านความงามของนางอัมพาลี

จุดเด่น : นางอัมพาลีมีความโดดเด่นหลายด้าน คือ (๑) ด้านความงาม เป็นสตรีที่สวยงามที่สุดในเมืองเวสาลี (๒) เป็นสตรีที่เลิศในการขับร้อง ฟ้อนรำ และดนตรี (๓) เป็นอุบาสิกาผู้สร้างศาสนวัตถุ คือ การถวายสวนมะม่วง เพื่อเป็นสถานที่พักอาศัย และ ปฏิบัติธรรม (๔) เป็นสตรีที่มีจิตใจมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา ไม่เห็นแก่ลาภหรือทรัพย์สินเงินทอง (๕) เป็นสตรีที่เข้าถึงความงาม ๓ ระดับ คือ ศิล สมาธิและปัญญา กล่าวคือ นางได้ปฏิบัติเพื่อมีสติสัมปชัญญะในกาย เวทนา จิต ธรรม ด้วยวิธีการเจริญสติสัมปชัญญะในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ในขณะที่เดิน ยืน นั่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง เป็นต้น

ในช่วงชีวิตก่อนเข้ามาบวชพระพุทธศาสนา นางอัมพาลีมีชีวิตแบบชาวโลกทั่วไป ที่อยู่ในวงจรของกิน กาม เกียรติ โดยฐานะจำเป็นต้องดำรงชีวิตและดำรงเกียรติยศชื่อเสียงของตนเอง ในฐานะที่เป็นหญิงงามเมืองที่พระราชกษัตริย์แต่งตั้งให้ จึงต้องใช้ความงามซึ่งเป็นยอมรับและกล่าวขานถึงในต่าง ๆ แคว้น เพื่อให้ความสุขสำราญทางกายและปลอบบโถมทางใจ ให้กับคนผู้แสวงหาความสุข แม้แต่พระเจ้าพิมพิสารก็ได้มาอยู่ร่วมกับนาง จนมีบุตรด้วยกันคนหนึ่ง วิมล ซึ่งในเวลาต่อมาได้บวชเป็นภิกษุมีชื่อว่า วิมลโกณฑัญญะ ต่อมา นางอัมพาลีได้เห็นสังขารชีวิตและได้ก้าวผ่านชีวิตแบบโลกีย์ ที่ตนเองสำคัญว่าดีเลิศ โดยหันมาบำเพ็ญประโยชน์สุขให้กับตนเอง (ที่พึงของคนก่อนตาย-รู้สังขาร) และบำเพ็ญกุศลธรรมต่าง ๆ มากมายไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในฐานะอุบาสิกาผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๓.๕.๒ จุดเด่นด้านความงามของนางสาลาวตี

จุดเด่น : นางสาลาวตีเป็นสตรีที่สวยงามที่สุดในเมืองราชคฤห์ ได้รับแต่งตั้งโดยพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาผู้ครองแคว้นมคธ สืบเนื่องจากได้รับคำแนะนำถึงความรุ่งเรืองของเมืองเวสาลี ที่มีความเจริญหลายด้าน รวมทั้งมีสตรีที่สวยงามที่สุดเมือง เป็นแหล่งจงใจและสร้างความสุขให้กับประชาชน ทำให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นความสำคัญจึงจัดให้มีการคัดเลือกหญิงงามประจำเมืองขึ้น และได้นางสาลาวตีเป็นหญิงงามคนแรกในเมืองราชคฤห์ โดยมีภาระหน้าที่ในการสร้างความสุขและความบันเทิงให้กับประชาชนในเมือง โดยภาพรวมเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของแคว้น (ประเทศ) หรือสร้างความมั่งคั่งทางรายได้ให้กับบ้านเมือง

ความงามของรูปร่างสตรี ไม่ยั่งยืนคงทน เมื่อนางสาลาวตี หลังจากตั้งครรภ์และคลอดบุตรชายคนหนึ่งแล้ว (โดยเฉพาะลูกชาย จะไม่เปิดเผยหรือให้คนอื่นทราบ เพราะความกลัวและไม่ต้องการเก็บลูกชายไว้) นางสาลาวตีจึงบุตรชายนำไปปล่อยทิ้งไว้ในกระดัง ซึ่งต่อมาได้เจ้าชายอภัยมาพบและรับไปอุปการะเลี้ยงดู โดยตั้งชื่อว่า “ชิวก” หรือชิวโกมารภัจจ์ นางสาลาวตีมีความคิดแบบชาวโลกทั่วไป ที่ยังมีความหวังเรื่องอำนาจ หน้าที่การงาน ชื่อเสียง เกียรติยศ ของตน จะเสื่อมลง ถ้ามีใครรู้ว่า นางงามประจำเมืองมีลูกแล้ว ทำให้นางตัดสินใจนำลูกไปทิ้ง และในเวลาต่อมา นางได้ลูกสาว

(๕) ทรงใส่ใจในการเรียนรู้ และชวนช่วยช่วยเหลือ แนะนำ และตักเตือนให้ภิกษุณีรูปอื่น ไม่ละเลยการเรียนหัวข้อธรรม คือ อุทเทส ปริปุจฉา อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา

(๖) พระนางใส่ใจในสุขภาพพลานามัยของสตรีโดยเฉพาะ สอนให้สตรีรู้จักรักษาความสะอาด ร่างกายให้ดี

(๗) ทรงเป็นสตรีตัวอย่างในหลายด้าน และทรงให้คติธรรมก่อนปรินิพพานว่า “จงทำความเพียรให้มั่น เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมเถิด” และ “พองจรรักษาพุทธศาสนาไว้”

(๘) เป็นสตรีที่มีจิตใจแน่วแน่มั่นคงเสมอ เช่น เรื่องพระนางปชาบดีโคตมี (มารดาของพระพุทธเจ้า) ถวายผ้าในอรรธกถาทักขิณาวีถักสูตรแสดงไว้ว่า พระนางเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ๒ ด้าน คือ มีพระสิริโฉมงดงาม และถ้าได้พระโอรส หรือธิดา จักเป็นพระจักรพรรดิ พระนางมีจิตแน่วแน่มั่นในการถวายผ้า โดยคิดทำทุกอย่างเอง โดยเสร็จไปโรงทอผ้าเอง ได้จับปลายกระสวยผ้าทำการทอผ้าเอง ด้วยหัวใจที่รักในบุตร (พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์ ในช่วง ๒๙ พรรษา) พระนางนำผ้าฝ้ายมาจากตลาด ขย่ำ กรออย่างละเอียดและให้สร้างโรงทอภายในวัง ให้ช่างศิลป์ช่วยดูแลและทอผ้าจนสำเร็จเป็นผ้าคู่หนึ่ง จัดไว้ในหีบที่มีกลิ่นหอม พระนางตั้งใจทำถวายบุตร(คือพระพุทธเจ้า) เมื่อนำถวายพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าจะเป็นการอนุเคราะห์พระสงฆ์โดยภาพรวม จึงปฏิเสธและขอให้ถวายในนามของสงฆ์

๓.๕.๖ จุดเด่นด้านความงามของนางวิสาขา

จุดเด่น :

(๑) นางวิสาขาเป็นสตรีที่มีความโดดเด่นหลายด้าน คือ ในด้านความมั่งคั่งของทรัพย์สิน (เป็นลูกเศรษฐี) ด้านความงามตามหลักเบญจกัลยาณี ด้านกิริยามรรยาทของหญิงและมีจริยวัตรงดงาม ด้านคุณธรรมและด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

(๒) นางวิสาขาได้แต่งงานกับบุตรของมิคารเศรษฐีชื่อว่าปุณณวัณณกุมาร ในเมืองสาวัตถี ทำให้เมืองนี้มีตระกูลใหญ่ ๒ ตระกูล คือ ตระกูลของเศรษฐีอนาถปิณฑิกะและตระกูลของนางวิสาขามหาอุบาสิกา ทั้งสองตระกูลมีบทบาทในด้านทำนุบำรุงและป้องกันพระพุทธศาสนา

(๓) นางวิสาขา สร้างวิหารถวายไว้ในพระพุทธศาสนาชื่อว่า บุพพาราม เพื่อเป็นแหล่งพักอาศัย เรียนรู้พระสัทธรรมและปฏิบัติศาสนกิจของพุทธบริษัททั่วไป

(๔) เป็นสตรีที่มีลักษณะงดงามตามหลักเบญจกัลยาณี ๕ ประการ คือ มีผิวพรรณงาม เนื้องาม เล็บงาม ฟันงาม และวัยงาม (แม้จะมีอายุ ๑๒๐ ปี ก็ยังงดงามเหมือนหญิงสาวอายุ ๑๖ ปี)

(๕) ได้รับคำสอนและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการถือศีลในอุโบสถ ๓ ประเภท คือ (๑) โคบาลอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค) (๒) นิคัณฐอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนถ์) และ (๓) อริยอุโบสถ (อุโบสถปฏิบัติอย่างอริยสาวก) และให้ถือปฏิบัติอริยอุโบสถ ในรูปแบบ ๕ วิธี คือ ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ศีลของตนและความดีของเทวดา

๖) เป็นสตรีที่โอบอ้อมอารี มีจิตใจงดงาม เสียสละและชอบบริจาคทาน เช่น ชอบถวายอุปกรณ์เครื่องใช้สอย หรือเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน

(๗) ได้รับการอบรมมารยาทมาดีจากตระกูล เช่น การถือหลักโอวาท ๑๐ ประการ

(๘) ได้รับการอบรมสั่งสอนเรื่องการเป็นภรรยาที่ดี จากพระพุทธเจ้า สามารถถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติที่ดีงามสำหรับสตรี ๘ ประการ คือ ต้องตื่นก่อนนอนที่หลังสามีและปฏิบัติหน้าที่ดี พุดจาไพเราะ, ให้เกียรติและความเคารพคนที่สามีรักเคารพเสมอกัน, รู้จักจัดการงานดี, รู้จักจัดการคน, รู้จักจัดการทรัพย์, จิตใจมั่นคงในพระรัตนตรัย, มีศีล ๕ และมีคุณธรรมประจำใจ, มีจิตใจเอื้อเพื่อชอบการเสียสละและบริจาคทาน

(๙) เป็นสตรีที่มีอุปการคุณใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนาและเป็นแบบอย่างในธรรมเนียมปฏิบัติของอนุชนรุ่นหลัง คือ นางได้แต่งตั้งให้สตรีเลิศด้านการให้ทาน เช่น การถวายวัดบุพพาราม และได้รับเริ่มให้ถวายทาน ๘ อย่าง โดยขอพร ๘ ประการ (ตั้งความในวิสาขาวัตถุ) เพื่อถวายทาน ๘ ประการ คือ ผ้าวัสสิกสาฎก อาคันตุกภัต คมิกภัต คิลานภัต คิลานุปัฏฐากภัต คิลานเภสัช ฐวยาคู และผ้าอาบน้ำ

(๑๐) เป็นสตรีแบบอย่างในด้านการทำนุบำรุงและป้องกันพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นอุบาสิกา สตรีที่ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา ได้บำรุงเลี้ยงและบำเพ็ญกุศลมากมาย ในขณะเดียวกัน ก็ทำหน้าที่เป็นผู้ป้องกันเหตุร้ายหรือความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้น ทำให้ประชาชนเกิดความเสื่อมศรัทธาซึ่งจะเป็นภัยต่อพระพุทธศาสนาในอนาคต เช่น ในเรื่องพระอุทายี ปฐมอนิยตสิกขาบท (ว่าด้วยการนั่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง) นางวิสาขาได้ตำหนิพระอุทายีนั่งคุยกับหญิงสาว ของตระกูลหนึ่งที่อุปฐากอยู่ในที่ลับสองต่อสอง เป็นต้น รวมทั้งตำหนิการที่พระอุทายีนั่งคุยกับหญิงในที่ลับหูในลักษณะของคนที่พูดคุยกันลับและไม่เปิดเผย

การศึกษาวิเคราะห์สตรีที่งดงามในสมัยพุทธกาลดังกล่าว ทำให้ทราบว่า สตรีในสมัยนั้นมีความเคร่งครัดในธรรมเนียมปฏิบัติและคำสั่งสอนของบิดามารดา โดยเฉพาะนางวิสาขา ส่วนสตรีท่านอื่น มีความงดงามในด้านรูปพรรณสัณฐานงดงามตามแบบเฉพาะตน เช่น นางอัมพาลี นางสิริมานางปทุมวดี เป็นต้น สตรีทั้งหมดเป็นผู้ที่มีงามระดับประเทศหรือแคว้นแคว้นและมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคม ในด้านความบันเทิงและสร้างกระแสความนิยมดึงดูดให้แคว้นอื่นเข้ามา ก่อให้เกิดผลดีทางด้านสังคม เศรษฐกิจและประเทศด้วย ในด้านความงามทางธรรม สตรี เช่น นางวิสาขา พระนางปชาบดีโคตมี เป็นแบบอย่างของสตรีที่ดีงาม โดยได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศในด้านการถวายทาน ยอดเยี่ยม และความเป็นเลิศด้านเรียนรู้ชีวิตมามาก (ผู้อาวุโส, ผู้มีประสบการณ์ชีวิต) หรือรู้ราตรีนาน ในขณะเดียวกัน ก็เป็นแบบอย่างในการทำนุบำรุงและป้องกันพระพุทธศาสนาด้วย

บทที่ ๔

สรุปและข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุป

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์การศึกษา ๒ ประการ คือ เพื่อศึกษาความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา มีผลสรุปและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๔.๑.๑ ผลสรุปความงามของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ความงามภายนอกของสตรีมีคุณค่าด้านสุนทรียภาพความงามในด้านรูปลักษณ์และการสร้างเสริมคุณค่าความงามส่วนตัว รวมทั้งการมีธรรมเนียมนิยมและวิธีปฏิบัติตนดี เช่น ลักษณะรูปร่างสวยงามดึงดูดสายตาของบุคคลทั่วไป การเสริมแต่งรูปร่างให้ดูสวยงามและมีบุคลิกลักษณะท่าทางดี ดังนั้น สตรีผู้มีความงาม จึงงดงามเพราะมีคุณสมบัติความงามทางเรือนร่างโดยเฉพาะประการหนึ่ง และความงามเพราะการเสริมแต่งตัวตนให้ดูสวยงามและมีความสง่างามประการหนึ่ง รวมทั้งการรู้จักเสริมแต่งด้วยเครื่องประดับหรือเครื่องอาภรณ์ เช่น การสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์ให้เหมาะสมและดูดีเหมาะสมกับวัย ถ้าสตรีที่มีรูปร่างสวย ได้แต่งตัวด้วยการสวมใส่เสื้อผ้าสะอาด ทำให้สวยงามและดูเรียบร้อยดีขึ้น ถ้าคนที่มีรูปร่างสวย แต่ไม่ชอบแต่งตัวหรือปล่อยให้เนื้อตัวสกปรก ก็ดูไม่สะอาดและดูหม่นหมอง ไม่น่าดูสำหรับผู้พบเห็น

ดังนั้น ในมุ่งหมายของความงาม จึงพิจารณา ๒ ด้าน คือ

(๑) พิจารณาโดยรูปลักษณ์ตามหลักของพระพุทธศาสนาและการใช้เครื่องแต่งกายตามปกติให้เหมาะสม ในทัศนะพุทธศาสนาให้มองสตรีที่มีความงามสวยอย่างเหมาะสมพอดี ถ้าสตรีรูปสวยแต่แต่งตัวหวือหวา ไม่ปกปิดร่างกายหรือแต่งตัวเปลือย ไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่ ก็ถือว่า ดูไม่ดีและน่าเกลียด

(๒) พิจารณาด้านกิริยามรรยาทและวัตรปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สตรีผู้ที่มีความงามเพราะมีกิริยามรรยาทและวัตรปฏิบัติที่ดีงาม เช่น ทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดีในทัศนะพระพุทธศาสนา คือ สตรีที่เชื่อฟังสามี ดูแลสามีให้ชอบใจ ภรรยาแบบนี้ถือว่าประเสริฐ เพราะในวิถีปัจจุบัน สตรีที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างนี้ หาได้ยาก เนื่องจากสามีภรรยาที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน นอกจากมีความรักภักดีต่อกันแล้ว ก็ต้องมีความเคารพต่อกัน ด้วยการปฏิบัติต่อกัน ทั้งโดยหน้าที่เป็นภรรยาและการปฏิบัติหน้าที่ดีตามธรรม

ความงามภายในของสตรีตามนัยพระพุทธศาสนา คือ สตรีที่มีความงามเพราะมีคุณธรรมต่าง ๆ และคุณสมบัติของสตรีที่มีความงามก่อให้เกิดคุณค่าความงามต่อตนเองและสังคม กล่าวคือ สตรีที่มีความงามมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความงามตามธรรม เช่น เชื่อกรรม มีจิตใจใฝ่ดีและใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท เป็นต้น ดังนั้น สตรีที่มีความงามตามธรรมด้วยถือหลักธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติ ๓ ประการ คือ การยึดหลักกรรมเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานสำหรับพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ทำให้รู้จักความดีและละเว้นความชั่วทางกาย วาจาและทางใจ และถือว่าเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางศีลธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดเป็นต่อสังคม การถือหลักข้อที่ ๒ ขันติและโสรัจจะ เพื่อฝึกฝนให้มีความอดทนต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ เพื่อยับยั้งอารมณ์ไม่ให้หลงผิดตามความโลภ โกรธ หลง เมื่อรู้จักฝึกความอดทน ก็ส่งเสริมให้มีความสงบเสงี่ยมความประพฤติเรียบร้อยดีงามกายและวาจา หลักข้อที่ ๓ ความไม่ประมาท เพื่อเป็นแนวทางฝึกฝนให้เป็นคนที่มีสติระมัดระวัง ด้วยความตั้งใจมุ่งมั่นสร้างความดีหรือคุณประโยชน์ตนเองและส่วนรวม ไม่เบื่อบ่นหน่ายย่อท้อต่อการทำความดี หลักการดังกล่าวเป็นแนวทางการฝึกฝนตนและพัฒนาความงามเบื้องต้นในระดับ ศีล และพัฒนาต่อไปในระดับสมาธิและปัญญา รวมทั้งการปฏิบัติในกรอบของศีลธรรม ตามหลักเบญจธรรมและธรรมเกี่ยวกับความมีมิตรดี

๔.๑.๒ ผลวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามของสตรีในพระพุทธศาสนา

สาเหตุของความงามที่สำคัญเกิดมาจากกรรม คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต สตรีที่อยู่ด้วยความรู้สึกตระหนักรู้ในความดีและชั่ว ขวนขวายสร้างความดี ไม่ท้อแท้อุปสรรคปัญหา คือ สตรีที่มีความงามด้านคุณธรรม (คือ มีความไม่ประมาทในกุศลกรรม) และจากการศึกษาหลักธรรมพบว่า การปฏิบัติตนดีตามหลักธรรมเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดผลหรือคุณภาพด้านความงาม กล่าวคือ สาเหตุทำให้มีผิวพรรณงามเพราะทำกรรมดี เนื่องจากกรรมสร้างความแตกต่างระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาแล้ว ในหลายด้าน คือ ทำให้มนุษย์มีลักษณะดีเลว - ประณีต, อายุสั้น - อายุยืน, โรคมาก - โรคน้อย, มีผิวพรรณดี - ผิวหยาบ, มียศมาก - ยศน้อย, มีสมบัติมาก - น้อย, เกิดในตระกูลสูง - ต่ำ, มีปัญญาดี - โง่ (ไม่ฉลาด) จะเห็นได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผิวพรรณสวย ดูดีมีสง่าราศี มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ถ้าสตรีหรือผู้ชาย เป็นคนมีนิสัยขี้โกรธ ขี้หงุดหงิด ขุ่นเคืองง่าย ถูกว่าด้วยคำพูดเล็กน้อยก็รู้สึกขัดใจอยู่บ่อย ๆ สะสมเป็นความรู้สึกโกรธแค้น ผูกจิตพยาบาท และทำกิริยาโกรธ (หน้าบึ้งตึง ปูดเปี้ยว หน้าตึงเครียดอยู่เสมอ) เพราะพฤติกรรมที่ทำบ่อย ๆ และคุ้นเคยอยู่ในความรู้สึก (ฝังลึกในจิตใจ) โดยผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้เป็นคนไม่งามเพราะพฤติกรรมที่แสดงออกไม่งาม และมีผลต่อเนื่องในอนาคต คือ หากตายไป ไม่เกิดในอบาย ทุกคติ วิบาต นรก แต่เกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนที่มีผิวพรรณหยาบ หม่นหมองและไม่ผ่องใส

แนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความงามสูงสุดในทัศนะพระพุทธศาสนา พบว่า

เบื้องต้น อาศัยการปลูกฝังสัมมาทิฐิและมรรคข้ออื่น ๆ ด้วยเครื่องบมวิมุตติ ๑๕ ประการ ได้แก่ เว้นบุคคล ๕ จำพวก เลือกรับบุคคล ๕ จำพวก และพิจารณาธรรม ๕ ประการ และการสร้างความเห็นถูก หรือสัมมาทิฐิ มี ๒ ลักษณะคือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทิฐิ การกำหนดพิจารณาสังขาร (ร่างกาย) ว่า มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๒) มัคคสัมมาทิฐิ การถอนสังขารไม่ให้เป็นอย่างอื่น ดังนั้น ความเห็นถูกจึงเป็นความรู้เห็นจริงตามหลักไตรลักษณ์

ข้อสังเกตเรื่องการเตรียมตัวเพื่อฝึกฝนตนเองเพื่อพัฒนาความงาม เริ่มต้นด้วยองค์มรรค ข้อความเห็นถูกต้อง มีแนวทาง ๑๕ วิธีที่ส่งเสริมสัมมาทิฐิ โดยหลักการเน้นการเลือกคบคนและเว้นคนที่ไม่ควรคบ ซึ่งถือว่าสำคัญ เหมือนได้กัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือและแนะนำความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตให้ จะเห็นว่า คนจะดีได้ ถ้าได้มิตรดีงามเป็นเพื่อนแท้ เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น ชีวิตกึ่งดงามและเจริญรุ่งเรือง เหมือนสตรีที่เข้ามาประพาศพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ถ้าได้เพื่อนดี ได้อาศัยมิตรดี ชีวิตก็มีโอกาสเจริญรุ่งเรืองในเส้นของพระอริยะ ดังนั้น หลักการโดยสรุป คือ (๑) ข้อปฏิบัติเพื่อความหมัดจดดงาม โดยวิธีเลือกบุคคลดี คือ คนมีศรัทธา มีความขยัน มีสติ มีใจตั้งมั่น และมีปัญญาดี (๒) ข้อปฏิบัติสำหรับพัฒนาปัญญา ได้แก่ การเรียนสูตร คือ การพิจารณาสูตร (องค์ความรู้) แห่่งเรียนรู้ หลักธรรมต่าง ๆ, มีความเพียรชอบ, มีการตั้งสติไว้ชอบ, มีปัญญาพิจารณาญาณและวิโมกข์ รวมทั้งมีปัญญาพิจารณาจรียาที่ลึกซึ้ง ความสำคัญของหลักการเป็นส่วนหนึ่งของการเพาะบมวิมุตติ หรือการปลูกฝังความคุณธรรม ความดี ความงามตามนัยพระพุทธศาสนา

ประโยชน์จากการมองความงาม คือ มีความเข้าใจในธรรมชาติความจริงของร่างกาย มนุษย์ มีความเข้าใจไตรลักษณ์ มีใจเป็นกลาง และมีจิตใจดงาม เพราะไม่ได้เศร้าหมอง จากการศึกษาความคิดดีดีบุคคลในสิ่งน่าพอใจ (เป็นกิเลส) และขุ่นมัวเพราะมีความคิดร้ายเวลากระทบสิ่งไม่น่าพอใจ

๔.๑.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ความงามของสตรีในทัศนะพระพุทธศาสนา คือ งามภายนอก คือ กระบวนการของความงามทางร่างกาย ที่มีคุณลักษณะความงาม ๕ ตามหลักเบญจกัลยาณี และมีคุณสมบัติ ๖ ตามทัศนะในพระพุทธศาสนา และความงามในวิจัยนี้ คือ ความงามของสตรีประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓๓ ประการ (จากข้อศึกษาเปรียบเทียบ) สรุปย่อความงามของสตรีตามลักษณะและองค์ประกอบของอวัยวะทางร่างกายในส่วนต่าง ๆ ความงามของสตรีอีกอย่างหนึ่ง คือ มรรยาทและจรียาวัตรงดงาม หมายถึง สตรีที่มีคุณสมบัติด้านอุปนิสัยและกิริยามรรยาทดี ปฏิบัติตนดีหลักคำสอนหญิง ๑๐ และเป็นภรรยาที่ดี

ความงามภายในของสตรี ในทัศนะพระพุทธศาสนา คือ สตรีที่มีความงามเพราะปฏิบัติอยู่ในหลักกรรม ชั้นดี-โสร็จจะ ความไม่ประมาท มรรคมืองค์ ๘ หลักเบญจธรรม ความเป็นมิตรดีหรือกัลยาณมิตรตาท่า กล่าวคือ สตรีตรงงามเพราะการสร้างความดี สร้างบุญกุศลทุกอย่าง และประพฤติดีทางกาย วาจา ใจ กรรมดีที่ทําจะส่งผลในปัจจุบันและในอนาคต เช่น การมีผิวพรรณดีหรือรูปร่างดี เพราะทํากรรมมาดี งามเพราะมีความอดทนและความเรียบร้อยด้วยความประพฤติดีในธรรม เช่น ความปฏิบัติดีตามข้อปฏิบัติในศีล ๕ และข้อปฏิบัติในหลักเบญจธรรม ๕ งามเพราะความไม่ประมาท คือสตรีที่มีชีวิตอยู่ด้วยการใช้สติปัญญา ไม่ประมาทในชีวิตและดำรงชีวิตด้วยความไม่หลงทำบาป มีสติสัมปชัญญะดี และงามเพราะคุณธรรมอื่น เช่น เป็นคนที่มีมิตรดีและรู้จักเอื้อเฟื้อเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม จะเห็นได้จากแบบอย่างของสตรีในพระพุทธศาสนาหลายท่าน เช่น หญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลีผู้ถวายสวนมะม่วง นางสิริมาผู้ตรงงามทั้งกายและจิตใจ เป็นคนที่ใฝ่ใจในการบำเพ็ญทานเสมอ นางมหาปชาบดีโคตมีสตรีที่มีจิตใจมั่งคั่งในศรัทธา ๘ มีจริยาวัตรตรงงาม มีจิตดี รู้จักเอาใจใส่เรื่องสุขอนามัยของสตรี และการรักษาความสะอาดร่างกาย นางวิสาขางตรงงามทั้งกายและจิตใจ มีคุณธรรมมั่งคั่ง สมทานปฏิบัติศีลเสมอ เช่น อริยอุโบสถ ชอบในบริจาทาน มีจิตใจชวนชวยและเอาใจใส่เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ มีคุณธรรมสำหรับสตรี ๘ ประการ และจิตใจกว้างขวาง

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป เห็นว่า ควรศึกษาความงามในแง่หลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม และควรศึกษาเชื่อมโยงหลักธรรมเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาความงาม ในด้านอื่น ๆ เช่น พัฒนาความงามของสตรีในด้านรูปลักษณ์ หรือการสร้างบุคลิกภาพสตรีที่ดี หรือการเสริมความงามว่า ในพระพุทธศาสนามีมุมมองเป็นอย่างไร และสามารถนำหลักการที่ศึกษามาเปรียบเทียบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ เกี่ยวกับการเสริมความงาม รวมทั้งการทำศัลยกรรมความงามในทัศนะพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ดังนี้

- (๑) ศึกษาหลักธรรมเพื่อเสริมความงามของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน
- (๒) ศึกษาการทำศัลยกรรมความงามและแนวทางพัฒนาความงามของสตรีในทัศนะ

พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

. อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒.

_____. ปกรณวิเสสภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จันทร์ชูแก้ว. พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

บรรจบ บรรณรุจิ. ภิกษุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระคุษฎี เมธงกูโร. ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดีสุรเตโชป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). **คลังธรรมเล่ม๑, ๒, ๓.** กรุงเทพมหานคร :
 เลียงเชียง, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร :
 เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.

_____ . **ธรรมนุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน).** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____ . **ทำอย่างไรจะหายโกรธ.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

พุทธทาสภิกขุ. **ศิลป์แห่งชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

. **อริยศีลธรรม (ชุดธรรมโฆษณ์).** กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐.

. **นวกานุสรณ์ เล่ม ๑ (ชุดธรรมโฆษณ์).** กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๔.

. **การใช้อานาปนสติให้เป็นประโยชน์ในบ้านเรือน.** สุราษฎร์ธานี : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๘

_____ . **ธรรม การไหว้ทศอย่างอารยชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ๒๕๑๔.

_____ . **การเก็บความโกรธใส่ยุงฉาง.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

_____ . **สรณิพนธ์พุทธทาส ว่าด้วยสตรีในฐานะมารดาของโลก,** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
 เมตตาธรรมรักษ์, ๒๕๕๔.

พ.สุวรรณ. **พระนางเขมาเถรี ผู้เสมอด้วยพระสารีบุตร.** กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, ๒๕๔๒.

นพ.ประเวศวะสีและคณะ. **พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณของสังคมไทยประเด็นวิจัยศาสนาและ
 วัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ปิ่น มุกกันต์. **มงคลชีวิตภาค ๓.** กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๑.

. **มงคลชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙.

เปรม หิมจันทร์. **บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙.

มานพ นักการเรือน. **มนุษย์กับการใช้เหตุผล จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : โรง
 พิมพ์มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

มัช ตะตียะ. **สุนทรียภาพทางทัศนศิลป์.** กรุงเทพมหานคร : วาดศิลป์, ๒๕๔๗.

เรื่องอุไร กุศลาสัย. **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๕.

วศิน อินทสระ. **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล.** กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๕.

วิชัย วงษ์ใหญ่. **ศิลป์เบื้องต้น. เอกสารประกอบการเรียนศิลปศึกษา ฉบับที่ ๑๐.** กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา. การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท. ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๓.

พระมหากมล ถาวโร. สถานภาพของสตรีในพุทธศาสนา. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
พระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาประพันธ์ ศุภษร. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผย
แผ่พุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

มณีพรรณ เสกธีระ. การศึกษาหลักธรรมเรื่องความงามในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ธนันท์ บำรุงสานต์ . ศึกษาเปรียบเทียบความงามของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับความ
งามของสตรีในวรรณกรรมอีสาน. วารสารคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา ปีที่ ๗ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นางจินตนา เฉลิมชัยกิจ
- วัน/เดือน/ปี เกิด : ๑๕ เมษายน ๒๕๙๒
- สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
- การศึกษา : ปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์ทำงาน:
- ๒๕๑๖-๒๕๒๑ นักเคมีวิเคราะห์ บริษัท คูริตา ประเทศไทย จำกัด
- ๒๕๒๑-๒๕๒๓ นักวิเคราะห์ บริษัท อินเทอร์เน็ตชั่นแนลแลบบอราทอริส์ จำกัด
- ๒๕๒๓-๒๕๒๗ Corporate Planning บริษัท อินเทอร์เน็ตชั่นแนลแลบบอรา ทอริส์ จำกัด
- ๒๕๓๔-๒๕๕๕ ผู้อำนวยการฝ่ายเครื่องสำอางและน้ำหอม และฝ่ายการตลาดบริษัท ไอ.ซี.ซี อินเทอร์เน็ตชั่นแนล จำกัด (มหาชน)
- ตำแหน่งปัจจุบัน:
- : ที่ปรึกษาฝ่ายเครื่องสำอางและน้ำหอม บริษัท ไอ.ซี.ซี.อินเทอร์เน็ตชั่นแนล จำกัด (มหาชน)
- : กรรมการบริหาร บริษัท อินเทอร์เน็ตชั่นแนลแลบบอราทอริส์จำกัด
- : กรรมการ บริษัท แพนซีแอล (ไทยแลนด์) จำกัด
- : กรรมการ บริษัท อี.พี.เอฟ จำกัด
- : อุปนายกสมาคมวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- : กรรมการฝ่ายหาทุน มูลนิธิสัมมาชีพ
- : กรรมการที่ปรึกษาสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตาตา แพ็บลิเคชั่น จำกัด
- ผลงานทางวิชาการ:
- : อิทธิพลคำสอนของพุทธศาสนิกขุต่อการดำเนินชีวิตของผู้ที่ประสบผลสำเร็จในชีวิต
- : หนังสือ ผิวสวยหน้าใสง่ายนิดเดียว
- ปีที่เข้าศึกษา : ๑ มิถุนายน ๒๕๕๔
- ที่อยู่ปัจจุบัน: ๒๑๔ ซ.พระรามที่ ๒ ซอย ๓๘ ถนนพระราม ๒ แขวงบางมดเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐